

ÇOCUKLARIN ADALETE ERİŞİM HAKKI RAPORU

TİHEK

TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VE EŞİTLİK KURUMU

Kapak Görseli: Doğa Kumsar,
6. Sınıflar Arası Resim Yarışması
2021 Yılı Adana İl Birincisi

TIHEK

TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VE EŞİTLİK KURUMU

**ÇOCUKLARIN
ADALETE ERİŞİM HAKKI
RAPORU**

ANKARA

2022

TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VE EŞİTLİK KURUMU

ÇOCUKLARIN ADALETE ERİŞİM HAKKI RAPORU

TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VE EŞİTLİK KURUMU

Adres: Yüksel Cad. No: 23 | 06650 | Kızılay/ANKARA

Tel.: +90 312 422 78 00 | Faks: +90 312 422 78 99

www.tihek.gov.tr | tihek@tihek.gov.tr

YAPIM

ENDERUN Tanıtım Hizmetleri

Kazım Özalp Mahallesi Rabat Sokak No: 27/2

Gaziosmanpaşa-Çankaya/ANKARA

www.enderuntanitim.com | enderuntanitim@gmail.com

ISBN

978-605-72388-7-0

© Raporla yayımlanan yazı, konu, fotoğraf ve diğer görsellerin her hakkı saklıdır. İzinsiz, kaynak gösterilmeden hiçbir ortamda alıntı yapılamaz.

Emeđi Geçenler

Doç. Dr. Nesibe KURT KONCA

İnsan Hakları ve Eđitlik Uzmanı **Gizem ÖZDEMİR**

İnsan Hakları ve Eđitlik Uzmanı **Merve SİSLİ**

İnsan Hakları ve Eđitlik Uzman Yardımcısı **Hayriye KORKMAZ**

İnsan Hakları ve Eđitlik Uzman Yardımcısı **Pınar KAAN**

Sosyal Hizmet Uzmanı **Şeyma GÜNDÜR**

İçindekiler

Kısaltmalar / 12

Giriş / 15

1. BAŞLANGIÇ

- 1.1. YASAL DAYANAK / 21
- 1.2. YÖNTEM / 21
 - 1.2.1. Paydaş Kurumlarla Görüşmeler / 21
 - 1.2.2. Başvurulan Kaynaklar / 23
 - 1.2.3. Kısıtlar / 23

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

- 2.1. ÇOCUK KAVRAMI / 27
 - 2.1.1. Ulusal Mevzuatta Çocuk / 27
 - 2.1.2. Uluslararası Mevzuatta Çocuk / 28
- 2.2. ÇOCUĞUN YÜKSEK YARARI İLKESİ / 30
 - 2.2.1. Ulusal Hukuk Bağlamında Çocuğun Yüksek Yararı İlkesi / 30
 - 2.2.2. Uluslararası Hukuk Bağlamında Çocuğun Yüksek Yararı İlkesi / 33
- 2.3. ÇOCUK DOSTU ADALET SİSTEMİ / 36
- 2.4. ÇOCUK DOSTU ADALET SİSTEMİ VE ADALETE ERİŞİM HAKKI / 40

3. TÜRKİYE'DE ÇOCUK ADALET SİSTEMİ

- 3.1. CEZA YARGISINDA ÇOCUKLARIN ADALETE ERİŞİMİ / 50
- 3.2. HUKUK YARGISINDA ÇOCUKLARIN ADALETE ERİŞİMİ / 59
- 3.3. KOLLUK VE ÇOCUKLARIN ADALETE ERİŞİMİ / 63
- 3.4. CEZA İNFAZ SİSTEMİNDE ÇOCUKLARIN ADALETE ERİŞİMİ / 65
- 3.5. ÖZEL İHTİYAÇ SAHİBİ ÇOCUKLAR / 69
 - 3.5.1. Engelli Çocuklar / 69
 - 3.5.2. Kız Çocukları / 73
 - 3.5.3. Geçici Koruma veya Uluslararası Koruma Altında Bulunan Yabancı Çocuklar / 75
 - 3.5.4. Kapalı Kurumlardaki Çocuklar / 78
- 3.6. ÇOCUĞUN ADALETE ERİŞİM HAKKININ GÜÇLENDİRİLMESİ / 80
 - 3.6.1. Çocuğun Hukuki Dinlenilme (Katılma) Hakkının Tesisi / 80

- 3.6.2. Adli Yardımdan Yararlanma Hakkı / 81
- 3.6.3. Çocukların Adalete Erişimlerinin Sağlanmasında Hak Bilincinin Oluşturulması / 84
- 3.7. İHLALİN TESPİTİ VE GİDERİLMESİNDE EĞİTİMİN ÖNEMİ / 85
- 3.8. SAĞLIK HİZMETLERİNDE ÇOCUKLARIN HAK İHLALLERİNİN TESPİTİ VE ÇİM UYGULAMASI / 87
- 3.9. BAŞVURU YOLLARI / 89
 - 3.9.1. Ulusal Başvuru Yolları / 89
 - 3.9.2. Uluslararası Başvuru Yolları / 97

4. ÇOCUKLARIN ADALETE ERİŞİMİNDE YAŞANAN SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

- 4.1. SORUNLAR / 105
 - 4.1.1. Çocukların Bağımsız Bir Birey Olarak Kabul Edilmemesi / 105
 - 4.1.2. Çocuk Odaklı Adaletin Yaygınlığındaki ve Etkinliğindeki Eksiklikler / 106
 - 4.1.3. Çocuğun Yüksek Yararının Tespitindeki Güçlükler / 106
 - 4.1.4. Personel Eksikliği / 108
- 4.2. Çözüm Önerileri / 108
 - 4.2.1. Eğitim Sisteminde Çocuk Haklarının Öğretilmesi/Farkındalık Yaratılması / 108
 - 4.2.2. Çocuk Odaklı Adalet Anlayışının Geliştirilmesi / 109
 - 4.2.3. Çocuk Adaletine Özgü Yargı Uzmanlığının Geliştirilmesi / 110

SONUÇ / 113

KISA SONUÇ / 116

KAYNAKÇA / 119

Sunuş

Adilyargılanma hakkının bir unsuru olarak adalete erişim hakkı, en genel anlamda bir hak ihlali ve hak talebi karşısında, adaleti sağlayacak kurum ve kuruluşların ulaşılabilir olması ve ilgili mekanizmaların işlemesi olarak tanımlanabilir. Adalete erişim hakkı; devletlere, hak arama hürriyetini kullanmak isteyen kişilere hiçbir ayırım gözetmeksizin, mahkemelere, idari organlara veya diğer barışçıl çözüm yollarına başvurabilme ve hukukî çözümün tesisini sağlama yükümlülüğü getirmektedir.

Çocuklar, eşit yurttaşlık anlayışı çerçevesinde herkes gibi temel hak ve özgürlüklere sahiptir. Ancak, çocuklar, yaş küçüklüğü nedeniyle bir yanda toplumun diğer kesimlerine kıyasla insan hakları ihlalleri karşısında daha kırılgan iken, diğer yanda adalete erişim noktasında çeşitli güçlüklerle karşı karşıya kalabilmektedir. UNICEF'in verilerine göre dünyada her yıl milyonlarca çocuk, bir nedenle adalet sistemi ile etkileşime girmektedir. Bu süreçlerde çocukların statüsü ne olursa olsun - mağdur, tanık veya suça sürüklenen çocuk- temel hak ve özgürlüklerinden etkin biçimde yararlanabilmesi, korunabilmesi ve adalete erişim hakkının güvence altına alınabilmesi için özel gereksinimlerinin dikkate alınması gerekmektedir. Bu doğrultuda, çocuk dostu adalet sisteminin tesisi önem kazanmaktadır. Çocuk dostu adalet sistemi anlayışının merkezinde, adalet sistemiyle karşı karşıya kalan çocukların özel ihtiyaçlarının, kırılganlığının ve çocuğun yüksek yararı ilkesinin gözetilmesi gerektiği fikri yer almaktadır.

Adalet sisteminde çocukların özel ihtiyaçlarının giderilebilmesi amacıyla, Çocuk Adalet Sisteminin Uygulanması Hakkında Temel Standart Kurallar (Pekin Kuralları), Özgürlüğünden Yoksun Bırakılmış Çocukların Korunmasına İlişkin Birleşmiş Milletler Kuralları (Havana Kuralları), Çocuk Suçluluğunun Önlenmesine İlişkin Birleşmiş Milletler Yönlendirici İlkeleri (Riyad İlkeleri) ile Suç Mağduru ve Tanığı Çocuklar için Adalet İlkeleri gibi evrensel belgeler kabul edilmiştir. Ülkemizin de taraf olduğu Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 40'inci maddesi; çocuk adalet sistemine ilişkin temel ilkeleri ortaya koyması nedeniyle özel bir önem taşımaktadır.

Çocukların tüm haklarının güvence altına alınmasının ve çocuklara sağlıklı biçimde gelişme fırsatı sunulmasının tüm toplumlar açısından kritik öneme sahip olduğu bilinciyle Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK) tarafından "Çocukların Adalete Erişim Hakkı" başlıklı söz konusu tematik rapor hazırlanmıştır. Bu çerçevede rapor, uluslararası insan hakları hukuku ile ulusal mevzuat doğrultusunda öncelikle "çocuk" kavramını izah ederek Türkiye'de çocuk adalet sistemini ve çocukların adalete erişim hakkını ceza yargısı, hukuk yargısı, kolluk süreçleri ve kapalı kurumlar bağlamında ele almaktadır. Adalete erişim hakkından yararlanma noktasında diğer çocuklara kıyasla daha savunmasız olan ve çifte dezavantaj yaşama riski altında bulunan engelli çocuklar, kız çocukları, geçici koruma veya uluslararası koruma altında bulunan yabancı çocuklar ile kapalı kurumlarda barınan çocukların durumu ayrıca değerlendirilmektedir. Rapor kapsamında, çocukların adalete erişim hakkını kullanırken karşılaştığı sorunların tespiti ile bunların giderilmesine yönelik çözüm önerileri ile genel olarak adalete erişim hakkının güçlendirilmesine ilişkin tespitlere de yer verilmektedir. "Çocukların Adalete Erişim Hakkı" raporuyla, çocukların temel hak ve özgürlüklerinden etkin biçimde yararlanmasına katkı sunulması amaçlanmaktadır.

Raporlama sürecine çoğulcu bir metodolojik yaklaşım ve katılımcı paydaşlık temelinde görüş ve değerlendirmeleriyle katkı sunan ve destek olan tüm kamu kurumlarının değerli mensuplarına, akademisyenlere, uluslararası kuruluşların, barolar ile sivil toplum kuruluşlarının temsilcilerine ve Kurumumuzun değerli personeline şükranlarımı sunuyorum.

Prof. Dr. Muharrem KILIÇ
Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Başkanı

Kısaltmalar

AGO	: Adli Görüşme Odası
AB	: Avrupa Birliği
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AYM	: Anayasa Mahkemesi
BM	: Birleşmiş Milletler
CEDAW	: BM Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi
CGTİHK	: Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun
CMK	: Ceza Muhakemesi Kanunu
ÇAÇAV	: Çocuk Alanında Çalışan Avukatlar Ağı
ÇAM	: Çocuk Adalet Merkezi
ÇHS	: Çocuk Hakları Sözleşmesi
ÇİM	: Çocuk İzlem Merkezi
ÇKK	: Çocuk Koruma Kanunu
E.T.	: Erişim Tarihi
EHİS	: Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme
FRA	: Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı
KDK	: Kamu Denetçiliği Kurumu
m.	: Madde
MSHS	: Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi
OPCAT	: İşkenceye ve Diğer Zalimane, Gayriinsani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'ne Ek İhtiyari Protokol
RG.	: Resmi Gazete
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
TBB	: Türkiye Barolar Birliği
TCK	: Türk Ceza Kanunu

TİHEK : Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu
TMK : Türk Medeni Kanunu
UNICEF : Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu
UÖM : Ulusal Önleme Mekanizması
YUKK : Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu

Ayşe Bahar Tetik

Liselerarası İnsan Hakları Temalı
Resim Yarışması,
2022 Yılı Manisa İl Birincisi

Giriş

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK), insan onurunu temel olarak insan haklarının korunması ve geliştirilmesi, kişilerin eşit muamele görme hakkının güvence altına alınması, hukuken tanınmış hak ve hürriyetlerden yararlanmada ayrımcılığın önlenmesi ile bu ilkeler doğrultusunda faaliyet göstermek, işkence ve kötü muameleyle etkin mücadele etmek ve bu konuda Ulusal Önleme Mekanizması (UÖM) teşkil etmek üzere 6701 sayılı Kanun'la kurulmuştur. Kanun'un 9/1-a maddesinde *"İnsan haklarının korunmasına, geliştirilmesine, ayrımcılığın önlenmesine ve ihlallerin giderilmesine yönelik çalışmalar yapmak"* Kurumun görevleri arasında sayılmış; aynı maddenin (I) bendinde görev alanına ilişkin özel rapor yayımlanabileceği hükme bağlanmıştır.

Çocuklar, herkes gibi temel hak ve özgürlüklere sahiptirler. Ancak; yaş küçüklüğü sebebiyle temel hak ve hürriyetlerden yararlanmada çocuklar yetişkinlere göre dezavantajlıdır. Fiziki ve bilişsel açıdan yetişkinlerin gelişim düzeyine henüz erişmemiş olan çocuklar, yetişkin karar vericiler karşısında, hak öznesi olarak savunmasız konumdadır. Diğer taraftan, çocukların hak sahibi bir insan olmaktan ziyade, henüz yetişmekte olan bir insan olduğu fikri, onların sahip olduğu hak ve özgürlüklerin yetişkinlerden daha farklı olmasını gerektirmiştir. Kendilerini temsil kabiliyetlerindeki sınırlılıklar, çocuklar bakımından savunma hakkının kullanımını da zorlaştırmaktadır. Bu durum, çocukların hak ve özgürlüklerinin tesisi bakımından adalete erişim hakkının daha etkili olarak korunmasını gerektirmektedir.

Her çocuk biricik ve değerli bir insandır, bu itibarla bireysel haysiyeti, özel ihtiyaçları, menfaatleri ve mahremiyeti saygı görmeli ve korunmalıdır.¹ Çocukların haklarının izlenmesi, ulusal insan hakları kurumlarının çocuklarla ilişkili temel görevlerinden birini teşkil etmektedir. Çocukların tüm haklarının güvence altına alınması ve çocuklara sağlıklı bir şekilde gelişme fırsatı sunulması, tüm toplumlar

¹ Birleşmiş Milletler (BM) Ekonomik ve Sosyal Konsey, Suç Mağduru ve Tanığı Çocuklara İlişkin Konularda Adalet Hakkında 20 (2005) No'lu Rehber, E/RES/2005/20, 22/7/2005, s. 6.

için kritik öneme sahiptir. 6701 sayılı Kanun'un yukarıda yer verilen hükmü doğrultusunda hazırlanan "Çocukların Adalete Erişim Hakkı" başlıklı bu tematik çalışmada, öncelikle raporun kavramsal çerçevesi çizilerek hukuki olarak çocuk kavramı, çocuğun yüksek yararı ilkesi ve çocuk dostu adalet sistemi üzerinde durulacaktır. Raporda, uluslararası ve ulusal standartları ışığında ülkemizde çocukların adalete erişiminde yaşanan sorunlar ile gelişmeler tespit edilmeye çalışılacaktır. Bu kapsamda çocuk hukukuna ilişkin ulusal ve uluslararası mevzuattaki eksiklikler üzerinde durulacak, çözüm önerileri sunulacaktır. Ayrıca, çocukların adalete erişiminde Adalet Bakanlığı, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığında elde edilen bilgiler doğrultusunda uygulamadaki sorunlara ve çözüm önerilerine yer verilecektir. Yanı sıra raporun hazırlanma sürecinde desteklerini sunan baroların, sivil toplum kuruluşları (STK) ve Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) Türkiye yetkililerinin de görüş ve katkıları rapora yansıtılarak farklı bakış açılarıyla çocukların adalete erişim hakkı değerlendirilecektir. Bu anlamda Türkiye'nin ulusal insan hakları kurumu olarak TIHEK, "Çocukların Adalete Erişim Hakkı" raporu ile ülkemizde çocukların insan haklarının korunmasına ve güçlendirilmesine katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Rakde Elhammadi

6. Sınıflar Arası

İnsan Hakları Temalı Resim Yarışması,
2021 Yılı Çanakkale İl Birincisi

1. BAŞLANGIÇ

1.1. YASAL DAYANAK

6701 sayılı Kanun'un "Kurumun görevleri" başlıklı 9/1-ı maddesi, "Kamuoyunu bilgilendirmek, düzenli yıllık raporlar dışında, gerek görüldüğünde görev alanına ilişkin özel raporlar yayımlamak" hükmünü içermektedir. Paris Prensipleri'nin 3'üncü maddesi ise "Hükümete, parlamentoya ve diğer ilgili bütün organlara, bunların talebi üzerine veya kendi inisiyatifleriyle, insan haklarının geliştirilmesi ve korunmasına ilişkin konularda görüş bildirir, tavsiyelerde bulunur, öneriler ve raporlar sunar." hükmünü ihtiva etmektedir. Bu rapor, 6701 sayılı Kanun'un 9/1-ı maddesi uyarınca ve Paris Prensipleri çerçevesinde anılan görevin ifası kapsamında hazırlanmıştır.

1.2. YÖNTEM

1.2.1. Paydaş Kurumlarla Görüşmeler

Raporun hazırlanma sürecinde, çocukların adalete erişiminde yaşanan gelişmeleri ve karşılaşılan problemleri tespit edebilmek adına öncelikle paydaş kurumlar olarak kamu kurum ve kuruluşları, barolar, STK'lar ile uluslararası kuruluşlarla görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

- **Adalet Bakanlığı ile Toplantı**

TİHEK Heyeti, 16 Şubat 2022 tarihinde, Adalet Bakanlığı yetkilileriyle çocukların adalete erişim hakkı konusunda bir toplantı gerçekleştirmiştir. Toplantıya; Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Dairesi Başkanlığı, Ceza İşleri Genel Müdürlüğü, Ceza ve Tutukevleri Genel Müdürlüğü, Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği (AB) Genel Müdürlüğü, İnsan Hakları Dairesi Başkanlığı, Mevzuat Genel Müdürlüğü ve Strateji Geliştirme Başkanlığı temsilcileri katılım sağlamıştır.

- **Sağlık Bakanlığı ile Toplantı**

TİHEK Heyeti, 23 Şubat 2022 tarihinde Sağlık Bakanlığı yetkilileriyle çevrimiçi bir toplantı gerçekleştirmiştir. Toplantıya; Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü Çocuk ve Ergen Sağlığı Dairesi Başkanlığı ve Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü Ruh Sağlığı Dairesi Başkanlığı temsilcileri katılım sağlamıştır.

- **Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ile Toplantı**

TİHEK Heyeti, 23 Şubat 2022 tarihinde Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı yetkilileriyle çevrimiçi bir toplantı gerçekleştirmiştir. Toplantıya; Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü temsilcileri katılım sağlamıştır.

- **Milli Eğitim Bakanlığı ile Toplantı**

TİHEK Heyeti, 1 Mart 2022 tarihinde Milli Eğitim Bakanlığı yetkilileriyle bir toplantı gerçekleştirmiştir. Toplantıya; Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü, Hukuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Mesleki ve Teknik Eğitim Genel Müdürlüğü, Ortaöğretim Genel Müdürlüğü, Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, Teftiş Kurulu Başkanlığı ve Temel Eğitim Genel Müdürlüğü temsilcileri katılım sağlamıştır.

- **İçişleri Bakanlığı ile Toplantı**

TİHEK Heyeti, 15 Mart 2022 tarihinde İçişleri Bakanlığı yetkilileriyle bir toplantı gerçekleştirmiştir. Toplantıya; AB ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı, Asayiş Daire Başkanlığı Çocuk Şube Müdürlüğü, Emniyet Genel Müdürlüğü Dış İlişkiler Daire Başkanlığı İnsan Hakları Şubesi, Jandarma Genel Komutanlığı Aile İçi Şiddetle Mücadele ve Çocuk Şube Müdürlüğü, Göç İdaresi Başkanlığı Hukuk Müşavirliği, Göç İdaresi Başkanlığı Düzensiz Göçle Mücadele ve Sınır Dışı İşleri Genel Müdürlüğü, Göç İdaresi Başkanlığı Uluslararası Koruma Genel Müdürlüğü ve İller İdaresi Genel Müdürlüğü temsilcileri katılım sağlamıştır.

- **Barolar ve STK'lar ile Toplantı**

TİHEK Heyeti, 6 Nisan 2022 tarihinde Türkiye Barolar Birliği (TBB), Ankara Barosu, Çocuk Alanında Çalışan Avukatlar Ağı (ÇAÇAV) ve İstanbul 2 Nolu Baro temsilcileri ile çevrimiçi bir toplantı gerçekleştirmiştir.

- **UNICEF Türkiye ile Toplantı**

TİHEK Heyeti, 12 Nisan 2022 tarihinde UNICEF Türkiye yetkilileri ile çevrimiçi bir toplantı gerçekleştirmiştir.

1.2.2. Başvurulan Kaynaklar

Raporun yazımında esas teşkil etmek üzere, gerçekleştirilen toplantılar sonrasında Adalet Bakanlığından, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığından, İçişleri Bakanlığından, Milli Eğitim Bakanlığından ve Sağlık Bakanlığından çocukların adalete erişim hakkı kapsamında resmi yazı ile bilgi ve belge talebinde bulunulmuştur. Ayrıca Anayasa Mahkemesinden çocukların adalete erişimi ve çocuk haklarıyla ilişkili olarak Mahkemeye yapılan bireysel başvurular hakkında resmi yazı vasıtasıyla bilgi ve belgeler edinilmiştir. İlgili kamu kurum ve kuruluşlardan alınan cevabi yazıların yanında, Kurumumuzun Antalya Bilim Üniversitesi ile UNICEF iş birliğinde 20 Kasım 2021 tarihinde Antalya'da gerçekleştirdiği "Çocuk Hakları Sempozyumu" ile 6701 sayılı Kanun kapsamında Kurumumuza yapılan başvurular ve UÖM görevi kapsamında çocukların özgürlüğünden mahrum bırakıldığı veya koruma altına alındığı yerlere gerçekleştirilen ziyaretler neticesinde hazırlanan raporlar başvurulan diğer kaynaklar arasında yer almıştır. Ayrıca rapor kaleme alınırken, ilgili ulusal ve uluslararası müktesebata, başta Birleşmiş Milletler (BM) Çocuk Hakları Komitesi olmak üzere uluslararası insan hakları sözleşmelerinin denetim organlarının genel yorumlarına, BM ve Avrupa Konseyi gibi uluslararası kuruluşların konuya ilişkin raporları ile çalışmalarına, hem ulusal hem de uluslararası STK'ların raporlarına, baroların yayınları ve konuya ilişkin yapılan akademik çalışmalara başvurulmuştur.

1.2.3. Kısıtlar

Çocukların adalete erişimi, çok yönlü ve farklı boyutları bulunan bir meseledir. Rapor, mümkün olduğunca geniş bir perspektifte çocukların adalete erişim hakkını ele almaya çalışmakla beraber tüm boyutlarıyla konunun ele alınması çalışmanın hacmini aşacağından mümkün olmamıştır. Ayrıca, raporun yazımına, Covid-19 pandemisinin etkilerinin sürdüğü bir dönemde başlanması, yerinde incelemelerin yapılmasını kısıtlayan bir faktör olarak ortaya çıkmıştır. Son kısıt ise, rapor yazım sürecine çocukların katılımının sağlanamamış olmasıdır. Hem pandeminin etkileri, hem de adalet mekanizmaları ile karşı karşıya kalan çocukların kırılgan konumları, çocukların katılımını zorlaştıran temel iki faktördür. TİHEK, her ne kadar UÖM görevi bağlamında kapalı kurumlarda barındırılan çocuklarla birebir görüşmeler gerçekleştirirse de söz konusu görüşmeler doğrudan işbu raporun hazırlanması amacıyla yapılmadığından ancak ikincil kaynak olarak kullanılabilmiştir.

Nisa etinkaya

Liselerarası İnsan Hakları Temalı
Resim Yarışması
2022 Yılı Niğde İl Birincisi

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. ÇOCUK KAVRAMI

2.1.1. Ulusal Mevzuatta Çocuk

Yasal olarak belirlenen "çocuk" kavramı, "vatandaş" ya da "yabancı"nın ifade ettiği biçimde bir hukuksal statünün tespiti anlamına gelmektedir. Çocukluk ile yetişkinlik arasında yasalarla belirlenen sınır, çocuklar ve yetişkinler bakımından farklı bir hukuksal statü yaratmakta ve bu da önemli hukuki sonuçlar doğurmaktadır.² Çocuk kavramının sınırlarının çizilmesi, çocuklara özgü korumadan yararlanma süresinin belirlenmesi bakımından önem taşımaktadır.

Hukukta çocuk, küçüğü yetişkinlerden ayırmak ve bireyin ana babaya karşı soy bağıını ifade etmek üzere farklı anlamlarda kullanılmaktadır.³ Çocuk kavramına başta Anayasa olmak üzere çeşitli mevzuatta rastlanmaktadır. Gerek kanun gerekse yönetmelik ve diğer düzenleyici işlemler tarandığında çocukluğu ifade etmek için farklı terimler kullanıldığı görülmektedir. Kamu hukukunda ve özel hukukta yasa koyucu "reşit olmayanları" kapsamak üzere "çocuk", "küçük", "genç" terimlerini kullanmaktadır. Ancak kimin "çocuk", kimin "küçük", kimin "genç" olduğu konusunda kanunlarda bir tanım birliği bulmak olanaksızdır.⁴ Örneğin Anayasa'nın 10'uncu, 41'inci, 61'inci ve 62'nci maddelerinde "çocuk" kavramı kullanılırken, 24'üncü, 50'nci ve 141'inci maddelerinde "küçük" ifadesi ve 58'inci maddesi ile geçici madde 2'de "genç" terimi kullanılmaktadır. Benzer bir karmaşa Türk Medeni Kanunu (TMK)'da da söz konusudur. TMK'nın "Kişilik" başlıklı bölümünde; 12'nci, 14'üncü ve 16'ncı maddelerde "küçük" terimi kullanılmaktadır.

2 Mika La Vaque-Manty, "Kant's Children", *Social Theory and Practice*, Cilt: 32, Sayı: 3, Florida, 2006, s. 365- 388, s. 379-380'ten (akt.) Müberra Algan, *Anayasa Hukukunda Çocuk Hakları*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Ankara, 2020, s. 32.

3 Emine Akyüz, *Çocuk Hukuku, Çocukların Hakları ve Korunması*, 7. Baskı, Pegem Akademi, Ankara, 2020, s. 102.

4 Müberra Algan, *Anayasa Hukukunda Çocuk Hakları*, 1.Baskı, Oniki Levha, Ankara 2020, s. 26-27.

Ancak Kanun'un "Aile Hukuku" bölümünde soy bağı'nın kurulması ve velayet gibi konuları içeren maddelerde "çocuk" tabiri kullanılmaktadır. İş hukukuna ilişkin mevzuatta da çocuk kavramının birden fazla tabirle karşılandığı görülmektedir.⁵

TMK'nın 28'inci maddesinin 1'inci fıkrasına göre, kişilik çocuğun sağ olarak tamamıyla doğduğu anda başlamaktadır. Dolayısıyla, hukuk sistemimize göre kişiliğin kazanılması itibariyle çocukluk başlamaktadır. TMK'nın 11'inci maddesinde, on sekiz yaş rüşt yaşı olarak belirtilmektedir. Bununla birlikte çocuk, TMK'nın 124'üncü maddesi uyarınca evlilik veya mahkeme kararı yoluyla da erginlik kazanabilmektedir: Kanun, erginliğin on sekiz yaşın doldurulmasıyla başladığını; ancak, evlenmenin kişiyi ergin kıldığını; on beş yaşını dolduran küçüğün, kendi isteği ve velisinin rızasıyla mahkemece ergin kılınabileceğini düzenlemiştir. Bu bakımdan TMK'ya göre, çocuk, sağ ve tam doğumdan erginliğe kadarki zaman diliminde bulunan gerçek kişidir. Bu tanıma göre, on sekiz yaşının altında olmakla birlikte ergin bulunan kişiler çocuk değildir.

Ulusal hukukta çocuklara ilişkin yasal mevzuatın önemli bir kısmını teşkil eden 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu (ÇKK)'da çocuk; "*Daha erken yaşta ergin olsa bile, on sekiz yaşını doldurmamış kişi*" olarak tanımlanmıştır.⁶ Tanımdan anlaşılacağı üzere mahkeme kararı ya da evlenme yoluyla çocuk ergin kılınmış olsa bile, on sekiz yaşına ulaşmamış kişiler ÇKK hükümlerinden yararlandırılmaları amacıyla çocuk sayılmaktadır. Yani çocukluk statüsünün ergin kılınma ile değil yaş ile ilişkilendirildiği görülmektedir; yaş dışında fiziksel ya da bilişsel olgunluk gibi herhangi başka bir nitelik dikkate alınmamıştır. Söz konusu tanım, TMK'da yer alan tanıma göre daha geniş kapsamlıdır.

Türk Ceza Kanunu (TCK)'ya göre, ceza kanunlarının uygulanmasında; çocuk deyiminden; henüz on sekiz yaşını doldurmamış kişinin anlaşılacağı hükme bağlanmıştır. Dolayısıyla Kanun'da on sekiz yaş, çocuklar için sınır olarak kabul edilmiştir.

Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK)'un "Tanımlar" başlıklı 3'üncü maddesinde, çocuk, henüz on sekiz yaşını doldurmamış ve ergin olmamış kişi olarak tanımlanmaktadır. Bu tanım, ÇKK'dan daha dar kapsamlı bir tanımdır.

2.1.2. Uluslararası Mevzuatta Çocuk

Uluslararası mevzuatta çocuk haklarının korunmasına ilişkin ilk belge, 1924 yılında Milletler Cemiyetince kabul edilen Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi'dir. Söz konusu Bildirgeyi, 1959 tarihinde BM tarafından kabul edilen Çocuk Hakları Bildirgesi takip etmiştir. Ne 1924 ne de 1959 tarihli Çocuk Hakları Bildirgeleri çocukluk döneminin başlangıcını ya da bitimini belirlemektedir.⁷

5 06/04/2004 tarih ve 25425 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik'te ilk kez çocuk işçi kavramı tanımlanmıştır. Yönetmelik'in 4'üncü maddesine göre genç işçi, "*on beş yaşını tamamlamış ancak on sekiz yaşını tamamlamamış kişiyi*", çocuk işçi ise "*14 yaşını bitirmiş, on beş yaşını doldurmamış ve ilköğretimini tamamlamış kişi*"yi ifade etmektedir.

6 15 Temmuz 2005 tarihli ve 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu'nun 3'üncü maddesinin birinci fıkrasının (a) bendi.

7 UNICEF, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama Rehberi, Cenevre, 2003, s. 3.

BM Genel Kurulu tarafından 1966 yılında kabul edilen ve ülkemiz tarafından 2003 yılında onaylanan Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi (MSHS)'nin 24'üncü maddesi, Sözleşme'de yer alan diğer haklarla beraber çocuk haklarının korunmasına ilişkin hükümler ihtiva etmektedir. Sözleşme, çocuk kavramını tanımlamamakta; çocukluğun başlangıcı ve bitişine ilişkin bir ifade içermemektedir. Öte yandan Sözleşme'nin denetim organı olan İnsan Hakları Komitesi, çocuk haklarına ilişkin 17 Nolu Genel Yorumu'nda çocukluğun belirlenmesine ilişkin şu hususlara değinmektedir:

"Özel koruma önlemleri hakkına, reşit olmama statüsü nedeniyle tüm çocuklar sahiptir. Bununla beraber, Sözleşme, reşit olma yaşı belirtmemektedir. Bu yaş, her bir Taraf Devlet tarafından ilgili sosyal ve kültürel şartlar ışığında belirlenmelidir. Bu bağlamda, Devletler çocuğun medeni hukuk meselelerinde reşit olduğu ve cezai sorumluluk üstlendiği yaşı raporlarında belirtmelidir. Ayrıca Devletler, bir çocuğun yasal olarak çalışma hakkına sahip olduğu yaşı ve iş kanunu uyarınca yetişkin olarak muamele gördüğü yaşı da belirtmelidir. Dahası Devletler, 10'uncu maddenin 2'nci ve 3'üncü paragraflarının⁸ amaçları doğrultusunda bir çocuğun yetişkin olarak kabul edildiği yaşı da belirtmelidir. Ancak Komite, yukarıda belirtilen amaçlarla belirlenen yaşın makul olmayan bir şekilde düşük tutulamayacağını ve ulusal kanuna göre reşit olsalar bile her durumda bir Taraf Devletin 18 yaş altındaki kişilere ilişkin Sözleşme'den doğan yükümlükten kurtulamayacağını belirtir."⁹

Genel Yorumu'nda Komite, çocukluğun başlangıcı ve bitiş ile rüşt yaşının belirlenmesinde Taraf Devletlere geniş bir takdir yetkisi vermiştir. Öte yandan Komite, Sözleşme'nin yaşam hakkını güvence altına alan hükümleri çerçevesinde, on sekiz yaş altında olan kişilere hiçbir surette idam cezasının verilemeyeceğini belirterek bazı hükümlerin Devletlere, küçüklere yetişkinlerden daha fazla koruma sağlamak amacıyla alınması gereken önlemleri açıkça belirttiğini vurgulamıştır.¹⁰

Uluslararası müktesebatta münhasıran çocuk haklarının korunması amacıyla BM Genel Kurulu tarafından 20 Kasım 1989 tarihinde Çocuk Hakları Sözleşmesi (ÇHS) kabul edilmiş ve ülkemiz 1994 yılında ÇHS'ye taraf olmuştur. Sözleşme'nin 1'inci maddesinde "çocuk" kavramı şu şekilde tanımlanmıştır: "*Bu Sözleşme uyarınca çocuğa uygulanabilecek olan kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, on sekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılır.*"

Sözleşme'nin 1'inci maddesinde yer alan ifadede çocukluk için bir başlangıç anı belirlenmemiştir. ÇHS, kendi amaçları açısından çocukluk döneminin sona ermesini tanımlarken daha belirleyicidir, ama bu hususta da katı değildir. Sözleşme'nin

8 İlgili maddeler şu şekildedir: "2.(a) Sanık durumunda olan kişiler, istisnai durumlar dışında, hüküm giymiş kişilerden ayrı tutulacaklar ve hüküm giymemiş kişilerin statüsüne uygun ayrı işlem göreceklerdir. (b) Küçük sanıklar, yetişkin olanlardan ayrı tutulacaklar ve durumlarının karara bağlanması için mümkün olan en kısa sürede mahkeme önüne çıkartılacaklardır. 3. Cezaevi sistemi, asıl amacı mahkumların ıslahı ve topluma yeniden kazandırılması olan bir sistem olarak ele alınacaktır. Küçük suçlular yetişkinlerden ayrı tutulacak ve kendilerine yaşlarına ve yasal statülerine uygun biçimde davranılacaktır."

9 İnsan Hakları Komitesi, Madde 24 (Çocuk Hakları) Hakkında 17 (1989) Nolu Genel Yorumu, 7/4/1989, para. 4.

10 İnsan Hakları Komitesi 17 (1989) Nolu Genel Yorumu, para. 2.

denetim organı olan Çocuk Hakları Komitesi, rüşt yaşı on sekizden küçük olan devletleri, bu yaşı gözden geçirme ve yükseltme konusunda teşvik etmektedir.¹¹ Söz gelimi Komite, kimi Taraf Devletlerde 18 yaşın altında olsalar bile evlenmiş çocukların yetişkin sayılmasından ötürü Sözleşme’de öngörülen özel koruma önlemlerinden yoksun kaldığını ifade ederek, Taraf Devletlerin mevcut yasal düzenlemelerini ve uygulamalarını gözden geçirerek, gerektiğinde yasal evlenme yaşının ana baba rızası olsun olmasın hem erkekler hem de kızlar için on sekize çıkarmalarını şiddetle tavsiye etmektedir.¹²

BM Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi (CEDAW), çocukların temel haklarını güvence altına alan hükümler içermekle birlikte herhangi bir çocuk tanımı yapmamaktadır. Bununla beraber, Çocuk Hakları Komitesi ile Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi’nin 31 ve 18 Nolu Ortak Genel Tavsiyesi’nde, taraflardan en az birinin on sekiz yaş altında olduğu evlilikler, çocuk evliliği olarak tanımlanmıştır.¹³

Avrupa Konseyi düzeyinde kabul edilen sözleşmelerde çocuk kavramının genellikle on sekiz yaşından küçükleri ifade etmek için kullanıldığı görülmektedir. Avrupa Konseyi tarafından kabul edilen ve ülkemiz tarafından 2001 yılında onaylanan Çocuk Haklarının Kullanılmasına Dair Avrupa Sözleşmesi’nin 1’inci maddesinin 1’inci fıkrasına göre *“Bu Sözleşme on sekiz yaşına ulaşmamış çocuklara uygulanır.”* Çocukların Cinsel Suistimal ve Cinsel İstismara Karşı Korunmasına İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi’nin (Lanzarote Sözleşmesi) 3’üncü maddesinde çocuk, *“On sekiz yaşından küçük herhangi bir birey”* olarak tanımlanmıştır. Keza Avrupa Konseyi İnsan Ticaretine Karşı Eylem Sözleşmesi’nin 4’üncü maddesinde çocuk kavramının *“on sekiz yaş altındaki herhangi bir kimse”* anlamına geldiği belirtilmiştir.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) bağlamında herhangi bir *“çocuk”* tanımı yapılmamıştır. Öte yandan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), içtihatlarında ÇHS’nin çocuk tanımına atıfta bulunmakta ve on sekiz yaş altındaki kişileri çocuk olarak kabul etmektedir.

2.2. ÇOCUĞUN YÜKSEK YARARI İLKESİ

2.2.1. Ulusal Hukuk Bağlamında Çocuğun Yüksek Yararı İlkesi

Türkiye’de çocuğun yüksek yararı kavramı, 2010 değişiklikleriyle birlikte anayasal bir ilke olarak iç hukuka dâhil olmuştur. Anayasa’nın 41’inci maddesinin 3’üncü fıkrası uyarınca her çocuk, korunma ve bakımdan yararlanma, yüksek yararına açıkça aykırı olmadıkça, ana ve babasıyla kişisel ve doğrudan ilişki kurma ve sürdürme

11 UNICEF, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama Rehberi, s. 3-4.

12 Çocuk Hakları Komitesi, Çocuk Hakları Sözleşmesi Bağlamında Ergen Sağlığı ve Gelişimi Sayılı 4(2003) Nolu Genel Yorumu, CRC/GC/2003/4, 1/7/2003, para. 20.

13 Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi (CEDAW), Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi’nin 31(2014) Nolu ve Çocuk Hakları Komitesi’nin Zararlı Uygulamalara İlişkin 18(2014) Nolu Ortak Genel Tavsiyesi/Genel Yorumu, CEDAW/GC/31-CRC/GC/18, 4/11/2014, para. 19.

hakkına sahiptir. Aynı maddenin 4'üncü fıkrasında devlete her türlü istismara ve şiddete karşı çocukları koruyucu tedbirleri alma yükümlülüğü yüklenmiştir. Keza, kanun önünde eşitliğin düzenlendiği Anayasa madde 10'da çocuklar lehine alınacak tedbirlerin eşitlik ilkesine aykırı sayılmayacağı düzenlenmiştir. Bu bağlamda çocuğun yüksek yararını korumak üzere, çocuklar lehine yetişkinlerden farklı kanun hükümleri Anayasa'ya aykırı olmayacaktır. Bunun yanında TMK'da "küçüğün menfaati" ve "çocuğun menfaati" kavramları ile çocuğun yüksek yararı ilkesine işaret edilmektedir. ÇKK'nın 41/A-B-C maddelerinde de "çocuğun üstün yararı"nın gözetileceği ifade edilmektedir.¹⁴

Çocuğun yüksek yararı ilkesi, anayasal ve yasal bir güvenceye sahip olmakla beraber kavram, mevzuatta tanımlanmış değildir.¹⁵ Serozan'a göre, çocuğun yüksek yararıyla kast edilen çocuğun kısa vadeli, sık çıkarı değil; uzun vadeli, geniş kapsamlı, geleceğe dönük çıkarı ve toplumsal çevre içindeki çocuğun; bedensel, zihinsel, duygusal, sosyal, kültürel, ahlaki, hukukî ve ekonomik bakımlardan sağlıklı, dengeli ve özgür biçimde geliştirilmesidir. Bu bağlamda çocuğun yüksek yararının gözetilmesi, menfaat çatışmalarında çocuğun tarafının tutulması, onun kayırılması anlamına gelecek şekilde yorumlanmaktadır.¹⁶ Yani çocuğun yüksek yararı ilkesi, çocukları ilgilendiren her konuda çocuk odaklı bir karar verme süreci öngörmektedir.

Anayasa Mahkemesi (AYM) içtihatlarına bakıldığında, Mahkemenin çocuğun yüksek yararı ilkesini, daha çok Anayasa'nın 20'nci maddesinde düzenlenen aile hayatına saygı hakkı bağlamında şekillendirdiği görülmektedir. Bunun yanında ilkenin güvence altına alındığı Anayasa'nın "Ailenin korunması ve çocuk hakları" kenar başlıklı 41'inci maddesi de uygulama açısından önemlidir.¹⁷ Mahkeme, çocuğun yüksek yararı ilkesini; genellikle aile hayatına saygı hakkı bağlamında ele aldığından, konuya ilişkin içtihadı ebeveyn-çocuk ilişkisinin tesisi hususunda yoğunlaşmaktadır. Mahkemeye göre, çocuğun, anne babanın ve kamu düzeninin yarışan menfaatleri arasında, devletin kendisine tanınan takdir alanı içinde adil bir denge kurulmasını sağlaması gerekmektedir. Ancak bu denge kurulurken velayet ve kişisel ilişki hakkıyla ilgili meselelerde çocukların menfaatlerinin üstün bir öneme sahip olduğu unutulmamalıdır.¹⁸ AYM, çocuğun yüksek yararının ne olduğuna ilişkin tespiti, bu tür davalarda dikkate alınması gereken en önemli unsur olduğu görüşündedir.¹⁹ Mahkemeye göre çatışan menfaatlerin dengelenmesinde çocuğun yüksek yararının hesaba katılmaması bir ihlal

14 Zeynep Hazar, "İnsan Hakları Çatışmalarının Çözülmesinde Çocuğun Üstün Yararı İlkesinin İşlevi: Türk Anayasa Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Bir Değerlendirme", *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 26 Sayı: 2, Ankara, 2022, s. 655.

15 Önemli bir diğer husus ise, ilkenin farklı kavramlarla ifade edilmesidir. Kavram, Anayasa'da "çocuğun yüksek yararı" olarak ifade edilirken, ÇKK'da "çocuğun üstün yararı" şeklinde ifade edilmektedir. Kullanılan kavramların farklılaşması AYM kararlarında da görülmektedir.

16 Rona Serozan, *Çocuk Hukuku*, İstanbul 2013, s. 65.

17 Hazar, a.g.e., s. 657.

18 AYM, *Marcus Frank Cerny*, B. No: 2013/5126, 2/7/2015, para. 74.

19 AYM, *Marcus Frank Cerny*, para. 80.

nedenidir.²⁰ AYM'ye göre çocuğun yüksek yararı belirlenirken, çocuğun içinde bulunduğu koşulların, çocuğun kişilik yapısının ve özelliklerinin de gözetilmesi gerekmektedir.²¹

Yargıtay içtihatlarına bakıldığında; Anayasa değişikliğinden önce dahi çocuğun yüksek yararının korunması gereğinin kararlara yansıtıldığı görülmektedir. Yargıtay, özellikle anne-baba, çocuk ilişkileri, kişisel ilişki ve velayet konulu kararlarında çocuğun yüksek yararı ilkesini uygulamaktadır.²² Buna karşılık, özellikle idari faaliyetler ve yargılamalar bakımından çocuğun yüksek yararı kavramı ile kamu yararının karıştırıldığı ve idarenin, çocuğun kamu düzenini bozma ihtimali sebebiyle, temel hak ve özgürlükleri sınırlayıcı tedbirler almayı tercih edebildiği görülmektedir. Çocuk haklarının müspet gelişimi açısından, çocuğun yüksek yararının kamu yararı olarak kabul edilmesi ve bunu sağlamak için çocuğun sosyal ve entelektüel gelişiminin öncelenmesi gereği kabul edilmelidir.²³

Çocuğun yüksek yararı, çocuğun mağdur, suça sürüklenen, davacı ya da davalı sıfatıyla taraf olduğu yargılamaların yanı sıra tanık ya da ilgili sıfatıyla dâhil olduğu tüm yargılamalarda gözetilmelidir. Bunun yanı sıra yüksek yarar kavramı adli süreçle sınırlı olmayıp, çocuğun dâhil olduğu, onu ilgilendiren tüm süreçlerde dikkate alınmalıdır.²⁴

Çocuk adalet sisteminde, çocuğun yüksek yararı ilkesinin doğru değerlendirilmesi ve bundan kaynaklanan paydaşlar arası çatışmalar ile uygulama farklılıkları önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁵ Örneğin avukatlar, temsil ettikleri çocuk ile çocuk adına kendisini iradi temsilci tayin eden çocuğun kanuni temsilcisi arasındaki ilişkide, özellikle menfaat çatışması bulunması halinde, çocuğun bağımsız bir birey olduğunu göz ardı edebilmekte, bu durum da çocuğun yüksek yararı ilkesinin uygulanmasına engel olabilmektedir. Diğer taraftan, çocuğun yüksek yararı kavramı tanımlanmadığından, uygulamada ilgililer kavramının içini annelik veya babalık içgüdüleriyle sübjektif değerlerle doldurabilmektedir. Dolayısıyla deneyimlerdeki farklılık uygulamaya da yansımaktadır. Adli süreçte rol alan tüm paydaşlar bakımından, çocuğun yüksek yararını belirlemede kullanacak yol gösterici, objektif ilkelere ihtiyaç bulunmaktadır.²⁶ Çocuk adalet sisteminde görev alanların her bir somut olayda çocuğun yüksek yararı tespit sürecinde kullanacağı kılavuzlar hazırlanması, uygulama farklılıklarını azaltacaktır.

20 Hazar, a.g.e., s. 658.

21 AYM, B.Y. ve Y.O.Y. B. No: 2017/32942, 8/6/2021, para. 44-47.

22 Memduh Cemil Şirin, "Çocuğun Yararı Gözüyle Çocuğun Yüksek Yararı İlkesine Bakış", *Çocuk ve Medeniyet Dergisi*, 4/8, s. 223; Yargıtay 2. HD, 2006/6137 E. 2006/7948 K. 22/5/2006; Yargıtay 2. HD, 2015/18857 E. 2016/11310 K. 8/6/2016.

23 Şirin, a.g.e., s. 234.

24 Neva Öztürk, Gökçen Taner, Ersoy Kontacı, "Çocukların Adalete Erişim Hakkı Çerçevesinde Hukuki Yardım Hizmetlerine Dönük İhtiyaç Analizi" (2019), Türkiye Barolar Birliği (TBB), Ankara, s. 42.

25 Öztürk, Taner, Kontacı, a.g.e., s. 15.

26 Burcu Baytemir Kontacı, "Çocuklar Bakımından Uzlaştırma: Farklı Yararlar Arasında Bir Denge Arayışı", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 69 Sayı: 4, Ankara, 2021, s. 1760.

2.2.2. Uluslararası Hukuk Bağlamında Çocuğun Yüksek Yararı İlkesi

Çocuğun yüksek yararı ilkesi, çocuk kavramının ve tarihsel olarak çocuk haklarının gelişmesiyle birlikte ortaya çıkmıştır. Çocuk haklarına ilişkin ilk uluslararası belge 1924 tarihli Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi iken, çocuğun yüksek yararı ilkesine yer veren ilk belge 1959 yılında BM Genel Kurulunca kabul edilen "BM Çocuk Hakları Bildirgesi" olmuştur. Çocuğun yüksek yararı ilkesine uluslararası başka metinlerde de yer verilmekle beraber,²⁷ kavram sarih ve ayrıntılı bir biçimde 1989'da kabul edilen ÇHS'de yer almıştır.²⁸

Çocuklar söz konusu olduğunda, çocukları etkileyebilecek tüm kararların veya yapılan tüm işlemlerin her zaman "çocuğun yüksek yararı" nı gözetmesi gerektiği kabul edilmektedir. ÇHS'nin 3/1'inci maddesine göre "*Kamusal ya da özel sosyal yardım kuruluşları, mahkemeler, idari makamlar veya yasama organları tarafından yapılan ve çocukları ilgilendiren bütün faaliyetlerde, çocuğun yararı temel düşüncedir.*" Söz konusu hükümle beraber çocuğun yüksek yararının gözetilmesi yükümlülüğü hem özel hem de kamusal alana getirilmiştir.²⁹ Ayrıca Sözleşme'nin başka maddelerinde de çocuğun yüksek yararı ilkesine yer verilmiştir: Ebeveynle ilişki kurma ve aileden ayrı düşmeye ilişkin 9'uncu madde, ebeveynin sorumluluklarına ilişkin 18'inci madde, evlat edinmeye ilişkin 21'inci madde ve özgürlüğünden mahrum bırakılan çocuklara yönelik tedbirleri düzenleyen 37'nci madde çocuğun yüksek yararı ilkesine atıfta bulunmuştur. Öte yandan Sözleşme, çocuğun yüksek yararı ilkesinin herhangi bir tanımını yapmamıştır. Bununla beraber çocuğun yüksek yararı ilkesi, çocuk haklarının tamamının yorumlanmasında ve yaşama geçirilmesinde geçerlilik taşıyan ve ayrımcılık yapmama, çocuğun varlığını ve gelişimini sürdürmesini sağlama ve katılım ile birlikte Sözleşme'nin dört genel ilkesinden biri olarak kabul edilmektedir.³⁰

ÇHS'nin denetim organı olan Çocuk Hakları Komitesi, 14 Nolu Genel Yorumu'nda, çocuğun yüksek yararı ilkesinin özel durum ve koşullara uygun değerlendirmeler gerektiren dinamik bir kavram olarak görülmesi gerektiğini belirtmiştir.³¹ Bu nedenle de çocuğun yüksek yararı ilkesinin tek bir tanımı yapılmamaktadır; çünkü kavramın içeriği tek tek özel durumlarda belirlenmelidir. Komite'ye göre çocuğun yüksek yararı ilkesi,

27 Örneğin 1979 yılında BM Genel Kurulunca kabul edilen Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin 5/b,16/1-d ve f maddeleri, çocuğun yüksek yararının gözetilmesine ilişkin hükümler ihtiva etmektedir. Keza 2006 yılında kabul edilen BM Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'nin 7. maddesinde de engelli çocuklarla ilgili tüm eylemlerde çocuğun en çıkarımın gözetilmesine öncelik verileceği hükmüne bağlanmıştır.

28 Önder Özer Taşkın, Velayette Çocuğun Yüksek Yararı İlkesi, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Özel Hukuk Anabilim Dalı, Eskişehir, 2006, s. 17.

29 Çocuk Hakları Komitesine göre, "kamusal ya da özel sosyal yardım kurumları" dar anlamda yorumlanmamalı ve sadece sosyal kurumlarla sınırlandırılmamalıdır. Burada yaptıkları çalışmalar ve aldıkları kararlar ile çocukları ve haklarının gerçekleşmesini etkileyen tüm kurumlar kast edilmektedir. Özel sosyal yardım ve refah kurumları arasında, çocukların haklarından yararlanmasını sağlayacak hizmetlerin sunulmasında rol oynayan ve hükümet tarafından sunulan hizmetler adına veya bir alternatif olarak bu hizmetlerin yanında işlev gören özel sektör kuruluşları - kar amacı gütsün gütmeyen yer almaktadır. Bkz. Çocuk Hakları Komitesi, Çocuğun Yüksek Yararı Hakkının Öncelikli Olarak Dikkate Alınmasına İlişkin 14(2013) Nolu Genel Yorumu, CRC/C/GC/14, 29/5/2013, para. 26.

30 Çocuk Hakları Komitesi, 14 Nolu Genel Yorumu, para. 1.

31 Çocuk Hakları Komitesi, 14 Nolu Genel Yorumu, para. 1.

“Kişisel durum, koşullar ve ihtiyaçlar dikkate alınarak ilgili çocuğun ya da çocukların özel durumuna göre uyarlanmalı ve tanımlanmalıdır. Bireysel düzlemdeki kararlar söz konusu olduğunda çocuğun yüksek yararı özel olarak söz konusu çocuğun özel koşulları ışığında değerlendirilmeli ve belirlenmelidir. Toplu kararlarda ise - örneğin yasama organının kararlarında- genel olarak çocukların yüksek yararı özel grubun ve/ya da genel olarak çocukların kendi koşulları ışığında değerlendirilip belirlenmelidir. Her iki durumda da, değerlendirme ve belirleme, Sözleşme ve İhtiyari Protokollerinde yer alan haklara tam saygı çerçevesinde gerçekleştirilmelidir.”³²

Çocuk Hakları Komitesi, belirli bir önleme ilişkin karar alınırken çocuğun yüksek yararının değerlendirilmesinde ve belirlenmesinde izlenmesi gereken adımları şu şekilde belirtmektedir:

“a. İlk olarak, ortadaki durumun kendi gerçekliği içinde, yüksek yarar değerlendirilmesinde ilgili öğelerin neler olduğunun belirlenmesi, bunlara somut içerik kazandırılması ve her birine diğerine göre belirli bir ağırlık tanınması;

b. İkincisi, bu amaca yönelik olarak, hukuksal güvenceler sağlayan ve hakkın gerektiği gibi yaşama geçirilmesine yönelik bir yol izlenmesi.”³³

Komite, çocuğun yüksek yararının değerlendirilmesi ve belirlenmesi esnasında dikkate alınması gereken faktörlere de değinmiştir. Komite’ye göre böyle bir değerlendirme ve belirleme yapılırken *çocuğun görüşlerinin*,³⁴ cinsiyet, ulusal köken, din ve inanç, kişilik özellikleri gibi *çocuğun kimliğinin*,³⁵ çocuğun zarar görme tehlikesi nedeniyle son çare olarak çocuğu ana babadan ayırmaya başvurulması gereken durumlar haricinde *aile ortamının korunmasının ve ilişkilerin sürdürülmesinin*,³⁶ *çocuğun bakımının, korunmasının ve güvenliğinin*,³⁷ engellilik, mülteci konumu, istismara uğramış olma veya sokaklarda yaşama gibi çocuğun özel olarak *belirli güçlükler içinde olmasının ve olumsuzluklara açık olma durumunun*,³⁸ *çocuğun sağlık ve eğitim hakkının*³⁹ dikkate alınması gerekmektedir.

Komite, çocuğun yüksek yararının bazı durumlarda, örneğin diğer çocuklar, kamu, anne babalar vb. açısından başka yararlar ya da haklarla çelişebileceğini kabul etmektedir. Bu noktada Komite, tekil olarak alındığında bir çocuğun yüksek yararı ile bir grup çocuk ya da genel olarak çocukların yararı arasındaki potansiyel uyuşmazlıkların tüm tarafların yararının gözetilerek ve uygun bir uzlaşma noktası bulunarak tek tek özel durumlar bağlamında çözülmesi gerektiğini ifade etmektedir.

32 Çocuk Hakları Komitesi, 14 Nolu Genel Yorumu, para. 32.

33 Çocuk Hakları Komitesi, 14 Nolu Genel Yorumu, para. 46.

34 Çocuk Hakları Komitesi, 14 Nolu Genel Yorumu, para. 53-54.

35 Çocuk Hakları Komitesi, 14 Nolu Genel Yorumu, para. 55-57.

36 Çocuk Hakları Komitesi, 14 Nolu Genel Yorumu, para. 58-70.

37 Çocuk Hakları Komitesi, 14 Nolu Genel Yorumu, para. 71-74.

38 Çocuk Hakları Komitesi, 14 Nolu Genel Yorumu, para. 75-76.

39 Çocuk Hakları Komitesi, 14 Nolu Genel Yorumu, para. 77-79.

Benzer şekilde Komite'ye göre başka kişilerin hakları ile çocuğun yüksek yararı arasında bir uyumsuzluk söz konusuysa aynı şekilde davranılmalıdır. Uyumlaştırmanın mümkün olmadığı durumlarda ise yetkililer çocuğun yüksek yararı ilkesinin öncelik taşıdığını akılda tutarak, ilgili tüm tarafların haklarının titiz bir analizini yaparak bir ağırlıklandırma yapmalıdır. Dolayısıyla çocuğun en fazla yararına olanın ne olduğunun tespit edilmesi ve ona daha fazla ağırlık verilmesi gerekmektedir.⁴⁰

Avrupa Konseyi'nin çocuk hakları konusundaki çalışmalarında ise genel olarak ÇHS temel teşkil eden bir belge olarak ortaya çıkmaktadır. Keza, Avrupa Konseyi'ne üye devletlerin tamamı ÇHS'ye taraftır ve Sözleşme, üye ülkelere ortak yasal yükümlülükler getirmekte ve Avrupa kurumlarının çocuk haklarını geliştirme ve uygulama yöntemleri üzerinde önemli bir etkiye sahip olmaktadır.⁴¹ Bu bağlamda Avrupa Konseyi çalışmalarında "çocuğun yüksek yararı" ilkesinin çocukları ilgilendiren tüm eylem ve işlemlerde öncelikle gözetilmesi gerektiği, genellikle ÇHS'ye ve Çocuk Hakları Komitesi'nin genel yorumlarına da atıfla, kabul edilmektedir. Keza Konsey'in çocuk haklarına ilişkin strateji belgesinde (2016-2021), çocuğun yüksek yararı ilkesi, tanımlanmamakla beraber, belgenin dayandığı temel ilkelerden biri olarak kabul edilmekte⁴² ve ÇHS'ye ve Çocuk Hakları Komitesi'nin genel yorumlarına atıfta bulunmaktadır.

Avrupa Konseyi'nin "Çocuklarla ve Çocuklar için Avrupa İnşası" Programı kapsamında Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından 2010 yılında kabul edilen Çocuk Dostu Adaletle İlişkin Rehber, çocuğun yüksek yararına ilişkin olarak şu hususları belirtmektedir:

"1. Üye devletler, çocukların kendilerini ilgilendiren ya da etkileyen bütün konularda yüksek yararının öncelikle dikkate alınması hakkının etkili bir şekilde uygulanmasını güvence altına almalıdır.

2. Yasal süreçte yer alan ya da bundan etkilenen çocukların yüksek yararı gözetilirken:

a. Çocukların görüşlerine ve düşüncelerine gereken önem verilmeli;

b. Haysiyet, özgürlük ve eşit muamele gibi çocuğun diğer bütün haklarına her zaman saygı gösterilmeli;

c. İlgili tüm yetkililerce, çocuğun ruhsal ve bedensel sağlığı ve hukuki, sosyal ve ekonomik çıkarları da dâhil olmak üzere, zarar görebilecek bütün menfaatlerinin gereğince dikkate alınabilmesi amacıyla kapsamlı bir yaklaşım benimsenmelidir.

3. Aynı işlemde veya davada yer alan bütün çocukların yüksek yararı ayrı ayrı değerlendirilerek, olası menfaat çatışmalarını uzlaştırmak amacıyla dengeleyici bir yaklaşım benimsenmelidir.

40 Çocuk Hakları Komitesi, 14 Nolu Genel Yorumu, para. 39.

41 European Union Agency for Fundamental Rights (FRA), Handbook On European Law Relating To The Rights of The Child, Publications Office of The European Union, Lüksemburg, 2015, s. 26.

42 Avrupa Konseyi, Council of Europe Strategy For The Rights of The Child (2016-2021), Strazburg, 2016, para.5.

4. Nihai kararı vermede yargı en üst düzeyde yetkiye ve sorumluluğa sahiptir, ancak üye devletler de gerektiğinde, çocukları ilgilendiren işlemlerde çocukların yüksek yararının tarafsızca değerlendirilmesi amacıyla birden çok disiplini içeren yöntemler oluşturmak üzere kararlılıkla çaba göstermelidirler.”⁴³

Avrupa Konseyi nezdinde temel hak ve hürriyetlerin korunmasında çok önemli bir yere sahip olan AİHS’te tanınan hakların tamamına çocukların sahip olduğu kabul edilmekte ve Sözleşme’nin bazı maddeleri (madde 5/1-d; madde 6/1; Protokol No. 1 madde 2) çocukların haklarına göndermede bulunmakta; öte yanda Sözleşme çocuğun yüksek yararı ilkesine herhangi bir atıfta bulunmamaktadır. Bununla beraber AİHM içtihatlarında çocuğun yüksek yararı ilkesinin ve çocuğun esenliğinin gözetilmesi gerektiği açıkça ifade edilmekle birlikte ÇHS ve Çocuk Dostu Adaletle İlişkin Rehber dâhil uluslararası belgelerin hükümlerine atıfta bulunmaktadır. AİHM’e göre “Çocukların yüksek yararına ilişkin tüm kararlar, yüksek önem taşımaktadır.”⁴⁴ Mahkeme’ye göre, çocuklarla ilgili tüm kararlarda öncelikle çocuğun yüksek yararının gözetilmesi gerektiğine dair uluslararası hukuk dahil, geniş bir konsensüs bulunmaktadır.⁴⁵ AİHM, *Vavříčka ve diğerleri v. Çek Cumhuriyeti* kararında; devletler üzerinde, çocukların sağlıklarını ve gelişimlerini etkileyen tüm kararların merkezine çocuğun ve grup olarak çocukların yüksek yararını yerleştirme yükümlülüğü bulunduğunu ifade etmiştir.⁴⁶ Dolayısıyla AİHM’e göre, çocukları ilgilendiren tüm meselelerde; devletlerin tek tek veya bir grup olarak çocukların yüksek yararını önceleme yükümlülüğü bulunmaktadır.

2.3. ÇOCUK DOSTU ADALET SİSTEMİ

Her yıl dünya genelinde milyonlarca çocuk; mağdur ya da tanık olarak veya suç işlediği iddiasıyla adalet sistemiyle etkileşime girmektedir.⁴⁷ UNICEF’in verilerine göre Türkiye’de her yıl 300.000’i aşkın çocuk, bir suç işlediği iddiasıyla veya suç mağduru ya da tanığı olarak adalet sistemiyle karşı karşıya kalmaktadır.⁴⁸ Hukuki süreçlerin içerdiği karmaşık prosedürler çoğu zaman adalet sistemine giren çocuklar üzerinde olumsuz etkiler bırakabilmekte ve çocuklar da zaman zaman bu süreç içerisinde seslerini duyurmak konusunda zorluklarla karşılaşabilmektedir.⁴⁹ Örneğin çocukların sisteme güvensizlik duyması, ortamın ürkütücü olması, yaşa uygun bilgilendirme ve açıklama eksikliği, aileye yaklaşımdaki zayıflık, adli sürecin ya çok uzun sürmesi ya da çok aceleye getirilmesi gibi hususlar; çocukların adalet sistemi içerisinde karşılaştıkları sorunlar arasında yer almaktadır.⁵⁰ Bu minvalde,

43 Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, Çocuk Dostu Adaletle İlişkin Rehber, Strazburg, 2010, s.18.

44 AİHM, *Vavříčka ve diğerleri/Çek Cumhuriyeti*, B. No: 47621/13, 8/4/2021, para. 287.

45 AİHM, *Berisha/İsviçre*, B. No. 948/12, 30/7/2013, para. 51.

46 AİHM, *Vavříčka ve diğerleri/Çek Cumhuriyeti*, para. 288.

47 UNICEF, “Justice For Children”, <https://www.unicef.org/protection/justice-for-children> (E.T. 25/8/2022).

48 UNICEF, “Çocuklar İçin Adalet” <https://www.unicef.org/turkiye/%C3%A7ocuklar-i%C3%A7in-adalet> (E.T. 25/8/2022).

49 <https://www.unicef.org/turkiye/%C3%A7ocuklar-i%C3%A7in-adalet> (E.T. 25/8/2022).

50 Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, Çocuk Dostu Adaletle İlişkin Rehber, s. 7.

adalet sistemi ile bir şekilde etkileşime giren çocuklar; yaşlarına, olgunluk düzeylerine ve bireysel ihtiyaçlarına uygun özel koruma prosedürlerine ihtiyaç duyabilmektedir. Çocukları ilgilendiren her türlü eylem ve işlemde olduğu gibi, adalet sistemi de çocukların yüksek yararını gözetmelidir. Bu doğrultuda çocuk dostu adalet sistemi anlayışının temelinde adalet sistemiyle karşı karşıya kalan çocukların - ister suça sürüklenen ister mağdur ister tanık olsun- özel ihtiyaçlarının, kırılabilirliğinin ve çocuğun yüksek yararının dikkate alınması gerektiği fikri yer almaktadır. Keza bu anlayışla, BM Çocuk Adalet Sisteminin Uygulanması Hakkında Temel Standart Kurallar (Pekin Kuralları) da çocuk kavramını “*mevcut hukuk sistemi içinde işleyebileceği bir suçtan dolayı kendisine büyük insanlardan farklı davranılması gereken kişi*” olarak tanımlamıştır.⁵¹

Çocuk adalet sisteminden bahsedebilmek için çocuklara özgü yargılama yapan ve çocuk dostu adli mekanizmaların varlığından bahsetmek gerekmektedir. Bir adli mekanizmaya çocuk adı verilmesi onu çocuk dostu hale getirmez. Çocuk dostu olmak, çocukların ihtiyaçlarını karşılamaya elverişli olmayı, yetişkinlerden farklı bir anlam ve algı dünyasına hitap etmeyi gerektirmektedir.

Çocuk dostu adalet sisteminin tesis edilmesi amacıyla uluslararası sistemde evrensel ve bölgesel mekanizmalar tarafından temel ilke ve standartlar kabul edilmiştir. Bu bağlamda, çocuk adalet sistemine ilişkin olarak BM nezdinde kabul edilen *Çocuk Adalet Sisteminin Uygulanması Hakkında Temel Standart Kurallar (Pekin Kuralları)*, *Özgürlüğünden Yoksun Bırakılmış Çocukların Korunmasına İlişkin Birleşmiş Milletler Kuralları (Havana Kuralları)*, *Çocuk Suçluluğunun Önlenmesine İlişkin Birleşmiş Milletler Yönlendirici İlkeleri (Riyad İlkeleri)* ile *Suç Mağduru ve Tanığı Çocuklar için Adalet İlkeleri* bu konudaki temel düzenlemeleri teşkil etmektedir. Bölgesel mekanizmalar tarafından kabul edilen standart ve ilkeler yönünden, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından kabul edilen *Çocuk Dostu Adalet İlişkin Rehber* ele alınması gereken önemli ve detaylı düzenlemeler içeren belgelerdendir. Taraf Devletler bakımından bağlayıcılığı olan ÇHS'nin 40'ıncı maddesi; çocuk adalet sistemine ilişkin temel ilkeleri ortaya koyması nedeniyle özel bir önem taşımaktadır.⁵²

51 Pekin Kurallarının 2'nci maddesinin ikinci fıkrasının a bendinde Kuralların uygulama alanları ve tanımları yer almaktadır. Bkz. BM, Çocuk Adaletinin İcrasına Dair Birleşmiş Milletler Minimum Standart Kuralları (Pekin Kuralları), A/RES/40/33, 29/11/1985, s. 2.

52 ÇHS'nin 40'ncü maddesi şu şekildedir: “*Taraf Devletler, hakkında ceza yasasını ihlâl ettiği iddia edilen ve bu nedenle itham edilen ya da ihlâl ettiği kabul edilen her çocuğun; çocuğun yaşı ve yeniden topluma kazandırılmasının ve toplumda yapıcı rol üstlenmesinin arzu edilir olduğu hususları göz önünde bulundurularak, taşıdığı saygınlık ve değer duygusunu geliştirecek ve başkalarının da insan haklarına ve temel özgürlüklerine saygı duymasını pekiştirecek nitelikte muamele görme hakkını kabul ederler.*”

2. Bu amaçla ve uluslararası belgelerin ilgili hükümleri göz-önünde tutularak Taraf Devletler özellikle, şunları sağlarlar:

1. İşlendiği zaman ulusal ya da uluslararası hukukça yasaklanmamış bir eylem ya da ihmâl nedeniyle hiçbir çocuk hakkında ceza yasasını ihlâl ettiği iddiası ya da ithamı öne sürülemeyeceği gibi böyle bir ihlâlde bulunduğu da kabul edilmeyecektir.

2. Hakkında ceza kanununu ihlâl iddiası veya ithamı bulunan her çocuk aşağıdaki asgari güvencelere sahiptir:

1. Kovuşturmanın her aşamasında özel hayatının gizliliğine tam saygı gösterilmesine hakkı olmak;
2. Kullanılan dili anlamaması veya konuşmaması halinde çocuğun parasız çevirmen yardımından yararlanması;
3. Ceza yasasını ihlâl ettiği sonucuna varılması halinde, bu kararın ve bunun sonucu olarak alınan önlemlerin daha yüksek yetkili, bağımsız ve yansız bir makam ya da mahkeme önünde yasaya uygun olarak incelenmesi;
4. Tanıklık etmek ya da suç itirafında bulunmak için zorlanmamak; aleyhine olan tanıkları sorguya çekmek veya sorguya çekmiş olmak ve lehine olan tanıkların hazır bulunmasının ve sorgulanmasının eşit koşullarda sağlanması;

Suç Mağduru ve Tanığı Çocuklar için Adalet İlkeleri'ne göre "Çocuk-duyarlı" kavramı, bir çocuğun korunma hakkına birincil önem veren ve bir çocuğun bireysel ihtiyaçlarını ve görüşlerini hesaba katan bir yaklaşım anlamına gelmektedir.⁵³ Söz konusu ilkelere göre her çocuk, özellikle de mağdur ve tanık çocuklar, [Kanun] bağlamında, sanıkların ve hükümlü suçluların hakları korunurken, kendi yüksek yararına birincil derecede önem verilme hakkına sahiptir.⁵⁴ Pekin Kuralları'na göre çocuk adalet sisteminde daima çocuğun iyileştirilmesi ön plana alınmalıdır ve çocuk suçlulara⁵⁵ gösterilecek tepki hem suçun hem de suçlunun içinde bulunduğu koşullarla orantılı olmalıdır.⁵⁶ Havana Kuralları'na göre çocuk adalet sistemi, çocukların haklarının ve güvenliğinin lehinde davranır ve onların fiziksel ve ruhsal sağlıklarına destek olur. Bir çocuğun hapsedilmesi ise başvurulacak en son tedbirdir.⁵⁷ Avrupa Konseyi Çocuk Dostu Adaletle İlişkin Rehber ve Açıklayıcı Belge'ye göre çocuk dostu bir adalet sistemi; çocuklara saygılı, özenli ve adil bir tutum içerisinde olan bir adalet sistemidir. Bu bağlamda, çocuk adalet sistemi çocukların görüşlerini dikkate almalı, bebek yaştaki çocuklar gibi kendilerini ifade edemeyen çocukların da çıkarlarını korumaya çalışmalıdır. Sistem makul bir sürede işlemeli, tekrarlayan görüşmeler, çocuklara endişe verecek ortamlar ve ayrımcı tutumlardan kaçınılmalıdır.⁵⁸ Rehber, çocuk dostu adalet sistemini, "*sıralanan ilkeler doğrultusunda ve çocuğun olgunluk ve anlayış düzeyine ve davanın koşullarına gereken önemi vererek çocuk haklarına mümkün olan en yüksek düzeyde uyulmasını ve bu hakların olabilecek en etkili şekilde uygulanmasını güvence altına alan sistem*" olarak tanımlamıştır.⁵⁹ Rehber'e göre çocuk dostu adalet sistemi; temel olarak erişilebilir, yaşa uygun, hızlı, özenli, çocuğun ihtiyaçlarına ve haklarına uygun ve odaklı olmalıdır.⁶⁰ Bu bağlamda, çocuk adalet sisteminin çocuğun adil yargılanma hakkı, yargı sürecine katılma ve bu işlemleri anlayabilme hakkı, özel hayata ve aile hayatına ve çocuğun bütünlüğü ve haysiyetine saygı gösterilmesi

5. Yetkili, bağımsız ve yansız bir makam ya da mahkeme önünde adli ya da başkaca uygun yardımdan yararlanarak ve özellikle çocuğun yaşı ve durumu gözönüne alınmak suretiyle kendisinin yüksek yararına aykırı olduğu saptanmadığı sürece, ana-babası veya yasal vasisi de hazır bulundurularak yasaya uygun biçimde adil bir duruşma ile konunun gecikmeksizin karara bağlanmasının sağlanması;

6. Haklarındaki suçlamalardan kendilerinin hemen ve doğrudan doğruya; ya da uygun düşen durumlarda ana-babaları ya da yasal vasileri kanalı ile haberli kılınmak ve savunmalarının hazırlanıp sunulmasında gerekli yasal ya da uygun olan başka yardımdan yararlanmak;

7. Haklarındaki suçlama yasal olarak sabit oluncaya kadar masum sayılmak

3. Taraf Devletler, hakkında ceza yarasını ihlâl ettiği iddiası ileri sürülen, bununla itham edilen ya da ihlâl ettiği kabul olunan çocuk bakımından, yalnızca ona uygulanabilir yasalara, usullerin, onunla ilgili makam ve kuruluşların oluşturulmasını teşvik edecek ve özellikle şu konularda çaba göstereceklerdir:

1. Ceza Yasasını ihlâl konusunda asgari bir yaş sınırı belirleyerek, bu yaş sınırının altındaki çocuğun ceza ehliyetinin olmadığını kabulü;

2. Uygun bulunduğu ve istenilir olduğu takdirde, insan hakları ve yasal güvencelere tam saygı gösterilmesi koşulu ile bu tür çocuklar için adli kovuşturma olmaksızın önlemlerin alınması.

4. Koruma tedbiri, yönlendirme ve gözetim kararları, danışmanlık, şartlı salıverme, bakım için yerleştirme, eğitim ve meslek öğretme programları ve diğer kurumsal bakım seçenekleri gibi çeşitli düzenlemelerin uygulanmasında, çocuklara durumları ve suçları ile orantılı ve kendi esenliklerine olacak biçimde muamele edilmesi sağlanacaktır."

53 BM Uyuşturucu ve Suç Ofisi, Suç Mağduru ve Tanığı Çocuklar için Adalet İlkeleri: Model Yasa ve İlgili Açıklamalar, Viyana, 2009, s. 5.

54 BM Uyuşturucu ve Suç Ofisi, Suç Mağduru ve Tanığı Çocuklar için Adalet İlkeleri, 2'nci bölümün 1'nci maddesi: *Çocuğun Yüksek Yararı*.

55 Pekin Kuralları, "çocuk suçlu" kavramını kullanmaktadır.

56 Pekin Kuralları, Kural 5: Çocuk Adalet Sisteminin Amaçları.

57 BM, Özgürlüğünden Yoksun Bırakılmış Küçüklerin Korunması İçin Kurallar (Havana Kuralları), R. 45/113, 14/12/1990, 1'nci maddesinin birinci fıkrası: *Temel Perspektifler*.

58 Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, Çocuk Dostu Adaletle İlişkin Rehber, s. 8.

59 Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, Çocuk Dostu Adaletle İlişkin Rehber, s. 17.

60 Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, Çocuk Dostu Adaletle İlişkin Rehber, s. 17.

dâhil bütün haklarına saygılı olması gerekmektedir. Yargı işlemlerinden önce, yargı işlemleri sırasında ve sonrasında çocuk dostu adaletin başlıca unsurları ise bilgilendirilme ve danışmanlık, özel hayatın ve aile hayatının korunması, güvenlik (özel önleyici tedbirler), profesyonel kişilerin eğitilmesi ve çok disiplinli yaklaşımın sağlanmasıdır. Çocuk adaletinde, genel olarak, önleyici ve topluma kazandırıcı bir yaklaşım desteklenmeli ve uygulanmalıdır.⁶¹

Çocuk dostu adalet sisteminin tesisinde, ikincil örselenmenin ve tekrar mağduriyetin önlenmesi mutlaka gözetilmelidir. İkincil örselenme, suç eyleminin doğrudan sonucu olarak değil, kurumların veya bireylerin mağdura verdiği tepki aracılığıyla ortaya çıkan mağduriyet anlamına gelmektedir.⁶² AİHM'e göre, yargılamalarda mağdur çocuğun yüksek yararı ağır basmalıdır ve ulusal makamlar, ilgiliyi ikincil bir mağduriyetten korumak amacıyla, çocuğun özel savunmasızlığından doğan ihtiyaçlarını yeterli bir şekilde karşılamalıdır.⁶³ Tekrar mağduriyet ise bir şahsın belirli bir zaman aralığı içinde birden fazla suç olayına maruz kaldığı bir durum anlamına gelmektedir. Tehdit, tekrar mağduriyet ve ikincil örselenme riskini önlemek amacıyla, soruşturma aşamasının başlangıcından itibaren ve yargı sürecinin tamamı boyunca, çocukların gerekli eğitimi almış ve profesyonel becerilere sahip uzmanlarca desteklenmesi⁶⁴ çocuk dostu adalet sisteminin bir gereği olarak görülmelidir. Suça sürüklenen çocukların da aslında birer suç mağduru olduğu dikkate alınmalıdır.

Çocuk Hakları Komitesi'ne göre, çocuk adalet sistemi, suçun işlendiği tarihte asgari cezai ehliyet yaşının üzerinde olup on sekiz yaşın altında olan çocuklar için uygulanmalıdır. Komite, çocuk adalet sistemi uygulamasını on altı yaşın (veya daha düşük bir yaşın) altında olan çocuklarla sınırlayan veya muafiyet yoluyla belirli çocukların yetişkin suçlu (suç kategorisi gibi nedenlerle) olarak kabul edilmesine izin veren Taraf Devletlerin, suç tarihinde 18 yaşın altında olan tüm şahıslar için herhangi bir ayırım yapılmaksızın ve sadece çocuk adalet sisteminin uygulanmasını sağlayacak şekilde yasalarını değiştirmelerini tavsiye etmektedir. Ayrıca, çocuk adalet sistemlerinde koruma kapsamı, suçun işlendiği tarihte on sekiz yaşın altında olup yargı veya ceza sürecinde on sekiz yaşını dolduran çocukları da içerecek şekilde genişletilmelidir.⁶⁵

61 Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, Çocuk Dostu Adaletle İlişkin Rehber, s. 17-24.

62 BM Uyuşturucu ve Suç Ofisi, Suç Mağduru ve Tanığı Çocuklar için Adalet İlkeleri: Model Yasa ve İlgili Açıklamalar, s. 5.

63 AİHM, *N.Ç./Türkiye*, B. No: 40591/11, 9/2/2021, para. 101 ve 113.

64 BM Uyuşturucu ve Suç Ofisi, Suç Mağduru ve Tanığı Çocuklar için Adalet İlkeleri: Model Yasa ve İlgili Açıklamalar, s.15-16.

65 Çocuk Hakları Komitesi, Çocuk Adalet Sisteminde Çocuk Haklarına İlişkin 24(2019) Nolu Genel Yorum, CRC/C/GC/24, 18/9/2019, para. 29-31.

2.4. ÇOCUK DOSTU ADALET SİSTEMİ VE ADALETE ERİŞİM HAKKI

Hak arayanlar, farklı ekonomik, sosyal ve fiziki şartlara sahiptirler. Bu farklılıklar hak aramak isteyenlere bazen hakka ulaşmakta geniş imkânlar sunmakta iken, özellikle dezavantajlı kişilerin hak arama özgürlüğünü kullanmasını engelleyebilmektedir. Temel hak ve özgürlüklerin gelişmesiyle birlikte hak arama özgürlüğünün kullanımında eşit imkânlarla sahip olunmasının gerekliliği, adalete erişim hakkını doğurmuştur. Belirtmek gerekir ki, adalete erişim hakkı, temel hak ve özgürlüklerin garantörü konumunda bulunan ve diğer hakların kullanılmasını mümkün kılan anahtar hak konumundadır.

Adalete erişim hakkı, geride bıraktığımız yüzyılda temel hak ve özgürlüklerle beraber gelişmiş bir haktır. Bu hak ilk başta sadece yoksulların mahkeme ve avukata ulaşabilmesi şeklinde dar bir kapsama sahip görülmekte idi. Zaman içinde sadece ekonomik açıdan dezavantajlı grupların değil; tüketiciler veya çevreciler gibi farklı dezavantajlı gruplara tanınan daha kapsamlı bir hak haline gelmiştir. Günümüzde ise herkesin adaletin tecellisini sağlayabilecek her türlü hukukî yola başvurabilmek bakımından eşit imkânlarla sahip olabilmelerini ifade etmektedir.⁶⁶ Bu çerçevede, sadece devlet mahkemelerine değil ona alternatif olarak kabul edilen diğer barışçıl uyuşmazlık çözüm yöntemleri ile idari mekanizmalara başvurabilmek, hak arama ve hakka ulaşmada eşit imkânlarla sahip olabilmek, adalete erişim hakkının esasını oluşturmaktadır. Bu bakımdan adalete erişim hakkının kapsamını, devletin yargı organlarıyla sınırlı tutmak da adalete erişim hakkının sınırlandırılmasıdır. İçinde bulunduğumuz zamanda hak aramayı mahkemelere başvurabilmeye indirgemek, hakka ulaşmaya yönelik bir başka engeldir. Bu bağlamda, bireyin hakkına ulaşmasını sağlayan hukuk sisteminin çizdiği sınırlar içerisindeki her türlü yöntemi kullanabilme imkânının varlığı halinde adalete erişim hakkından bahsedilebilir. Böylesi geniş bir perspektiften bakıldığında bireyin haklarının öğretilmesi de adalete erişim hakkının temel gereklerinden biri olarak kabul edilmelidir. Ayrıca devletin bireysel başvuru yetkisini tanıdığı uluslararası organlara başvuru yapılması da adalete erişim hakkının tesisinin bir gereğidir.

Adalete erişim hakkı, başlı başına bir hak olarak ne 1982 Anayasası'nda ne de AİHS'te düzenlenmiştir. Ancak, adalete erişim hakkının bir unsuru olarak ortaya çıktığı adil yargılanma hakkı, hak arama özgürlüğü kapsamına Anayasa'da, 2001 yılında yapılan değişikliklerle yer bulmuştur. Hak arama özgürlüğü, Anayasa'nın 36'ncı maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre "*Herkes, meşrû vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir.*" İlgili düzenlemede adil yargılanma hakkının tanımı yapılmamış; kapsamı sınırlandırılmamıştır. Türkiye'nin de taraf olduğu ve bu çerçevede hukuk sisteminin bir parçası olan AİHS'in 6'ncı

⁶⁶ Adalete erişim hakkının gelişimi hakkında bkz. Bryant G. Garth, Mauro Cappelletti, "Access To Justice: The Newest Wave In The Worldwide Movement To Make Rights Effective", *Articles by Maurer Faculty*, 1978, s.1142.

maddesinde adil yargılanma hakkı unsurları sayılmak suretiyle anlatılmıştır.⁶⁷ Adalete erişim hakkı, başlı başına AİHS'te adil yargılanma hakkının bir unsuru olarak düzenlenmemekle birlikte, adil yargılama yapılabilmesi adaletin tecellisini sağlayacak kurum ve kuruluşlara ulaşmak ve ilgili mekanizmaların işlemlerini sağlamak bakımından zaruri bir araç olduğu için varlığı yorum yoluyla hem doktrin hem de yargı uygulamasında kabul edilmiştir.⁶⁸ Zira bir hakkın mevzuatta düzenlenmiş olması, o hakkın söz konusu hukuk sisteminde var olduğu anlamına gelmez. Mevzuatta düzenlenen hakkın kullanılabilmesine imkân verilmesi gerekir. Fiili olarak kullanılmayan, sadece kanunlarda düzenlenen bir hak ölü doğmuş bir bebek gibidir. 2001 yılında yapılan değişiklikle Anayasa'da açıkça düzenlenen adil yargılanma hakkının fiili uygulaması, adalete erişim hakkının da varlığının kabulüyle olmuştur. Adil yargılanma hakkının özüne ancak adalete erişim hakkına da sahip olunarak ulaşılabilir. AYM de içtihatlarında, Mahkemeye erişim çerçevesinde adalete erişim hakkının adil yargılanma hakkının ön koşulu olduğunu kabul etmektedir.⁶⁹

Adalete erişim hakkı, devlete, hak arama özgürlüğünü kullanmak isteyen bireylere, mahkemelere ve barışçıl çözüm yollarına başvurabilmeyi ve hukukî çözümün tesisini sağlama yükümlülüğü yüklemektedir. Bu çerçevede, devletlerin yargı organlarının kapılarını herkese, her zaman açık tutması gerekmektedir. Yargı organlarına başvurabilmenin önündeki süre, maliyet ve şekle ilişkin kısıtlamalar, adalete erişim hakkını sınırlandırmaktadır. Devletlerin bireylere, o ülkede her zaman hakkını arayabilme güvencesini ve bilincini kazandırması ayrı bir gerekliliktir.

ÇHS'de adalete erişim hakkı başlı başına bir hak olarak düzenlenmiş değildir. Ancak, İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si madde 8 ve 10; MSHS madde 2 ve 14'te çocuklar da dâhil olmak üzere tüm insanlar için adalete erişim hakkı kabul edilmiştir. Çocuklar için adalete erişim, ÇHS başta olmak üzere ulusal ve uluslararası kurallar çerçevesinde hak ihlallerine karşı adil ve zamanında çözüm bulunabilmesini gerektirmektedir. Çocuk dostu adalet sistemlerinde, çocukların adalete erişimi daha etkin sağlanabilir. Bu da, adalet sisteminin her aşamasında çocuğun varlığına hassasiyet gösterilmesini ve buna uygun yöntemler

67 AİHS'in "Madde 6- Adil yargılanma hakkı" şu şekildedir: "1. Medeni hak ve yükümlülüklerinin ya da kendisine isnat edilen herhangi bir suçun belirlenmesinde, herkes, yasayla kurulmuş bağımsız ve tarafsız bir yargı yeri tarafından, makul süre içerisinde, adil yargılanma ve aleni duruşma hakkına sahiptir. Hüküm aleni olarak açıklanır; ancak basın ve kamu duruşmanın tamamından ya da bir kısmından, bir demokratik toplumda, ahlak, kamu düzeni yahut milli güvenlik yararına, gençlerin çıkarlarının ya da tarafların özel yaşamının korunmasının bunu gerektirmesi hallerinde, ya da aleniyetin, adaletin gereklerine zarar verebileceği özel koşullar bulunması halinde, mahkemenin görüşüne göre kesin biçimde gerekli olduğu ölçüde, çıkartılabilir.

2. Bir suç isnat edilen herkes, hukuka uygun olarak suçluluğu kanıtlanana dek masum sayılacaktır.

3. Bir suç isnat edilen herkes, en azından aşağıdaki haklara sahiptir:

(a) kendisine yöneltilen suçlamanın mahiyeti ve nedeni hakkında, derhal, anlayabileceği dilde ve ayrıntılı olarak bilgilendirilmiş olmak;

(b) savunmasını hazırlamak için yeterli zamana ve olanaklara sahip olmak;

(c) bizzat ya da kendi seçtiği bir yasal yardımcı/(savunmanı) yoluyla savunmasını yapmak ya da, yasal yardım almak için yeterli ödeme gücüne sahip değil ise, bu yardımın, adaletin yararının gerektirmesi halinde, kendisine ücretsiz olarak sağlanması;

(d) aleyhine olan tanıkları sorguya çekmek ya da çektirmek ve kendi lehine olan tanıkların, aleyhine olan tanıklarla aynı koşullar çerçevesinde, hazır bulunmalarını ve sorgulanmalarını sağlamak;

(e) mahkemede kullanılan dili anlamıyor ya da konuşmuyor ise, bir çevirmenin yardımından ücretsiz olarak yararlanmak."

68 Ahmet Ekinci, "Anayasa Mahkemesi'nin Bireysel Başvuru Kararlarında Mahkemeye Erişim Hakkı", Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 18, Sayı: 3, Ankara, 2014, s. 822-823.

69 AYM, E. 2010/41, K. 2012/19, T. 9/2/2012.

izlenmesini gerektirmektedir. Çocuk dostu adalet erişilebilir, yaşa uygun, hızlı ve titiz hizmetler sunan bir adalet sistemidir. Çocukların ihtiyaçlarına ve haklarına odaklanır. Çocukların adil yargılama, hukuki işlemlere katılım ve bunları anlama, aile hayatına ve özel hayata saygı, onur ve saygınlığı da dâhil olmak üzere tüm çocuk haklarına saygı duyar. Çocuğun yüksek yararını her durumda gözetir.⁷⁰ Bu bağlamda, çocukların adalete erişiminde, cinsiyetin, çocuklara özgü dezavantajların ve çocukların bilişsel ve fiziksel gelişimine uygunluğun dikkate alınması da gerekmektedir.

Çocukların adalete erişimi ile çocuğun olabildiğince ceza adalet sisteminin ve yargılama sisteminin dışında tutulması ilkesi bir çatışma içinde görünse de çocuğun yüksek yararına uygunluk arz etmektedir. Çoğu durumda yetişkinler için suç olarak nitelendirilen fiiller; çocuklar bakımından tartışmalıdır. Özellikle ceza yargılamaları bakımından, suça sürüklenen çocukla ilgili soruşturmayı yürüten Cumhuriyet Savcısı, hem çocuğun adalete erişim hakkını ve adil yargılama hakkını tesis etmeli hem de çocuğu olabildiğince yargısal süreçlerden uzak tutmaya çalışmalıdır. Öte yandan çocuğun ceza adaletinde yargılamanın dışında tutulması için dünyadaki eğilim, uzlaştırma gibi barışçıl çözüm yollarının uygulanabilirliğini artırmaktır.⁷¹

Çocukların adalete erişimi, daha ziyade ceza yargılaması bakımından tartışılrsa da adalete erişim her türlü hak ihlali bakımından karşımıza çıkabilir. Bu noktada, hukuk yargısı, ceza yargısı ve idari yargının da çocuk dostu olması gerekmektedir. Çocuk adalet sistemi, ceza hukukuyla sınırlı değildir. Örneğin; velayet uyuşmazlığından etkilenen çocuğun da adalete erişim hakkı korunmalıdır. Bu bağlamda çocuğun haklarının korunmasını konu alan her türlü mekanizmada adalete erişim hakkının gözetilmesi gerekmektedir.

Adalete erişim hakkının tesisi bakımından, öncelikle hak arama mekanizmalarının kurulmuş olması, fiziki ve hukukî açıdan ulaşılabilir olması, hak arayanların temsilinin teknik ve mali açılardan sosyal devlet ilkelerine uygun olması, bireylerin hak arama mekanizmalarına erişimde önlerine çıkan engellerin ve eksikliklerin giderilebilir olması gerekmektedir. Bu gereklilikler çocuklar açısından değerlendirildiğinde çok daha karmaşık sorunlar ortaya çıkmaktadır. Çocukların hak arama mekanizmalarına erişimde ilk problem temsilcileri noktasında ortaya çıkmaktadır. Çocukların kural olarak dava ve takip ehliyetleri bulunmadığı için kanuni temsilcileri tarafından temsil edilmekte; onların iradesi çerçevesinde hak arama yollarına başvurabilmektedirler. Ceza yargılaması bakımından ise müdafî ve adli yardım desteği almakla beraber yine kanuni temsilcilerin iradesi ön plandadır. Kanuni temsilcilerin iradesinin sağlanarak yargı organlarına başvurulması halinde ise, çocuklara özgü yargı organlarına başvurulması imkânı önem arz etmektedir. Hiç kuşkusuz, çocukların adalete etkin

70 Öztürk, Taner, Kontacı, a.g.e., s. 36.

71 Baytemir Kontacı, a.g.e., s. 1747.

erişiminin gerçekleşebilmesi için, adalete erişim kavramının bileşenleri olan fiziksel ve yapısal kapasitenin gclendirilmesi, yasal temsil ve hizmet kalitesinin arttırılması ve erişim engelleri ile eşitsizliklerin giderilmesi hususlarının çocukların özel ihtiyaçları çerçevesinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu ihtiyaçların tespiti ve sistemin ihtiyaçları karşılayacak şekilde biçimlendirilmesi noktasında ise çocuğa-duyarlı (child-sensitive) bir içerik ve bakış açısı ile geliştirilen ocuk-dostu adalet (child-friendly justice) sisteminin benimsenmesi başat bir öneme sahip olmaktadır.⁷²

72 Öztürk, Taner, Kontacı, a.g.e, s. 33.

Hale Aykırı

Liselerarası İnsan Hakları Temalı
Resim Yarışması
2022 Yılı Adana İl Birincisi

3. TÜRKİYE'DE ÇOCUK ADALET SİSTEMİ

Türkiye'de çocuk adalet sistemine ve çocukların adalete erişim hakkına ilişkin oldukça hacimli bir mevzuatın varlığından söz etmek mümkündür.⁷³ Bu bağlamda, Anayasa'nın yanı sıra, 5237 sayılı TCK, 5395 sayılı ÇKK, 4722 sayılı TMK, 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu (HMK), 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu (CMK), 2577 Sayılı İdarî Yargılama Usulü Kanunu, 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun ön plana çıkan yasal düzenlemelerdir. Ayrıca, Adalet Bakanlığı, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı gibi birçok kamu kurum ve kuruluşu da adalet sistemi içerisinde çocuğun yüksek yararının öne çıkarılması amacıyla politikalar belirlemeye devam etmektedir.

Çocuk adalet sistemi, ülkemizde özellikle 2000'li yıllardan itibaren mağdur ve suçlu bireylerin gereksinimleri ile toplumun gereksinimlerini uzlaştırabilme amacıyla olan onarıcı adalet yaklaşımından etkilenmiştir. Suçu cezalandırma amacı güden cezalandırıcı adalet anlayışından farklı olarak, onarıcı adalet anlayışı suçun ortaya çıkardığı zararın giderilmesini amaçlamaktadır.⁷⁴ Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından yayımlanan On Birinci Kalkınma Planı'nda çocuk adalet sisteminin onarıcı adalet yaklaşımıyla yeniden yapılandırılacağı, çocuklara özgü uzlaştırma usullerinin geliştirileceği, suça sürüklenen çocuklar yönünden kamu davasının açılmasının ertelenmesi modelinin oluşturulacağı ve ilk derece yargılamaları ile kanun yolu incelemelerinin öncelikli olarak yapılmasının sağlanacağı belirlenen hedefler arasındadır.⁷⁵

73 A.g.e, s. 58.

74 Yusuf Solmaz Balo, *Çocuk Koruma Hukuku*, 1.Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2013, s. 56'den akt. Zeynep Tekin Babuç, "Ceza Adalet Sistemi İçerisinde Mağdur Çocukların İkincil Mağduriyeti", *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, Cilt:23, Sayı: 2, Ankara, 2020, s. 323.

75 Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, "On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023)", <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/07/OnbirinciKalkinmaPlanı.pdf> (E.T. 15/4/2022), s. 154.

Ceza odaklı bir adalet anlayışı yerine, onarıcı bir adalet anlayışının inşası amacıyla ülkemizde mevzuat değişikliklerinin yapılması ve politika belgelerinin düzenlenmesinin yanında; Çocuk İzlem Merkezi (ÇİM), Adli Görüşme Odaları (AGO) gibi uygulamalar da hayata geçirilmiştir. AGO'lar, özel ortamlarda ifade ve beyanlarının alınması gerektiği veya fail ile yüz yüze gelmesinde sakınca bulunduğu değerlendirilen, mağdur, tanık ve suça sürüklenen çocukların ifade ve beyanlarının alınması ile maddi hakikatin ortaya çıkarılmasına katkı sağlamak üzere adliyeler bünyesinde özel bir alan olarak oluşturulan yerlerdir. Adalet Bakanlığından alınan resmi verilere göre hali hazırda ülke genelinde 2022 yılı sonu itibarıyla 81 il, 147 adliyede 152 AGO faaliyet göstermektedir.⁷⁶ ÇİM ise cinsel istismar şüphesi olan çocuğun beyanının alınması, muayenesinin yapılması, aile görüşmesinin yapılması ve raporunun hazırlanması için gereken tüm personel ve ekipmanın bulunduğu, işlemlerin her aşamada çocuğun yüksek yararı gözetilerek yürütülmesinin amaçlandığı merkezlerdir.⁷⁷ Sağlık Bakanlığından alınan verilere göre hali hazırda 60 ilde 63 ÇİM bulunmaktadır.⁷⁸ AGO ve ÇİM birbirini tamamlayıcı uygulamalardır.⁷⁹

Önemli bir diğer yenilik; Adalet Bakanlığı tarafından, adliyelerde kurulan ve şu an tüm ülke çapında yaygınlaştırılan adli destek ve mağdur hizmetleri müdürlükleri ile mağdurları hakları konusunda bilgilendiren, ihtiyaçları doğrultusunda yönlendiren ve kırılgan gruplara yönelik özel hizmetler sunan uzmanların görev yaptığı birimlerdir. Taşra teşkilatı olarak yer alan bu müdürlükler, Kasım 2021 itibarıyla, 81 il merkezi dâhil olmak üzere 161 adliyede faaliyet göstermektedir. Müdürlüklerin kurulmasıyla daha önce sadece aile mahkemesi ve çocuk mahkemelerinde sağlanan uzman desteği tüm adliye çapına genişletilerek, savcılıkların, Cumhuriyet başsavcılığının, ceza mahkemelerinin ve aile ve çocuk mahkemesi dışındaki diğer mahkemelerin de uzman desteğinden yararlanabileceği bir sistem kurulmuştur.⁸⁰

Onarıcı adalet anlayışı kapsamında yaşanan önemli bir gelişme, 20 Kasım 2021 tarihinde Türkiye'de ilk defa, çocukların adli süreçlerde yararlarının gözetilmesi, korunmalarının ve örselenmemelerinin sağlanması amacıyla Erzurum'da Çocuk Adalet Merkezi (ÇAM) açılması olmuştur.⁸¹ ÇAM uygulaması ile çocuk ağır ceza mahkemesi, çocuk mahkemesi, Cumhuriyet başsavcılığı çocuk bürosu ve adli destek ve mağdur hizmetleri müdürlüklerinin bir arada yapılandırılması suretiyle çocuklara yönelik tüm adli işlemlerin bu merkezde çocuk dostu usuller uygulanarak yerine getirilmesi amaçlanmaktadır. ÇAM'da çocuk polisi, adli tıp uzmanı, aile ve sosyal hizmetler görevlisinin yanı sıra baroya, hukuk kliniği uygulaması için hukuk fakültesine ve psiko-sosyal destek

76 Adalet Bakanlığının 20/2/2023 tarihli ve 38/440 sayılı yazısı.

77 Karabük İl Sağlık Müdürlüğü, "Çocuk İzlem Merkezi", <https://karabukeah.saglik.gov.tr/TR-180603/-cocuk-izlem-merkezi.html> (E.T. 7/9/2022).

78 Adalet Bakanlığının 20/2/2023 tarihli ve 38/440 sayılı yazısı.

79 Adalet Bakanlığının 16/3/2022 tarihli ve 27/521 sayılı yazısı.

80 Sevilay Karagöz, "Ulusal Yargı Reform Stratejisi ve İnsan Hakları Eylem Planı'nda Çocuk Adalet Sistemi'ne Yönelik Öncelikler", *BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin Kabulünün 32. Yılında Çocuk Hakları Sempozyumu Kitabı*, TİHEK, Ankara, 2022, s. 55-56.

81 Adalet Bakanlığı Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği, "Türkiye'nin İlk Çocuk Adalet Merkezi Hem Mağdur Hem Suça Sürüklenen Çocukları Adli Süreçlerde Koruyor" <https://basin.adalet.gov.tr/turkiyenin-ilk-cocuk-adalet-merkezi-hem-magdur-hem-suca-suruklenen-cocuklari-adli-sureclerde-koruyo> (E.T. 5/9/2022).

kliniği uygulaması için de psikoloji, rehberlik ve psikolojik danışmanlık, sosyal hizmet gibi bölümlere yer ayrılması sağlanarak paydaş kurumların çocuklara yönelik bütüncül hizmet sunumu hedeflenmektedir.⁸² Erzurum'da faaliyet göstermeye başlayan ÇAM'ın yanı sıra Adalet Bakanlığı ile Gaziantep Büyükşehir Belediyesi arasında Gaziantep ilinde ÇAM oluşturulmasına yönelik işbirliği protokolü imzalanmış olup pilot olarak başlanan uygulamanın ülke geneline yaygınlaştırılması hedeflenmektedir.⁸³

Ülkemizde yaşanan çok önemli gelişmelere ve ilerlemelere rağmen, onarıcı adalet anlayışının uygulamada yerleşik hale gelmesine ve çocuk adalet sisteminde cezalandırıcı adalet anlayışının ağırlığının azaltılmasına duyulan ihtiyaç varlığını sürdürmektedir.⁸⁴ Çocuk adalet sisteminde suça/fiile değil, fail konumundaki çocuğa odaklanmak gerekmektedir.⁸⁵ Ceza adalet sistemi suç ve ceza ilişkisi içinde çalışırken, yani fiili yargımlarken; çocuk adalet sistemi fail yargılaması yaparak çocuğun korunmasını ve bu surette toplumun korunmasını hedeflemektedir.⁸⁶ Bu bağlamda kurumlar arası koordinasyon sağlanması hala büyük önem taşımaktadır. İfade edildiği üzere çok çeşitli kamu kurumlarının çocukla ilgili ayrı ayrı hizmet alanları bulunmaktadır. Bu durumda kimi zaman aynı çocuğa aynı olayla ilgili olarak farklı hizmet sunumları söz konusu olmaktadır. Ancak sunulan hizmetler çoğu zaman diğer hizmetlerle bütünleşik olarak yürütülememektedir. Bu durumda bir yandan kamu kurumlarının birbiriyle haberleşmeleri esnasında zaman kaybı yaşanmakta, diğer yandan olayla ilgili olarak çocuğun ikincil örselenme yaşamasına sebebiyet verilebilmektedir. Bu nedenle ortak bir çalışma sisteminin hayata geçirilmesi zorunluluk arz etmektedir.⁸⁷

AB 2022 İlerleme Raporu'nda⁸⁸, Türkiye'de çocuk hakları konusunda ilerlemenin sınırlı olduğu; AGO uygulamasına rağmen çocuk adalet sisteminin geliştirilmesi ihtiyacının bulunduğu, çocuklar için sağlanan adli yardım ve rehabilitasyon faaliyetlerinin kalitesinin artırılması gereği üzerinde durulmuştur. Çocuk koruma mekanizmaları ve hizmetlerinin geliştirilmesi, bu hususta özellikle geçici koruma altındaki çocukların ulusal çocuk koruma sistemine erişimde zorluklar yaşadığı belirtilmiştir. Çocuklar için sağlanan adli yardım ve rehabilitasyon faaliyetlerinin kalitesi eleştirilmiştir. Keza, çocuk yaşta yaptırılan evliliklerin ve çocuklara karşı

82 Adalet Bakanlığı Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Dairesi Başkanlığı, "Çocuk Adalet Merkezi (ÇAM)" [https://magdur.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/cocukadaletmerkezinedir#:~:text=%C3%87ocuk%20Adaleti%20Merkezi%20uygulamas%C4%B1%20ile,etkin%20%C5%9Fekilde%20yararlanabilme%20imk%C3%A2n%C4%B1%20sa%C4%9Flanacaktır%C4%B1r.\(E.T.7/9/2022\).](https://magdur.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/cocukadaletmerkezinedir#:~:text=%C3%87ocuk%20Adaleti%20Merkezi%20uygulamas%C4%B1%20ile,etkin%20%C5%9Fekilde%20yararlanabilme%20imk%C3%A2n%C4%B1%20sa%C4%9Flanacaktır%C4%B1r.(E.T.7/9/2022).)

83 Adalet Bakanlığının 16/3/2022 ve 27/521 sayılı yazısı.

84 Zeki Karataş, Aliye Mavili, "Çocuk Adalet Sisteminde Suça Sürüklenen Çocuklara Yönelik Uygulamalarda Karşılaşılan Sorunlar", *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 19 Sayı: 45, Ankara, 2019, s. 1018.

85 Gökten Koçyıldırım, "Adalet Erişim Hakkı Bağlamında Çocuklara Özgü Meseleler", *BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin Kabulünün 32. Yılında Çocuk Hakları Sempozyumu Kitabı*, TİHEK, Ankara, 2022, s. 51.

86 Türkiye Barolar Birliği Çocuk Hakları Merkezi, "Suça Sürüklenen Çocuklara Hukuki Yardım Eğitimi El Kitabı", https://cocukhaklari.barobirlik.org.tr/dokuman/egitimbasvuru_egitim/sucasuruklenencocuklara.pdf, (E.T. 15/9/2022), s. 13.

87 TİHEK ile Sağlık Bakanlığının 23/2/2022 tarihli toplantısı; TİHEK ile İçişleri Bakanlığının 15/3/2022 tarihli toplantısı, TİHEK ile UNICEF Türkiye'nin 12/4/2022 tarihli toplantısı.

88 Avrupa Birliği Komisyonu, "2022 Türkiye Raporu", https://www.ab.gov.tr/siteimages/birimler/kpb/2022_turkiye_report_tr_27.11.2022_22.05.pdf (E.T. 8/3/2023), s. 42.

şiddetin tespit edilmesi ve müdahale edilmesi konusunda rapor döneminde sınırlı ilerleme kaydedildiği ve çocuk yaşta, erken ve zorla yaptırılan evliliklerle mücadele edilmesi amacıyla etkili bir ulusal eylem planını ivedilikle kabul edilmesi ve çocuk yaşta yaptırılan evliliklerin zararlı etkileri konusunda kız çocuklarının farkındalıklarının artırılması gerektiği ifade edilmiştir. Raporla ifade edilen hususlar çok genel bir çerçeveye sahip olup, yeterli seviyede somutlaştırılmamıştır. Çocuk haklarına ilişkin sınırlı bir ilerlemenin varlığı kabul edilmekte; Adalet Bakanlığı bünyesinde adalet sistemindeki kırılğan gruplara yönelik hakları ve hizmetleri teşvik etmekten sorumlu olan Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Dairesi Başkanlığının faaliyetleri olumlu karşılanmaktadır.

3.1. CEZA YARGISINDA ÇOCUKLARIN ADALETE ERİŞİMİ

Çocuğun korunması amacıyla, çocuklara özgü ceza hukuku yaklaşımı ortaya çıkmış; suç ve ceza normu içeren yasalarda çocuklara ilişkin farklı hükümler benimsenmiştir. Ülkemizde çocukların suç mağduru veya suç faili olduğu durumlarda uygulanması gereken hükümler TCK, CMK ve ÇKK'da düzenlenmiştir.

ÇKK, korunma ihtiyacı olan çocuklar hakkında alınacak tedbirler ile suça sürüklenen çocuklar hakkında uygulanacak güvenlik tedbirlerinin usûl ve esaslarını, çocuk mahkemelerinin kuruluş, görev ve yetkilerini hüküm altına almaktadır. Kanun, korunmaya ihtiyacı olan çocuklar bakımından genel bir kanun niteliği taşımaktadır. Suça sürüklenen çocuklar bakımından ise, bir ceza yargılaması kanunudur. Dolayısıyla bu Kanun, hem ceza mahkemesinde yargılanan çocukları, hem de korunma ihtiyacı olan çocukları kapsamına almaktadır.⁸⁹

Hukuk sistemimizde, ÇKK'da yapılan adlandırma uyarınca ceza yargısında şüpheli veya sanık olan çocuklara "suça sürüklenen çocuk" adı verilmektedir. Kanun'da suça sürüklenen çocuk; "*kanunlarda suç olarak tanımlanan bir fiili işlediği iddiası ile hakkında soruşturma veya kovuşturma yapılan ya da işlediği fiilden dolayı hakkında güvenlik tedbirine karar verilen çocuk*" olarak tanımlanmaktadır.⁹⁰ Kanun, "korunma ihtiyacı olan çocuk" kavramını ise "*Bedensel, zihinsel, ahlaki, sosyal ve duygusal gelişimi ile kişisel güvenliği tehlikede olan, ihmal veya istismar edilen ya da suç mağduru çocuk*" olarak tanımlamıştır.⁹¹

Ceza sistemine bir şekilde dâhil olmuş çocukları ifade etmek üzere "suça sürüklenen çocuk" kavramı bilinçli bir tercihle kullanılmaktadır. Bu kavram ile ceza adalet sistemine dâhil olan çocuğun kendi iradesi ve eylemlerinden ziyade çevresel / dışsal faktörlerin çocuğu suç işlemeye yönlendirdiği, dolayısıyla çocuk söz konusu olduğunda bir suç eylemine daha geniş perspektiften bakarak çocuğun içinde bulunduğu durumların da değerlendirilmesi gerektiği ifade edilmektedir.

89 Öztürk, Taner, Kontacı, a.g.e., s.59.

90 5395 sayılı Kanun'un 3'üncü maddesi.

91 5395 sayılı Kanun'un 3'üncü maddesi.

Bu perspektifte suçlu çocuk yoktur, suça itilmiş/sürüklenmiş çocuk vardır. Yargı uygulamasında, on sekiz yaşından sonra dahi, suça sürüklenen çocuk ifadesinin kullanılması gerektiği içtihatlarla yansımaktadır.⁹² Bununla beraber doktrinde ve uygulamada, suça sürüklenen çocuk ifadesinin kullanılmasının, çocuğu suç işlenmesinde bir araç haline getirdiği, çocuğun iradesinin yok sayılmasına sebebiyet verdiği; yargılanmada fiilinin suç niteliği teşkil ettiğinin bu ifadeyle önceden kabul edilerek masumiyet karinesinin ihlal edildiği gerekçeleriyle eleştiriler de dile getirilmektedir.⁹³

Türk hukuk sisteminde yetişkinler için suç oluşturan fiiller çocuklar için de suç teşkil etmektedir.⁹⁴ Öte yandan TCK suça sürüklenen çocuklar açısından çocukları fiili işlediği sıradaki yaşına göre üç gruba ayırmıştır. Buna göre on iki yaşını doldurmamış olan çocukların ceza sorumluluğu yoktur. Bu çocuklar hakkında, ceza kovuşturması yapılamaz; ancak, çocuklara özgü güvenlik tedbirleri uygulanabilir. Yine fiili işlediği sırada on iki yaşını doldurmuş olup da on beş yaşını doldurmamış olanların işlediği fiilin hukuki anlam ve sonuçlarını algılayamaması veya davranışlarını yönlendirme yeteneğinin yeterince gelişmemiş olması halinde ceza sorumluluğu yoktur. Ancak bu kişiler hakkında da çocuklara özgü güvenlik tedbirlerine hükmolunur. İşlediği fiili algılama ve bu fiille ilgili olarak davranışlarını yönlendirme yeteneğinin varlığı halinde, bu kişiler hakkında suç, ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasını gerektirdiği takdirde on iki yıldan on beş yıla; müebbet hapis cezasını gerektirdiği takdirde dokuz yıldan on bir yıla kadar hapis cezasına hükmolunur. Diğer cezaların yarısı indirilir ve bu halde her fiil için verilecek hapis cezası yedi yıldan fazla olamaz. Son olarak fiili işlediği sırada on beş yaşını doldurmuş olup da on sekiz yaşını doldurmamış olan kişiler hakkında suç, ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasını gerektirdiği takdirde on sekiz yıldan yirmi dört yıla, müebbet hapis cezasını gerektirdiği takdirde on iki yıldan on beş yıla kadar hapis cezasına hükmolunur. Diğer cezaların üçte biri indirilir ve bu halde her fiil için verilecek hapis cezası on iki yıldan fazla olamaz.⁹⁵

ÇKK'nın 25'inci maddesi uyarınca çocuk mahkemeleri her il merkezinde; çocuk ağır ceza mahkemeleri ise bölgelerin coğrafi durumları ve iş yoğunluğu göz önünde tutularak belirlenen yerlerde Hâkimler ve Savcılar Kurulunun olumlu görüşü alınarak kurulabilmektedir. Çocuk mahkemesi, asliye ceza mahkemesi ile sulh ceza mahkemesinin görev alanına giren suçlar bakımından, suça sürüklenen çocuklar hakkında açılacak davalara bakmaktadır. Çocuk ağır ceza mahkemesi ise, çocuklar tarafından işlenen ve ağır ceza mahkemesinin görev alanına giren suçlarla ilgili davalara bakmaktadır.⁹⁶ Bununla beraber, hem mağdur hem de suça sürüklenen

⁹² "Kamu davası açılmamış olan işyeri dokunulmazlığının ihlali suçundan dolayı zamanaşımı içerisinde dava açılması mümkün görülmemiş ayrıca 5395 sayılı Kanun'un 3/a-2. maddesine göre kanunlarda suç olarak tanımlanan bir fiili işlediği iddiası ile hakkında soruşturma veya kovuşturma yapılan ya da işlediği fiilden dolayı hakkında güvenlik tedbirine karar verilen çocuk için "suça sürüklenen çocuk" ifadesinin kullanılması gerekirken sanık ifadesinin kullanılması mahallinde düzeltilebilir hata olarak görülmüştür". Yargıtay 23. CD, 2015/19724 E. 2015/5904 K. 2/11/2015.

⁹³ Mahmut Koca, İlhan Üzülmöz, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, 12. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2019, s. 317; Berrin Akbulut, Ceza Hukuku Genel Hükümler, 6. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2019, s. 555.

⁹⁴ Karataş, Mavili, a.g.e., s. 1018.

⁹⁵ 12/10/2004 tarihli ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 31'inci maddesi.

⁹⁶ 5395 sayılı Kanun'un 26'ncı maddesi.

çocukların yargılamalarının azımsanmayacak bir kısmı genel mahkemelerde yapılmaktadır.⁹⁷ Ancak çocukların yetişkin mahkemelerine yönlendirilmesine, çocuklara yetişkinler için uygulanan usullerin uygulanmasına olabildiğince izin verilmemelidir.⁹⁸ Yanı sıra başta çocuk mahkemeleri olmak üzere, çocuk yargılamasındaki uzmanların sayısının ülke çapında homojen olmaması adalete erişimde ayrı bir engel olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocuk mahkemelerinin kurulu olduğu ve çocuk haklarına ilişkin uzmanların bulunduğu yerlerde ise, iş yoğunluğu sebebiyle hizmet kalitesinde sorunlar yaşanabilmektedir.

ÇKK'nın 26'ncı maddesinin 3'üncü fıkrası çerçevesinde çocuk mahkemeleri, çocuk ağır ceza mahkemeleri ile çocuk hakimleri ÇKK'da ve diğer kanunlarda düzenlenen tedbirleri almaya yetkilidirler. ÇKK'nın 5'inci maddesinde düzenlenen koruyucu ve destekleyici tedbirler; Kanun'un 11'inci maddesi uyarınca suça sürüklenen ve ceza sorumluluğu olmayan çocuklar hakkında güvenlik tedbiri olarak uygulanacakken, soruşturma evresinde korunma ihtiyacı içinde olan suça sürüklenen çocuklar hakkında ise koruyucu ve destekleyici tedbir adı ile uygulama bulabilecektir. Bu anlamda ÇKK'nın 5'inci maddesinde düzenlenen koruyucu ve destekleyici tedbirler danışmanlık tedbiri, eğitim tedbiri, bakım tedbiri, sağlık tedbiri, barınma tedbiri olarak düzenlenmiştir. Ayrıca ÇKK'nın 26'ncı maddesinin 3'üncü fıkrası uyarınca suça sürüklenen çocuklar hakkında çocuk hâkimi TMK'nın "çocuğun korunması" başlığı ile 346 ila 351'inci maddeleri arasında yer verilen tedbirlere de hükmedebilecektir.

2021 yılında ceza muhakemesi mevzuatı bağlamında 2.644 çocuk hakkında acil koruma, 703 çocuk hakkında aileye teslim, 2.794 çocuk hakkında bakım, 22 çocuk hakkında barınma, 7.161 çocuk hakkında danışmanlık, 8 çocuk hakkında denetim, 2.762 çocuk hakkında eğitim, 86 çocuk hakkında koruma, 3.449 çocuk hakkında sağlık tedbirleri uygulanmıştır.⁹⁹

Özgürlüğünden herhangi bir şekilde mahrum bırakılmak, bir çocuk için alınacak en son tedbir olmalı ve mümkün olan en kısa süre için uygulanmalıdır.¹⁰⁰ ÇKK'nın 4'üncü maddesinin 1'inci fıkrasının "i" bendinde "*Çocuklar hakkında özgürlüğü kısıtlayıcı tedbirler ile hapis cezasına en son çare olarak başvurulması*" temel ilkeler arasında sayılmıştır. Ayrıca, CMK'nın "Tutuklulukta geçecek süre" başlıklı 102'nci maddesinin 5'inci fıkrasına göre; "*Bu maddede öngörülen tutukluluk süreleri, fiili işlediği sırada on beş yaşını doldurmamış çocuklar bakımından yarı oranında, on sekiz yaşını doldurmamış çocuklar bakımından ise dörtte üç oranında uygulanır.*"¹⁰¹ Mevcut düzenleme tutukluluk sürelerini çocuklar açısından farklı değerlendirmiş ve bu süreleri çocuklar lehine kısaltmıştır. CMK'nın "Adli kontrol altında geçecek süre" başlıklı 110/A maddesinde; "*Bu maddede öngörülen adli kontrol süreleri, çocuklar*

97 Koçıldırım, a.g.e., s. 51.

98 Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, Çocuk Dostu Adalete İlişkin Rehber, s. 125.

99 Adalet Bakanlığının 16/03/2022 tarihli ve E.74044743-252.01.206/16136 sayılı cevabi yazısı.

100 BM, Pekin Kuralları, 17'nci ilke; Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, Çocuk Dostu Adalete İlişkin Rehber, s. 24.

101 17/12/2004 tarihli ve 5271 sayılı Ceza Muhakemeleri Kanunu'nun 102'nci maddesinin beşinci fıkrası.

bakımından yarı oranında uygulanır.”¹⁰² Ayrıca, İnsan Hakları Eylem Planı’nda (İHEP) “Kırılgan Kesimlerin Korunması ve Toplumsal Refahın Güçlendirilmesi” başlıklı amaç altında “Bazı ağır suçlar hariç olmak üzere on beş yaşından küçük çocukların ilk defa işledikleri fiillerin, soruşturmaya konu edilmemesi için çocuklara özgü koruma mekanizmaları geliştirilecektir.” düzenlemesi yer almaktadır.¹⁰³ İHEP’te aynı amaç altında “Hakkında adli kontrol kararı uygulanan çocuklar için psiko-sosyal destek hizmeti verilecektir.”¹⁰⁴ düzenlemesine yer verilerek çocukların desteklenmesi ve rehabilite edilmesi de gözetilmiştir.

28 Şubat 2022 tarihi itibarıyla toplam 7.621 dosyada, 6.083 çocuk hakkında denetimli serbestlik tedbiri uygulanmaya devam edilmektedir. CMK madde 109 ve ÇKK madde 20 kapsamında adli kontrol kararı verilen çocuk dosyası sayısı ise 5.925’tir.¹⁰⁵ Denetim ve takibine devam edilen karar sayıları bakımından karar türlerine ilişkin bilgiler ise aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Tablo 1: Denetim ve takibine devam edilen karar sayıları bakımından karar türleri¹⁰⁶

28.02.2022 Tarihi İtibarıyla Denetim ve Takibine Devam Edilen Karar Sayıları Bakımından;	
Karar Türleri	Çocuk Dosyası Sayısı
Adli Kontrol (CMK 109; ÇKK 20)	5.925
Tedavi ve Denetimli Serbestlik (TCK 191)	1.040
Denetimli Serbestlik Tedbiri Uygulanarak Cezanın İnfazı - Şarta Bağlı Erken Tahliye (CGTİHK 105/A)	356
Çocuğun Denetim Altına Alınması (ÇKK 36)	176
Kısa Süreli Hapis Cezasına Seçenek Yaptırımlar (TCK 50)	95
Hapis Cezasının Ertelenmesi ve Denetimli Serbestlik (TCK 51)	21
Hükmün Açıklanmasının Geri Bırakılması ve Denetimli Serbestlik (CMK 231)	6
Etkin Pişmanlık (TCK 221/5)	2
Hapis Cezasının Konutta İnfazı (CGTİHK 110/2, 3 ve 4)	0
Koşullu Salıverilme Sonrası Denetimli Serbestlik (CGTİHK 107/7, 8 ve 9)	0
TOPLAM	7.621

102 5271 sayılı Kanun’un 110/A maddesi.

103 Adalet Bakanlığı, “İnsan Hakları Eylem Planı”, <https://rayp.adalet.gov.tr/resimler/1/dosya/insan-haklari-ep02-03-202115-14.pdf>, (E. T. 14/4/2022), s.109.

104 <https://rayp.adalet.gov.tr/resimler/1/dosya/insan-haklari-ep02-03-202115-14.pdf>, (E. T. 14/4/2022), s.109.

105 Adalet Bakanlığının 29/03/2022 tarihli ve E-81509476-209.03.02[209.03.02]-2490/43016 sayılı yazısı.

106 Adalet Bakanlığının 29/03/2022 tarihli ve E-81509476-209.03.02[209.03.02]-2490/43016 sayılı yazısı.

Haklarında denetimli serbestlik kararı bulunan suça sürüklenen çocuklara yönelik olarak, denetimli serbestlik müdürlüklerinde görevli çocuk hizmetlerinden sorumlu uzmanlar tarafından; çocuğun yüksek yararı gözetilmek suretiyle ve belirlenen ihtiyaçları doğrultusunda bireysel görüşme, grup çalışması, seminer, kurs, mesleki eğitim faaliyetleri, boş zamanların yapılandırılmasına yönelik çalışmalar başta olmak üzere çeşitli iyileştirme faaliyetleri yürütülmektedir. Bu süreçte diğer kurumlarla ve STK'lar ile iş birliği kurulmakta, gerektiğinde çocuğun ailesi ve sosyal çevresiyle de etkileşim sağlanmaktadır.¹⁰⁷

Çocukların yer aldığı davaların ivedilikle yürütülmesi gerekmektedir.¹⁰⁸ İHEP'te "Kırılğan Kesimlerin Korunması ve Toplumsal Refahın Güçlendirilmesi" başlıklı amaç altında "Çocuklar hakkındaki davalar ile istinaf ve temyiz incelemelerinin öncelikli olarak görülmesi sağlanacaktır." faaliyeti öngörülmüştür.¹⁰⁹ Yargı Reformu Stratejisi Belgesi'nde yer alan ve suça sürüklenen çocukların ilk derece yargılamaları ile bu çocuklar hakkında verilen kararların kanun yolu incelemelerinin öncelikli olarak yapılmasının sağlanmasına yönelik hedef kapsamında, çocukların taraf olduğu ceza dosyalarına ilişkin kanun yolu incelemelerinin çocuğun yüksek yararı ilkesi uyarınca öncelikli olarak gerçekleştirilebilmesine yönelik yürütülen çalışma neticesinde, Bölge Adliye Mahkemeleri Başsavcılıkları ile Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılıklarına gönderilen "Dosya Gönderme Formu"nda "Dosyanın Öncelik Durumu" bölümünde gerekli güncelleme yapılarak suça sürüklenen çocuk ibaresi eklenmiş ve düzenleme UYAP ekranına yansıtılarak faaliyete geçirilmiştir. Böylece, çocukların taraf olduğu ceza dosyalarına ilişkin kanun yolu incelemelerinin öncelikli olarak gerçekleştirilebilmesi amaçlanmıştır.¹¹⁰

Suçta sürüklenen çocuklar bakımından ülkemizde zorunlu müdafilik sistemi benimsenmiştir. CMK'nın "Müdafii görevlendirilmesi" başlıklı 150'nci maddesinin 2'nci fıkrasında "Müdafii bulunmayan şüpheli veya sanık; çocuk ... ise istemi aranmaksızın bir müdafii görevlendirilir." düzenlemesi yer almaktadır.¹¹¹ Hem soruşturma hem de kovuşturma evresinde suça sürüklenen çocuk bir avukatın hukukî yardımını almak mecburiyetindedir. Bu avukat, çocuk veya kanuni temsilci tarafından seçilebileceği gibi, baro tarafından ücretsiz olarak da atanabilmektedir.¹¹² Ceza muhakemesi hukuku sisteminde baro tarafından çocuğa avukat atanırken çocuğun maddi durumunun ve isteminin herhangi bir önemi bulunmamaktadır. Ayrıca ceza muhakemesi hukukunda, hukuk muhakemesinin aksine, harç uygulaması da yoktur.¹¹³ Dava harçları ve hukuki danışman bulunamaması gibi mahkemeye erişimin önündeki muhtemel engellerin mevcut düzenlemeler ile ortadan kaldırılmış olması önemlidir.

107 Adalet Bakanlığının 29/03/2022 tarihli ve E-81509476-209.03.02[209.03.02]-2490/43016 sayılı yazısı.

108 Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, Çocuk Dostu Adalete İlişkin Rehber, s. 78.

109 Adalet Bakanlığı, İnsan Hakları Eylem Planı, s. 109.

110 Adalet Bakanlığının 16/03/2022 tarihli ve E-44633215-605.01-27/521 sayılı yazısı.

111 5271 sayılı Kanun'un 150'nci maddesinin ikinci fıkrası.

112 Öztürk, Taner, Kontacı, a.g.e., s. 58-59.

113 A.g.e., s. 59.

Çocuk dostu adalet sistemlerinde; çocuğun afişe olması veyahut damgalanması gibi zararlara yol açabilecek durumların ortadan kaldırılması için gizliliğe azami özen gösterilmesi gerekmektedir.¹¹⁴ Anayasa'nın 141'inci maddesinin 1'inci fıkrası gereği ülkemizde duruşmaların aleniliği hükme bağlanmıştır.¹¹⁵ Öte yandan Anayasa'nın 141'inci maddesinin 2'nci fıkrasında çocukların yargılanması hakkında kanunla özel hükümler konulacağı belirtilmektedir. Bu kapsamda CMK'nın "Zorunlu kapalılık" başlıklı 185'inci maddesine göre; "*Sanık, onsekiz yaşını doldurmamış ise duruşma kapalı yapılır; hüküm de kapalı duruşmada açıklanır.*"¹¹⁶ Böylece, suça sürüklenen çocukların yargılanması açısından çocuğun yüksek yararı gözetilerek duruşmaların aleniliği ilkesine istisna getirilmiştir.

Suç mağduru veya tanığı çocukların kırılğanlıkları gözetilerek ceza yargısında temel haklarının ve adalete erişim hakkının sağlanması gerekmektedir. Suç mağduru çocuklar açısından TCK'da özel bazı düzenlemelere yer verilmiştir. Örneğin bazı suçlarda suçun mağdurunun çocuk olması, çocuğun belli bir yaştan küçük olması, suçu işleyenin çocuğun bakım ve gözetiminden sorumlu kişi olması cezada artırım nedeni olarak kabul edilmiştir.

CMK gereğince tutuklama ve tutuklu yargılanma için belli koşulların oluşması gerekmektedir. Çocukların cinsel istismarı ile ilgili suçlarda kuvvetli şüphe olması tutuklama nedeni sayılmaktadır.¹¹⁷ Kanun çocuklara yönelik olarak işlenen cinsel saldırı ve çocukların cinsel istismarı suçlarını bir tutuklama nedeni olarak sayarken çocuklara yönelik işlenen suçların cezalarında da bir artırıma gitmiştir. Bu yaklaşım çocuğun vücut bütünlüğüne karşı işlenen suçlarda cezayı artırarak caydırıcılığı sağlamayı amaçlamaktadır.

Hukuk sistemimizde avukatı olmayan mağdur çocuklar, maddi durumlarına ve istemlerine bakılmaksızın bir avukatın hukukî yardımından faydalandırılmaktadır.¹¹⁸ Bu avukata uygulamada "zorunlu vekil" adı verilmektedir. CMK'nın "Mağdur ile şikâyetçinin hakları" başlıklı 234'üncü maddesinin 2'nci fıkrasında "*Mağdur, on sekiz yaşını doldurmamış, sağır veya dilsiz ya da meramını ifade edemeyecek derecede malûl olur ve bir vekili de bulunmazsa, istemi aranmaksızın bir vekil görevlendirilir.*" düzenlemesi yer almaktadır.¹¹⁹ Bu hüküm, haklarının kullanılmasında gereken hukuki desteğin sağlanmasında çocuklar ve engelliler gibi dezavantajlı grupların korunması açısından yararlı bir uygulamadır. Tüm bu anılan hükümler gerek istismara uğrayan çocuğun hakkının yasal ortamda savunulması gerekse bu süreçte daha fazla örselenmemesi açısından olumlu düzenlemelerdir.

114 Çocuk Hakları Sözleşmesi, (1990), 40'inci madde.; BM, Pekin Kuralları, 8'inci maddenin birinci fıkrası.

115 Anayasa'nın 141'inci maddesi şu şekildedir: "*Mahkemelerde duruşmalar herkese açıktır. Duruşmaların bir kısmının veya tamamının kapalı yapılması na ancak genel ahlakın veya kamu güvenliğinin kesin olarak gerekli kıldığı hallerde karar verilebilir.*"

116 5271 sayılı Kanun'un 185'inci maddesi.

117 5271 sayılı Kanun'un 100'üncü maddesi.

118 Öztürk, Taner, Kontacı, a.g.e., s. 59.

119 5271 sayılı Kanun'un 234'üncü maddesinin ikinci fıkrası.

CMK'nın 236'ncı maddesinin 3'üncü fıkrasına göre; "Mağdur çocukların veya işlenen suçun etkisiyle psikolojisi bozulmuş olan diğer mağdurların tanık olarak dinlenmesi sırasında psikoloji, psikiyatri, tıp veya eğitim alanında uzman bir kişi bulundurulur."¹²⁰ Bazı Yargıtay Ceza Dairelerince zorunluluğa aykırı olarak yapılan dinlemeler hukuka aykırı sayılmıştır.

"Y. 2. CD. 26/01/2010, 766 - 1218 sayılı kararında; "Katılan M.D'nun on sekiz yaşından küçük olduğuna ve vekili de bulunmadığına göre, 5271 sayılı CMK. nun 234/2 ve 239/2 maddeleri uyarınca istemi aranmaksızın bir vekil görevlendirilmesi ve mağdurların dinlenmesi sırasında da aynı Yasanın 236/3 maddesi uyarınca, psikoloji, psikiyatri, tıp veya eğitim alanında uzman bir kişinin bulundurulması gerektiğinin gözetilmemesi",

Y. 2. CD. 01/07/2010, 2364 - 21248 sayılı kararında; "mağdur çocuk duruşmada psikoloji, psikiyatri, tıp veya eğitim alanında uzman bir kişi bulundurulmadan dinlenerek 5271 sayılı CMK'nun 236/3.maddesine aykırı davranılması",

Y. 4. CD. 15/04/2009, 10002 - 7538 sayılı kararında da "mağdurenin dinlenmesi sırasında psikoloji uzmanı bulundurulmayarak CYY'nın 236/3. maddesine aykırı davranılmasını" usul ve yasaya aykırı bularak hükümlerin bozulmasına karar verilmiştir."¹²¹

Bu düzenlemeler uyarınca mağdur çocukların tanık olarak beyan vermeleri sırasında yanlarında bir uzmanın veya vekilinin bulundurulması ve beyanın kamera kaydına alınması zorunludur. Bu düzenlemeler uyarınca mağdur ve tanık çocukların tam ve doğru şekilde bilgilendirilmeleri, güvenliklerinin sağlanması, gizliliğe önem verilmesi, gerektiğinde tıbbi ve psikolojik destek almalarının sağlanması, beyanın en az örseleyecek şekilde ve özel koşullarda alınması önem arz etmektedir. Çocuklarla görüşmeler ve ifadelerinin alınması, olabildiğince, bu konuda eğitilmiş profesyoneller tarafından yapılmalıdır. Çocukların yaşları, olgunluk ve kavrama düzeyleri ve varsa herhangi bir iletişim zorlukları dikkate alınarak, en uygun ortamda ve en elverişli koşullarda tanıklık etmelerini sağlamak üzere gereken her çaba gösterilmelidir.¹²²

Birinci Yargı Paketi ile CMK'nın "Mağdur ile şikâyetçinin dinlenmesi" başlıklı 236'ncı maddesine eklenen fıkralar ile AGO ile ÇİM düzenlenmiş ve bazı durumlarda bu uygulamalara gidilmesi zorunlu kılınmıştır. Kanun'un 236'ncı maddesinin 4'üncü fıkrasında "Cumhuriyet savcısı veya hâkim tarafından ifade ve beyanının özel ortamda alınması gerektiği ya da şüpheli veya sanık ile yüz yüze gelmesinde sakınca bulunduğu değerlendirilen çocuk veya mağdurların ifade ve beyanları özel ortamda uzmanlar aracılığıyla alınır." düzenlemesi yer almaktadır.¹²³

¹²⁰ 5271 sayılı Kanun'un 236'ncı maddesinin üçüncü fıkrası.

¹²¹ Mehmet Akarca, "Çocukların Ceza Hukukundaki Yeri ve Çocukların Korunması", *Fasikül Hukuk Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 19, Ankara, 2011, s. 6.

¹²² Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, Çocuk Dostu Adalete İlişkin Rehber, s. 30.

¹²³ 5271 sayılı Kanun'un 236'ncı maddesinin dördüncü fıkrası.

Adalet Bakanlığı Ceza İşleri Genel Müdürlüğünün 19 Kasım 2018 tarih ve E. 1576/81221 sayılı Çocuk ve Kadınlara Karşı İşlenen Cinsel Suç Soruşturmaları konulu 170 sayılı Genelgesi gözden geçirilerek 31 Ekim 2022 tarihinde güncellenmiştir. Güncellemeyle birlikte, 170/1 sayılı Genelge'de; cinsel dokunulmazlığa karşı işlenen suç soruşturma işlemlerinin Cumhuriyet başsavcılıklarınca yapılacak işbölümü ile her adliyede belirli Cumhuriyet savcıları tarafından takip edilmesi ve zorunlu olmadıkça işbölümü değişikliği yapılmayarak bu konuda uzmanlaşmanın sağlanması, soruşturmayı yürüten Cumhuriyet savcısı tarafından eylemin niteliği gözetilerek kolluk birimlerine ayrıntılı bir şekilde gereken talimatların verilmesi, 7188 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'la 5271 sayılı CMK'nın 236'ncı maddesine eklenen dördüncü, beşinci ve altıncı fıkralar uyarınca; mağdurun beyanının suçun niteliğine göre ÇİM ve benzeri özel merkezler ile AGO'da alınması ve soruşturmalar yürütülürken dikkat edilmesi gereken sair hususlara yer verilmiştir.¹²⁴ Sonuç olarak Genelge ile cinsel istismara uğramış çocukların ikincil örselenmelerinin önüne geçilebilmesi için ifadelerin uzmanlar eşliğinde, zorunlu haller dışında tek seferde ve mümkün olduğu ölçüde ÇİM kullanılarak bizzat Cumhuriyet savcısı tarafından alınması konularında gerekli dikkat ve özenin gösterilmesi gerektiği düzenlenmiştir.¹²⁵

Ceza yargılaması bakımından tanığın çağırılması, dinlenmesi, yemini gibi hususlar incelendiğinde ilgili düzenlemelerin çocuklar bakımından farklılık gösterdiği görülmektedir. CMK'nın "Tanıkların dinlenmesi" başlıklı 52'nci maddesinin üçüncü fıkrasına göre; *"Tanıkların dinlenmesi sırasındaki görüntü veya sesler kayda alınabilir. Ancak; a) Mağdur çocukların ... tanıklığında bu kayıt zorunludur."*¹²⁶ Ceza yargılamasının yüze karşılık ilkesinin sağladığı teminatlara da önem veren Kanun, bu kapsamda dinlenen mağdur çocuğun ifadesinin görüntülü ve sesli olarak kaydedilmesini bir zorunluluk olarak kabul etmiştir. Böylece, mağdur çocukların ikincil örselenmesi engellenmeye çalışılmıştır. Aynı Kanun'un "Mağdur ile şikâyetçinin dinlenmesi" başlıklı 236'nci maddesinin 2'nci fıkrasına göre; *"İşlenen suçun etkisiyle psikolojisi bozulmuş çocuk veya mağdur, bu suça ilişkin soruşturma veya kovuşturmada tanık olarak bir defa dinlenebilir. Maddî gerçeğin ortaya çıkarılması açısından zorunluluk arz eden haller saklıdır."*¹²⁷ Maddenin ikinci fıkrasına göre çocuğun olay nedeniyle birden çok defa ifadesinin alınmasının çocukta yaratacağı olumsuz etkiyi gidermek isteyen kanun koyucu, çocukların bir kez dinlenmesi esasını kural olarak benimsemiştir.

Ayrıca CMK'nın "Yemin verilmeyen tanıklar" başlıklı 50'nci maddesinin 1'inci fıkrasında *"Aşağıdaki kimseler yeminsiz dinlenir: a) Dinlenme sırasında on beş yaşını doldurmamış olanlar. b) Ayırt etme gücüne sahip olmamaları nedeniyle"*

124 Adalet Bakanlığının 20/2/2023 tarihli ve E-37527827-730.08.01-38/440 sayılı yazısı.

125 19/11/2018 tarihli ve 19120602-010-06-02-0789-2018-E. 1576/81221 sayılı Adalet Bakanlığı Ceza İşleri Genel Müdürlüğünün Çocuk ve Kadınlara Karşı İşlenen Cinsel Suç Soruşturmaları Genelgesi.

126 5271 sayılı Kanun'un 52'nci maddesinin üçüncü fıkrasının (a) bendi.

127 5271 sayılı Kanun'un 236'nci maddesinin ikinci fıkrası.

yeminin niteliği ve önemini kavrayamayanlar” düzenlemesi yer almaktadır.¹²⁸ İlgili düzenleme uyarınca çocukları ayrı bir travmadan korumak amacıyla çocuğun beyanı alınırken yemin etme zorunluluğu kaldırılmış olup çocuklara esneklik sağlanmıştır. Fakat tanıklık etmede daha gevşek kuralların varlığı, örneğin yemin etme ya da benzeri beyanlarda bulunma zorunluluğunun olmayışı veya diğer çocuk dostu usul kuralları, çocuğun ifadesine ya da tanıklığına verilen değeri azaltmamalıdır.¹²⁹

Adalet erişim hakkı bağlamında ele alınması gereken hususlardan biri Covid-19 pandemisinin etkileridir. Pandeminin kontrol altına alınması için uygulanan karantina önlemleri, eğitimin uzaktan sürdürülmesi, toplumsal ağlardan ve destekten uzak kalma, çocukların adalet erişimini dünyanın her yerinde olumsuz yönde etkilemiştir. Pandeminin olumsuz etkileri, ülkemizde çocukların adalet erişimi bağlamında da kendisini göstermiştir: Her sene artan ve 2019 yılında 22.689 olan çocuğun cinsel istismarı dosya sayısı 2020’de 17.948’e düşmüştür.¹³⁰ Keza Milli Eğitim Bakanlığı bünyesindeki rehberlik ve psikolojik danışma servisleri tarafından çevrimiçi olarak yürütülen çalışmalara rağmen, pandemi sürecinde e-Rehberlik sistemine giriş yapılan ihmal ve/veya istismar vakalarında önemli ölçüde bir düşüş yaşanmıştır.¹³¹

Son olarak; çocukların yargılanması sürecinde ortamın çocuk dostu olması da ayrı önem taşımaktadır. Ortamın mimari özellikleri çocukları huzursuz edebilmektedir. Mahkeme binaları yetişkinlere bile oldukça kasvetli ve ürkütücü gelebilmektedir. Çocuk dostu mahkeme ortamı, cüppelerin veya diğer resmi üniformaların ve kıyafetlerin giyilmediği bir ortamı da gerektirebilir. Bunlar çocuğun yaşına ve görevlinin konumuna göre değişiklik gösterebilir.¹³² Bu kapsamda, İHEP’te yer alan “Çocukların fiziksel ve ruhsal gelişimlerinin desteklenmesi” kenar başlıklı 8.1 No’lu hedef kapsamındaki “*Aile mahremiyeti ve çocuğun üstün yararının daha iyi korunabilmesi amacıyla aile ve çocuk mahkemelerinin müstakil bir kampüs içinde bulunacağı yeni bir adliye mimarisi modeli geliştirilecektir.*” ve “*Çocuk mahkemelerindeki duruşma salonları, çocuk dostu olacak şekilde tasarlanacak, duruşmalara hâkim, savcı ve avukatların cübbe giymeksizin katılımına imkân sağlanacaktır.*” başlıklı faaliyetlerde çocuk dostu ortam ve uygulamalara vurgu yapılmıştır.¹³³ Bu doğrultuda ÇAM modelinin ülke geneline yaygınlaştırılması ve mahkemelerin mümkün olduğunca çocuk dostu hale getirilmesi çocukların adalet erişim hakları ve adalet mekanizmaları içerisinde örselenmelerinin engellenmesi bakımından büyük önem arz etmektedir.

128 5271 sayılı Kanun’un 50’nci maddesi.

129 Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, Çocuk Dostu Adaletle İlişkin Rehber, s. 30.

130 Koçyıldırım, a.g.e., s. 51.

131 Milli Eğitim Bakanlığınının 1/4/2022 tarihli ve E-66968699-602.05-46964385 sayılı yazısı.

132 Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, Çocuk Dostu Adaletle İlişkin Rehber, s. 80.

133 Adalet Bakanlığı, İnsan Hakları Eylem Planı, s.109.

3.2. HUKUK YARGISINDA ÇOCUKLARIN ADALETE ERİŞİMİ

Hukuk yargısında çocuğun adalete erişiminin tesis edilmesi için gerekli olanlar şu şekilde sıralanabilir:

- Çocuğun bilişsel ve fiziki gelişimine uygun adli makamların erişilebilir olması,
- Çocuğun etkili bir şekilde temsili,
- Çocuğun hukukî dinlenme hakkının tesisi,
- Çocuklar için koruma önlemlerinin hızlı ve etkili bir şekilde alınması.

Çocukların kendilerini temsil eden ebeveynleri ile menfaat çatışması içinde olabilmesi mümkündür. Bu noktada Türk hukukunda, özel hukuk yargılaması bakımından çocukların yargılamalardaki konumunu tartışmak gerekmektedir. Dava ehliyeti, kişinin kendisinin veya yetkilendireceği bir temsilci vasıtasıyla bir davayı davacı veya davalı olarak takip edebilme ve usul işlemleri yapabilme ehliyetidir. Ayırt etme gücü bulunmayan çocukların dava ehliyeti yoktur. Kanuni temsilcileri olan ebeveynleri vasıtasıyla hak arama özgürlüklerini kullanabilirler. Ayırt etme gücüne sahip çocukların dava ehliyeti ise sınırlıdır. Bu çocuklar, kişiye sıkı sıkıya bağlı hakları ilgilendiren davalarda, bir meslek ve sanatı icrasına izin verilmişse bu meslek ve sanatıyla ilgili davalarda ve tasarruf hakkı çocuğa bırakılmış mallarla ilgili davalarda dava ehliyetine sahiptir. Kanuni temsilcisinin izni/icazeti olmadan çocuk bu davaları açabilir, usûl işlemlerini yapabilir. Bu istisnalar dışında, çocuk kanuni temsilcisi vasıtasıyla hak arama özgürlüğünü kullanabilir.

Ayrıca, Türkiye, Çocuk Haklarının Kullanılmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi'nin 1/4'üncü maddesi uyarınca, Sözleşme'nin adli bir makam önünde aşağıdaki aile hukuku davalarında uygulanacağını kabul etmiştir. Buna göre,

1. Boşanma davaları,
2. Ayrılık davaları,
3. Çocukların velayetine ilişkin davalar,
4. Ebeveynle çocuk arasında kişisel ilişki kurulması,
5. Babalığın mahkeme kararı ile kurulmasına ilişkin davalar.

Yukarıda sayılan bu dava ve işlerde, karar vermeden evvel çocuğun görüşünün alınması gerekmektedir. Elbette çocuk dinlenilmeden evvel, yargılanma hakkında anlayabileceği şekilde bilgilendirilmelidir. Çocuğun üstün yararının belirlenmesinde çocuğun beyanı yol göstericidir. Çocuk dinlenirken, yaşı, olgunluk düzeyi, entelektüel ve duygusal kapasitesi dikkate alınarak, ifadesi anlamlandırılmalıdır. Söylediklerinin yanı sıra beden diliyle ifade ettikleri de yargılamaya etki etmelidir. Keza, çocuğun ifadesini her türlü baskı ve etkiden uzak bir şekilde vermesi sağlanmalıdır. Ancak, çocuğun nasıl dinleneceğine ilişkin mevzuatta yeterli hüküm

bulunmamaktadır. Bu çerçevede, hukuk yargılamasında da çocukların yaşına uygun fiziki şartlarda özellikle ebeveynleri arasındaki boşanma başta olmak üzere çatışmadan etkilenmelerini önleyecek mekanizmaların kurulması ihtiyacı vardır. İHEP'te, boşanma sürecinin taraflar ve çocuklar üzerindeki olası olumsuz etkilerini en aza indirebilmek, özellikle çocukla kişisel ilişkinin sağlıklı yürütülmesini sağlamak amacıyla süreç hakkında tarafların ve çocukların bilgilendirilmesi ve ihtiyaç duyulması halinde psiko-sosyal destek sağlanması öngörülmektedir.

Hukuk yargısında çocuğun temsili bakımından kayımlık kurumunun yeniden ele alınması gerekmektedir. Çocuğun davacı ve davalı olarak taraf sıfatı taşımadığı, ancak kendisi hakkında karar verildiği velayet uyuşmazlıklarında çocuğun yüksek yararı, davaya bakan hakim tarafından gözetilmektedir. Hakimin çocuğun yüksek yararını sağlama hedefiyle yargılamayı yürüteceği kabulünün yanı sıra bu süreçte, çatışma içindeki ebeveynleri tarafından çocuğun temsil edilmesi bir paradoks oluşturmaktadır. Temsil kayımlı atanması halinde ise, genellikle aile yakınlarından birisinin atanması gündeme gelmekte; bu kişinin kim olacağı ayrı bir tartışmaya neden olmakta; aile yakını olarak atananların ebeveynlere yakınlığı sebebiyle çocuğu değil yakını olduğu taraf lehine hareket etmesi çocuğun yüksek yararına uygun temsili güçleştirmektedir. Bu yargılamalarda çocuğun üçüncü bir taraf olarak bağımsız temsili sağlamaya yönelik tedbirlerin alınması ihtiyacı vardır. Bu bağlamda, çocuğun ebeveynleri dışında objektif üçüncü kişilerce temsilinin sağlanmaması, bazı durumlarda verilen kararın onun yüksek yararını korumaması sonucunu doğurmaktadır. Zira, bu halde çocuk bağımsız olarak temsil edilmediğinden, yargılama neticesinde mahkemenin velayet hususunda verdiği karar esasen ebeveynler arasındaki uyuşmazlığa son vermekte; ancak çocuğun yüksek yararına yönelik çözümü zora sokmaktadır.¹³⁴ Çocuğun yakını olmayan, objektif hareket edecek bağımsız uzmanlar tarafından temsiline ilişkin bir sistem geliştirilmelidir.

Hukuk yargısındaki uygulama bakımından çocuk dostu adalet sisteminin bir başka gereği, verilen kararlarda çocuğun yüksek yararıyla varılan sonuç arasındaki gerekçe ilişkisinin kurulmasıdır. Diğer bir ifadeyle yargılamada ulaşılan kararın, çocuğun yüksek yararına hizmet ettiğini gösteren dayanakları içermesi gerekir. Başta velayet olmak üzere hukuk yargısında çocuğa ilişkin verilen kararlarda çocuğun yüksek yararının nasıl tespit edildiğinin ve kararın icrasının, yüksek yararın tesisine etkisinin açıklanması gerekmektedir. Zira, verilen karar bir çocuğun hakkını etkileyecekse etkileme onun yüksek yararına uygun olmalıdır. Yüksek yarar kavramının girift niteliğine karşın, her bir yargılamada somut olayla ilişki kurularak nihai kararda varılan sonucun gerekçelendirilmesi, yüksek yarar kavramını daha anlaşılır kılacaktır. Yüksek yararın nihai kararda gerekçelendirilmesi üst derece yargılamasındaki denetimlerin de etkinliğini artıracaktır. Karar ile vakıalar arasında gerekçe yoluyla kurulan köprü, çocuğun yüksek yararı kavramının uygulamada somutlaşmasını sağlayacaktır.

¹³⁴ Nesibe Kurt Konca, "Hukuk Yargısında Çocuğun Adaletle Erişimi", *Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin Kabulünün 32. Yılında Çocuk Hakları Sempozyumu*, TİHEK, Ankara, 2022, s. 68.

Hukuk yargısı bakımından çocuk adalet sisteminde tartışmalı olan bir diğer konu çocuk teslimi ve çocukla kişisel ilişki kurulmasına ilişkin ilam ve tedbir kararlarının yerine getirilmesidir. 30 Kasım 2021 tarihli ve 7343 sayılı İcra ve İflas Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'la yapılan değişiklikten önce çocuk teslimine ve çocukla kişisel ilişki kurulmasına yönelik olarak alınan ilamların yerine getirilmesinde icra daireleri görevliydi. Eski düzenlemeler, uygulamada çocuğun bir taşınır eşya gibi teslimine yol açtığı, ebeveynler arasındaki çatışmayı artırdığı ve çocuğun yüksek yararını korumadığı için eleştirilmekteydi. 7343 sayılı Kanun değişikliğiyle, çocuk tesliminin veya çocukla kişisel ilişki kurulmasına dair mahkeme kararlarının ne şekilde yerine getirileceğine ilişkin hükümler İcra İflas Kanunu'ndan çıkarılıp ÇKK kapsamında düzenlenmiştir. Bu hususta Adalet Bakanlığınca kurulan Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Müdürlükleri görevlendirilmiştir. Yapılan değişiklikle, prosedürün uzmanlarca yürütülmesi esası benimsenmiş; prosedür açık ve ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Buna göre; çocuğun tesliminde görevli mercii, çocuğu teslim etmekle yükümlü olan tarafın aydınlatılması, bu yükümlülüğü yerine getirmeyenlere karşı uygulanacak yaptırımlar düzenlenerek, çocuk hakları lehine önemli bir adım atılmıştır. Çocuk dostu bir sistem için bu prosedürün yerine getirileceği çocuk teslim merkezlerinin fiziki özellikleri ve buralara ulaşmak için araç tahsisi imkânına ilişkin uygulamalar önem arz etmektedir. Ülke genelinde yaygınlaşmış yeterli uzmanın ve fiziki mekânın varlığı halinde, yapılan bu Kanun değişikliğinin çocuk dostu adalet sistemine önemli ölçüde katkısı olacaktır.

Türkiye'de yargı uygulamasında çocuğun yüksek yararının tespiti bakımından hukuk yargısında çocuğun dinlenmesi sırasında farklı sorunlarla karşılaşmaktadır. Özellikle, velayet davalarında çocuğun duruşmada dinlenmesi hususunda ısrar edilmesi çocuğun zarar görmesine ve baskı altında verdiği beyanının gerçek durumu yansıtmamasına sebebiyet verebilmektedir. Çocuk için yüksek yararı belirlenirken çocuğun beyanının dikkate alınması önemli bir gereklilik olmakla beraber; çocuğun beyanını almak uğruna başka zararlara uğramasına sebebiyet vermek yüksek yararın korunmasıyla çelişmektedir. Çocuk Hakları Komitesi'nin görüşlerine göre çocuğun kendi görüşlerini ifade etme hakkını kullanmamayı tercih etmesi de mümkündür.¹³⁵ Yargı organlarının, çocuğun yüksek yararını tespit etmek üzere onun görüşünü alırken, öncelikle ona bu hususta gerekli bilgilendirmeyi yapması ve onun iradesi çerçevesinde beyanını alıp almamaya karar vermesi gerekir.¹³⁶ Yargılama sisteminde bilgilendirme tebligat yöntemiyle yapılmaktadır. Ancak çocuklar yargılamada doğrudan temsil edilmediğinden ve tebligat kanuni temsilcilerine yapıldığından mahkemelerin çocuğu doğrudan bilgilendirmesinden bahsedilemez. Öte yandan çocuğa tebligat yapılsa dahi çocuğun tebligatı anlaması güç olacağından, çocuğa yapılacak bilgilendirmede onun fiziksel ve bilişsel gelişimine uygun yöntemlerin düzenlenmesi ihtiyacı vardır. Bilgilendirmenin somut

135 BM Çocuk Hakları Komitesi, Çocuğun Katılı Hakkına İlişkin 12 (2009) Nolu Genel Yorumu, CRC/C/GC/12, 1/7/2009, para. 16, 136 Onat Çopur, Çocuğun Yüksek Yararı Nedir?, 1. Baskı, Ankara Barosu, Ankara, 2021, s. 25.

olayın koşullarına göre uzmanlarca yapılması ve tepkilerinin ölçülerek rapor olarak mahkemeye sunulması da çocukların yargılamaya katılımının birinci basamağı olarak değerlendirilebilir.

Bu başlıkta ele alınması gereken son bir husus ise 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun kapsamında alınan tedbirlere ilişkindir. 6284 sayılı Kanun kapsamında, koruyucu ve önleyici tedbirler alınabilmektedir. Koruyucu tedbirler, mülki amir ve hâkim tarafından verilmekte; önleyici tedbirler ise hâkim tarafından verilmektedir.¹³⁷ Uygulamada, şiddet mağduru kadın hakkında uzaklaştırma kararı verilirken aynı zamanda çocukla kişisel ilişkinin nasıl tesis edileceğinin de hâkim tarafından hüküm altına alınmasında sorunlar yaşanabilmektedir. Sadece kadın bakımından karar verildiği, çocukların durumunun düzenlenmediği hallerde, mahkeme kararının uygulanmasında çelişkiye düşülmektedir. Bu bağlamda, 6284 sayılı Kanun ile ilgili tedbir kararlarında mutlaka çocuğun durumunun her somut olayda ayrıca değerlendirilmesi ve bu koruma kapsamının bütüncül bir yaklaşımla ele alınması gereği vardır.¹³⁸

6284 sayılı Kanun, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına, gerekli gördüğü hallerde, kadın, çocuk ve aile bireylerine yönelik olarak uygulanan şiddet veya şiddet tehlikesi dolayısıyla açılan idarî, cezaî, hukukî her tür davaya ve çekişmesiz yargıya katılma hak ve ödevini düzenlemektedir.¹³⁹ Ancak, uygulamada Bakanlık avukatlarının etkin katılım sağlayamadığı; dolayısıyla Kanun'daki düzenlemenin etkili biçimde uygulanamadığı yönünde eleştiriler bulunmaktadır.¹⁴⁰ Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı avukatları, personel azlığı nedeniyle, kurum bünyesinde olan çocukların dava ve işlerine öncelik vermektedir, diğer davalara ise imkânlar ölçüsünde katılım sağlanmakta, bu sebeple yeterli bir adli/sosyal hizmet sunulamamaktadır. Bu bağlamda iş yoğunluğuna uygun bir insan kaynağının sağlanması ihtiyacı vardır. Aksi halde, mevzuat hükümleri iyi ve tam uygulanamadığından kanunların amacına ulaşması güçleşecektir.

137 Mülki amir tarafından verilecek koruyucu tedbir kararları şu şekilde sıralanabilir. "a) Kendisine ve gerekiyorsa beraberindeki çocuklara, bulunduğu yerde veya başka bir yerde uygun barınma yeri sağlanması. b) Diğer kanunlar kapsamında yapılacak yardımlar saklı kalmak üzere, geçici maddi yardım yapılması. c) Psikolojik, mesleki, hukukî ve sosyal bakımdan rehberlik ve danışmanlık hizmeti verilmesi. ç) Hayatî tehlikesinin bulunması hâlinde, ilgilinin talebi üzerine veya resen geçici koruma altına alınması. d) Gerekli olması hâlinde, korunan kişinin çocukları varsa çalışma yaşamına katılımını desteklemek üzere dört ay, kişinin çalışması hâlinde ise iki aylık süre ile sınırlı olmak kaydıyla, on altı yaşından büyükler için her yıl belirlenen aylık net asgari ücret tutarının yarısını geçmemek ve belgelendirilmek kaydıyla Bakanlık bütçesinin ilgili tertibinden karşılanmak suretiyle kreş imkânının sağlanması. Hakim tarafından verilecek tedbirler ise şu şekildedir: "a) Şiddet mağduruna yönelik olarak şiddet tehdidi, hakaret, aşağılama veya küçük düşürmeyi içeren söz ve davranışlarda bulunmaması. b) Müşterek konuttan veya bulunduğu yerden derhâl uzaklaştırılması ve müşterek konutun korunan kişiye tahsis edilmesi. c) Korunan kişilere, bu kişilerin buldukları konuta, okula ve işyerine yaklaşmaması. ç) Çocuklarla ilgili daha önce verilmiş bir kişisel ilişki kurma kararı varsa, kişisel ilişkinin refakatçi eşliğinde yapılması, kişisel ilişkinin sınırlandırılması ya da tümüyle kaldırılması. d) Gerekli görülmesi hâlinde korunan kişinin, şiddete uğramış olsa bile yakınlarına, tanıklarına ve kişisel ilişki kurulmasına ilişkin hâller saklı kalmak üzere çocuklarına yaklaşmaması. e) Korunan kişinin şahsi eşyalarına ve ev eşyalarına zarar vermemesi. f) Korunan kişiyi iletişim araçlarıyla veya sair surette rahatsız etmemesi. g) Bulundurulması veya taşınmasına kanunen izin verilen silahları kolluğa teslim etmesi. ğ) Silah taşınması zorunlu olan bir kamu görevi ifa etse bile bu görevi nedeniyle zimmetinde bulunan silahı kurumuna teslim etmesi. h) Korunan kişilerin buldukları yerlerde alkol ya da uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanmaması ya da bu maddelerin etkisinde iken korunan kişilere ve bunların buldukları yerlere yaklaşmaması, bağımlılığının olması hâlinde, hastaneye yatmak dâhil, muayene ve tedavisinin sağlanması. ı) Bir sağlık kuruluşuna muayene veya tedavi için başvurması ve tedavisinin sağlanması."

138 Kurt Konca, a.g.e., s. 67.

139 20/3/2012 tarihli ve 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun, 20'nci madde.

140 Öztürk, Taner, Kontakçı, a.g.e., s. 86.

3.3. KOLLUK VE ÇOCUKLARIN ADALETE ERİŞİMİ

Suçta sürüklenen ve suça maruz kalan çocukların adalete erişiminde ve topluma kazandırılmasında kolluk kuvvetlerine büyük görevler düşmektedir.¹⁴¹ Kolluk kuvvetlerinin, çocuğun kollukla temas edebileceği her durumda çocuğun yüksek yararını gözetmesi ve çocuk dostu adalet ilkelerini uygulaması icap etmektedir. Dolayısıyla ulusal mevzuatta çocuklara ilişkin yapılan özel düzenlemeler ile taraf olduğumuz uluslararası sözleşmeler çerçevesinde, kolluk birimlerinde çocuklarla ilgili yapılacak işlemlerin çok iyi bilinmesi ve uygulanması gerekmektedir.

ÇKK'nın 31'inci maddesinde çocuklarla ilgili kolluk görevinin, öncelikle kolluğun çocuk birimleri tarafından yerine getirileceği hükme bağlanmıştır. Emniyet teşkilatının çocuklara yönelik hizmetlerinin iyileştirilmesi amacıyla 19 Kasım 2001 tarihinde 81 İl Emniyet Müdürlüğünde "Çocuk Şube Müdürlüğü" kurulmuştur. Ayrıca 134 ilçede "Çocuk Büro Amirliği" bulunmakta olup nüfusa göre kuruluşu bulunmayan diğer ilçelerde çocukla ilgili işlemler sivil birimler tarafından yerine getirilmektedir. Çocuk Şube Müdürlüğünün kuruluşundan önce çocuklarla ilgili işlemler Küçükleri Koruma Şube Müdürlüğü tarafından yerine getirilmiştir.¹⁴²

2003 yılında Jandarma Genel Komutanlığı Asayiş Başkanlığı Asayiş Şube Müdürlüğü bünyesinde, çocuğa yönelik işlemlerin yürütülmesi amacıyla "Çocuk ve Ahlak Suçları Kısım Amirliği", çocuklar ve aile içi şiddet mağduru kadınlarla ilgili mevzuatta yapılan düzenlemeler¹⁴³ çerçevesinde; kadına ve çocuğa yönelik işlemlerin tek elden yürütülmesi, koordinesi ve ast birimlerin yönlendirilmesi, bu konularda kurumsal hafızanın yerleştirilmesi maksadıyla da Asayiş Daire Başkanlığı bünyesinde 16 Nisan 2012 tarihinde "Aile İçi Şiddetle Mücadele ve Çocuk Şube Müdürlüğü" teşkil edilmiştir. 2022 yılı Mart ayı itibarıyla 81 İl Jandarma Komutanlığı bünyesinde il/ilçe düzeyinde 107 Aile İçi Şiddet ve Çocuk Suçlarıyla Mücadele Birimi bulunmaktadır.¹⁴⁴

İlgili mevzuat çerçevesinde, güvenlik birimine getirilen çocuğun ailesiyle veya yasal temsilcisiyle, kurumda kalıyorsa kurum temsilcisiyle ve baroyla irtibat kurularak durum hakkında bilgi verilmesi gerekmektedir. Ancak, çocuğu suça azmettirdiğinden veya istismar ettiğinden şüphelenilen yakınlarına bilgi verilmez. Çocuğun kimliğinin tespiti ise, müdafî nezaretinde yapılmalıdır. Çocuğun yararı aksini gerektirmediği takdirde kollukta bulunduğu süre içerisinde yanında yakınlarından birinin devamlı olarak bulunmasına imkân sağlanmaktadır. Suça sürüklenen çocuğun yakalanma anındaki sağlık durumunun belirlenmesi için çocuk, resmi sağlık kuruluşu veya Adli Tıp Kurumuna sevk edilerek çocuğun adli sağlık raporu alınması sağlanmaktadır.¹⁴⁵

141 Örneğin bkz. BM, Pekin Kuralları 10'uncu maddesinin üçüncü fıkrası: "Bu husus özellikle çocuklarla ilk temasa geçen yetkili makamlar için geçerlidir. Zira bunların davranışı çocuğun devlet ve topluma bakış açısını ve tutumunu köklü olarak etkileyebilir. Daha da ötesinde, ileride yapılacak müdahalelerin başarısı da bu ilk davranışlara bağlıdır. Merhamet ve tatlı sert davranmak bu durumlar için çok önemlidir."

142 İçişleri Bakanlığının 30/03/2022 tarihli ve E226596176592973 sayılı yazısı.

143 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun 20 Mart 2012 tarihli Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

144 İçişleri Bakanlığının 30/3/2022 tarihli ve E226596176592973 sayılı yazısı.

145 İçişleri Bakanlığının 30/3/2022 tarihli ve E226596176592973 sayılı yazısı.

Suçta sürüklenen çocuğun kolluk tarafından hiçbir şekilde ifadesi alınmamalıdır.¹⁴⁶ ÇKK'nın 15'inci maddesine göre çocuğun ifadesi bizzat Cumhuriyet savcısı tarafından alınmalıdır ve çocuğun ifadesinin alınması veya çocuk hakkındaki diğer işlemler sırasında, çocuğun yanında sosyal çalışma görevlisi bulundurulabilmektedir.¹⁴⁷ Suç büyüklerle birlikte işlenmişse, çocukla ilgili soruşturma evrakı ayrılarak ayrı evrak düzenlenmektedir.¹⁴⁸

Gözültüne alınma işlemleri Cumhuriyet savcısının talimatı ile yapılmaktadır. Çocuğun gözültüne alındığının ana-baba veya vasisine bildirilmesi zorunludur. Gözültüne alınan çocukların nezarethaneye alınması konusunda yasal olarak bir sınırlama bulunmamaktadır. Gözültüne alınan çocuklar, yetişkinlerden ayrı olarak kolluğun çocuk biriminde tutulmaktadır. Kolluğun çocuk biriminin bulunmadığı yerlerde çocukların, yine yetişkinlerden ayrı bir yerde tutulması gerekmektedir. Gözültüne alınan çocuğun herhangi bir nedenle yerinin değiştirilmesi, gözültü süresinin uzatılması, serbest bırakılması veya adli mercilere sevk edilmesi işlemlerinde sağlık durumunun belirlenmesi amacıyla resmi sağlık kuruluşu veya Adli Tıp Kurumuna sevk edilerek ikinci bir adli sağlık raporu alınması sağlanmaktadır. Kolluk bünyesinde çocuklarla ilgili işlemlerin yürütülmesi sırasında, bunların soruşturma nedeniyle kolluk biriminde bulunan yetişkinlerle karşılaşmalarının engellenmesi için gerekli tedbirlerin de alınması gerekmektedir.¹⁴⁹

Cumhuriyet savcısının talimatı doğrultusunda; çocuk ailesine, yasal temsilcisine veya sosyal hizmet kurumunda kalıyorsa Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğüne teslim edilmektedir. Çocuğun teslim edileceği veli, vasi, kanuni temsilci veya bakımını üstlenen kimseler bulunamazsa ya da bunların çocuğu suçta azmettirdiğinden veya istismar ettiğinden şüphelenildiğinde, çocuk bu kişilere teslim edilmemekte; Cumhuriyet savcısının talimatı ile Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğüne teslim edilmektedir. Kolluk görevlisi, teslim ettiği çocuğun, veli, vasi, kanuni temsilcisi veya bakımını üstlenen kimselerin çocuğa yeterli rehberliği sunmadığı veya çocuğu yeterince gözetemediği hususlarında bilgi edinmesi halinde durumu derhal Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğüne bildirmek durumundadır.¹⁵⁰

Çocuk hakkında, ÇKK'nın 5'inci maddesinde belirtilen koruyucu ve destekleyici tedbirlerden biri veya birkaçının alınmasını gerektiren sebepler varsa durum Cumhuriyet savcılığınaveya Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğüne bildirilmektedir. Çocuk hakkında; çocuğun yasal temsilcisi, Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü ve Cumhuriyet savcısının istemi üzerine veya re'sen çocuk hâkimi tarafından, koruyucu ve destekleyici tedbir kararı alındıysa, çocuk alınan tedbir kararı doğrultusunda

146 İçişleri Bakanlığının 30/3/2022 tarihli ve E226596176592973 sayılı yazısı.

147 Çocukların ifadelerinin alınma işlemlerinin izlenmesine ilişkin Bkz. TİHEK, Artvin İl Emniyet Müdürlüğü Nezarethaneleri Ziyareti Raporu, Rapor No: 2022/31, Ankara, 2022, para. 60; Diyarbakır İl Emniyet Müdürlüğü Ziyareti Raporu, Rapor No:2022/08, Ankara, 2022, para. 44.

148 İçişleri Bakanlığının 30/3/2022 tarihli ve E226596176592973 sayılı yazısı.

149 İçişleri Bakanlığının 30/3/2022 tarihli ve E226596176592973 sayılı yazısı.

150 İçişleri Bakanlığının 30/3/2022 tarihli ve E226596176592973 sayılı yazısı.

ailesine, yasal temsilcisine veya ilgili kuruma teslim edilmektedir. Güvenlik birimine gelen veya getirilen çocuklarla ilgili işlemler mümkün olduğunca sivil kıyafetli personel tarafından yapılmaktadır.¹⁵¹

ÇKK'nın 18'inci maddesine ve Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği'nin 19'uncu maddesine göre "Çocuklara zincir, kelepçe ve benzeri aletler takılamaz. Ancak; zorunlu hâllerde çocuğun kaçmasını, kendisinin veya başkalarının hayat veya beden bütünlükleri bakımından doğabilecek tehlikeleri önlemek için kolluk tarafından gerekli önlem alınabilir."

Soruşturma aşamasındaki kolluk tarafından müdafî talepleri çevrimiçi otomasyon programı üzerinden (www.ocas.com.tr) yapılmakta olup konuya ilişkin genel itibarı ile yaşanan bir sorun bulunmadığı İçişleri Bakanlığı tarafından belirtilmiştir.¹⁵²

Çocukların ÇİM veya Adli Tıp birimlerine kolluk tarafından gerçekleştirilen sevklerinde bazı sorunların yaşanabildiği anlaşılmıştır. ÇİM'lerin ülke genelinde henüz yaygınlaşmaması, kolluğun mağdur çocuğu yakın ildeki ÇİM'e sevk etmek zorunda kalması ve randevu sistemiyle olaydan birkaç gün sonra mağdur çocukların işlemlerinin yapılması nedeniyle çocuğun örselenme riskinin arttığı ve bu nedenle kolluk açısından yerine getirilen işlemlerde söz konusu sorunun çözülmesinin kolay olmadığı değerlendirilmektedir. Kovuşturma aşamasındaki çocuklar kurul raporu alınması için İstanbul Adli Tıp Kurumuna sevk edilmektedirler. Kolluk nezaretinde illerin mesafesi de göz önüne alındığında yaşanan bu süreçten dolayı çocuklar üzerinde ikincil bir örselenme riski artmakta ve yargılama süreci uzayabilmektedir. Ayrıca bu süreçte kurumlar, maddi ve personel/işgücü yönünden kayıp yaşamaktadır.

3.4. CEZA İNFAZ SİSTEMİNDE ÇOCUKLARIN ADALETE ERİŞİMİ

Ceza infaz sistemi ve ceza infaz kurumları, ülkemizdeki çocuk adalet sisteminin önemli bir ayağını oluşturmaktadır. Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü'nün verilerine göre; 2022 yılı itibarıyla Türkiye'de ceza infaz kurumlarında 624 çocuk hükümlü, 1.336 çocuk tutuklu olarak bulunmaktadır. Hükümlü çocukların 601'i erkek, 23'ü kız; tutuklu çocukların 1.289'u erkek, 47'si kız çocuktur.¹⁵³ 2020 senesinde hükümlü çocuk sayısı 606, tutuklu çocuk sayısı 3.368 iken 2021 senesinde hükümlü 654 ve tutuklu 3.646 çocuk olduğu belirtilmiştir.¹⁵⁴ Ayrıca 2022 yılı Mart ayı itibarıyla ceza infaz kurumlarında 407 çocuk, hükümlü veya tutuklu annesi yanında kalmaktadır.¹⁵⁵

151 İçişleri Bakanlığının 30/3/2022 tarihli ve E226596176592973 sayılı yazısı.

152 İçişleri Bakanlığının 30/3/2022 tarihli ve E226596176592973 sayılı yazısı.

153 Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü, "Ceza İnfaz Kurumları İstatistikleri" <https://cte.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/cik-istatistikleri-ri12012021090932>, (E.T. 15/9/2022).

154 Adalet Bakanlığının 16/3/2022 tarihli ve E.74044743-252.01.206/16136 sayılı yazısı.

155 Adalet Bakanlığının 16/3/2022 tarihli ve E.74044743-252.01.206/16136 sayılı yazısı.

Tablo 2: Ceza İnfaz Kurumlarında Tutulan Çocukların Yıllara Göre Dağılımı (2020-2022)¹⁵⁶

	2020	2021	2022
Hükümlü Çocuk Sayısı	606	654	624
Tutuklu Çocuk Sayısı	3368	3646	1336

Ceza infaz sistemiyle ilgili olarak, başta Anayasa ve 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun (CGTİHK) olmak üzere çok sayıda düzenleme mevcuttur. Ülkemizdeki ceza infaz sistemi düzenlenirken, suçta sürüklenen çocukların yetişkinlerden ayrı tutulması ve çocuklara özgü kurumlara yerleştirilmesini öngören düzenlemeler yapılmıştır. Bu nedenle de ceza infaz sisteminde; sadece yetişkinlerin değil çocukların da göz önünde tutulduğu ifade edilebilir. Türkiye’de tutuklu çocukların barındırıldığı 8 adet müstakil kapalı ceza infaz kurumu (İstanbul, Ankara, İzmir, Hatay, Tarsus, Kayseri, Diyarbakır, Kavak) ve 4 çocuk eğitimevi (Ankara, İstanbul, Elazığ, Urla) bulunmaktadır. Kız çocukları, Urla Çocuk Eğitimevinde barınmaktadır.¹⁵⁷

CGTİHK’nin 11’inci maddesine göre çocuk kapalı ceza infaz kurumları “*çocuk tutukluların ya da çocuk eğitimevlerinden disiplin veya diğer nedenlerle kapalı ceza infaz kurumlarına nakillerine karar verilen çocukların barındırıldıkları ve firara karşı engelleri olan iç ve dış güvenlik görevlileri bulunan, eğitim ve öğretime dayalı kurumlardır. Oniki-onsekiz yaş grubu çocuklar, cinsiyetleri ve fizikî gelişim durumları göz önüne alınarak bu kurumların ayrı ayrı bölümlerinde barındırılırlar(...)*”. Aynı maddeye göre, çocuklara özgü kurumların bulunmaması halinde, çocukların yetişkinlerden ayrı bir şekilde, kapalı ceza infaz kurumlarının çocuklara ayrılan bölümlerine yerleştirilmesi gerekmektedir. Kurumlarda ayrı bölümlerin bulunmaması hâlinde, kız çocukları kadın kapalı ceza infaz kurumlarının bir bölümünde veya diğer kapalı ceza infaz kurumlarının kendilerine ayrılan bölümlerinde barındırılmalıdır.

5275 sayılı Kanun’un 15’inci maddesine göre çocuk eğitimevleri “*çocuk hükümlüler hakkında verilen cezaların, hükümlülerin eğitilmeleri, meslek edinmeleri ve yeniden toplumla bütünleştirilmeleri amaçları güdülerek yerine getirildiği tesislerdir.*” Aynı maddeye göre bu kurumlarda firara karşı engel bulundurulmamakta; kurum güvenliği iç güvenlik görevlilerinin gözetim ve sorumluluğunda sağlanmaktadır. Kurum içinde veya dışında herhangi bir eğitim ve öğretim programına devam eden ve on sekiz yaşını dolduran çocukların, eğitim ve öğretimlerini tamamlayabilmeleri bakımından yirmi bir yaşını bitirinceye kadar bu tesislerde kalmalarına izin verilebilmektedir. Öte yandan çocukların kapalı ceza infaz kurumundan eğitimevine geçişinden önce iyileşme sürecinin sekteye uğramaması, kendisine, çevresine ve işlediği suçta ilişkin farkındalığını geliştirmesi, rasyonel çözümler bulması ve bu çözümleri hayata geçirmesi için iki kurum arasında

¹⁵⁶ Adalet Bakanlığının 16/3/2022 tarihli ve E.74044743-252.01.206/16136 sayılı yazısı.

¹⁵⁷ Adalet Bakanlığının 29/3/2022 tarihli ve E-81509476-209.03.02[209.03.02]-2490/43016 sayılı yazısı.

ara bir geçiş hizmet modelinin belirlenmesi yönünde çalışmalarda bulunulması da önem arz etmektedir.¹⁵⁸

5275 sayılı Kanun'un 12'nci maddesinin 1'inci fıkrasına göre gençlik kapalı ceza infaz kurumları ise cezanın infazına başlandığı tarihte on sekiz yaşını bitirmiş olup da yirmi bir yaşını doldurmamış genç hükümlülerin cezalarını çektikleri, eğitim ve öğretim esasına dayalı, firara karşı engelleri olan, iç ve dış güvenlik görevlileri bulunan kurumlardır.

Ceza infaz kurumlarında Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü bünyesindeki Eğitim ve İyileştirme Dairesi Başkanlığı altında, Hassas Gruplar Bürosu, annesi yanında kalan çocuklar ile hükümlü ve hüküm özlü olan çocuklarla ilgili faaliyetlerde bulunmaktadır. 2021 yıl sonu itibarıyla Türkiye'de toplam dokuz ceza infaz kurumunda çocukların eğitim ve öğretimi için anaokulu açılmıştır. Ayrıca, ceza infaz kurumlarında görev yapan infaz ve koruma memurlarına çocuklarla nasıl iletişim kurmaları gerektiğine yönelik eğitimler verilmekte, ARDIÇ Programı¹⁵⁹ kapsamında eğitim faaliyetleri de yürütülmektedir.¹⁶⁰

Çocuklar, özgürlüklerinden mahrum edilme nedenine olursa olsun, yetişkinlerden daha hassastır. Bu yüzden çocukların fiziksel ve ruhsal olarak korunmasını sağlamak için özellikle dikkatli olmak gereklidir. Ceza infaz kurumlarında tutulan çocukların bakımı, uzun vadede topluma uyum sorunları oluşması riskini azaltmak için özel çaba harcanmasını gerektirmektedir. Çocukların bireysel ihtiyaçlarının, güvenli bir eğitim ve sosyo-terapi ortamı içinde karşılanabilmesi için çok farklı uzmanları (öğretmenler, eğitmenler ve psikologlar dahil) bir araya getiren, çok disiplinli bir yaklaşıma ihtiyaç vardır.¹⁶¹

Zorunlu eğitim çağında bulunan ve ceza infaz kurumlarında tutulan çocuklar açık öğretim okulları vasıtasıyla öğrenimlerine devam edebilmektedir. 2021-2022 eğitim öğretim yılında ceza infaz kurumlarında bulunan ve Açık Öğretim Okullarında öğrenim gören 14-18 yaş arası öğrenci sayısı 380'dir. Halk eğitimi merkezleri tarafından halka açık ve ücretsiz olarak düzenlenen yaygın eğitim kursları talep edilmesi durumunda ceza infaz kurumlarında da açılmaktadır. Millî Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Kurumları Yönetmeliği kapsamında ceza ve tevkifevlerinde tutuklu bulunanlara yönelik kurslar sayı aranmaksızın bir kişiye dahi açılabilir.¹⁶²

İHEP, cezaevlerindeki yaşam koşullarını iyileştirmeye ve çocukların refahını sağlamaya yönelik genel bir taahhüt içermektedir. 0-6 yaş grubu çocuğu bulunan anneler bakımından cezanın infazının, anne-çocuk ünitesi adı verilen ve bu maksatla özel tasarlanmış yerlerde yerine getirilmesi, annelerin denetimli

158 TİHEK, Sincan Çocuk Kapalı Ceza İnfaz Kurumu Ziyareti Raporu, Rapor No: 2019/12, Ankara, 2019, para. 93.

159 ARDIÇ Programı, ceza infaz kurumlarında bulunan çocukların topluma kazandırılması için çalışan personelin psiko-sosyal ve yönetim becerilerinin güçlendirilmesi amacıyla geliştirilen bir hizmet içi eğitim programıdır. Ardiç Programı, 2 alt program ve 10 eğitim modülü ve eklerinden oluşmaktadır.

160 TİHEK ile Adalet Bakanlığının 16/2/2022 tarihli toplantısı.

161 Avrupa İşkencenin Önlenmesi Komitesi (CPT), "CPT'nin Faaliyetlerine İlişkin 9'uncu Genel Rapor", Strazburg, 1999, para. 28-35.

162 Millî Eğitim Bakanlığının 1/4/2022 tarihli ve E-66968699-602.05-46964385 sayılı yazısı.

serbestlikten yararlanma imkânının genişletilmesi gibi uygulamalar öngörülmüştür. Bu çerçevede 2021 yılında ilk defa Sincan Kadın Kapalı Ceza İnfaz Kurumunda annelerinin yanında kalmak zorunda olan 0-6 yaş arasındaki çocuklar için “Anne Çocuk Ünitesi” kurulmuş olup çocukların fiziksel, zihinsel ve sosyal gelişimlerinin sağlıklı bir şekilde sürdürülmesine katkı sağlanması hedeflenmiştir. Pilot olarak uygulanan üniteye çocuklar, anneleriyle birlikte özel odalarda kalırken açık ve kapalı oyun alanları ile çok amaçlı salonlarda da yaşlılarıyla birlikte eğitici, görsel ve sosyal faaliyetlere katılma imkânı bulunmaktadır.¹⁶³

İHEP’te yer alan “Çocuk Adalet Sistemine Duyarlı İnfaz Uygulamalarının Geliştirilmesi” hedefi doğrultusunda, 14 Kasım 2021 tarihinde Hükümlü ve Tutukluların Ziyaret Edilmeleri Hakkında Yönetmelik’te değişiklik yapılarak çocuk kapalı ceza infaz kurumunda bulunan hükümlü ve tutuklu çocuklar ile açık ceza infaz kurumları ve çocuk eğitim evlerinde kalan hükümlülerin görüşlerini her zaman açık görüş şeklinde yapacağı güvence altına alınmıştır.

TİHEK, UÖM raporlarında; ziyaretlerinde gerek idareciler ve personel ile gerekse özgürlüğünden mahrum bırakılanlarla gerçekleştirilen görüşmeler neticesinde, tutuklu kalıp tahliye edilen yahut da cezası infaz edilip salıverilen çocukların önemli bir çoğunluğunun belirli bir süre sonunda tekrar suç işleyerek ceza infaz kurumuna geldiklerini ifade etmiştir. Bu sonucu doğuran önemli faktörlerin arasında, çocuğun parçalanmış yahut suç profili yüksek bir aileye sahip olması, yaşadığı mahalle vb. ortamların çocuğu suça sürüklemesi, çocuğun kendisinin ve ailesinin eğitim seviyesinin düşük olması başta olmak üzere içinde yaşadığı aile, toplum, eğitim gibi unsurların bulunduğu ifade edilmiştir.¹⁶⁴ Dolayısıyla suça sürüklenen çocukların ceza infaz sisteminden ayrılmasından sonra, tekrar suça sürüklenmemesi için çalışmaların yapılması büyük önem arz etmektedir. Bu bağlamda, Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü’nün “Çocuk Hükümlü ve Tutukluların Eğitim Öğretim Faaliyetleri” konulu 51 Nolu Genelgesi’nin “Çocuk Hükümlü ve Tutukluların Örgün ve Yaygın Eğitimleriyle İlgili Olarak Yapılacak İşlemler” başlıklı 4’üncü maddesinde yer alan “..... Ayrıca, kurum müdürlüğü çocuğun salıverilme tarihi ile kendisine ulaşılabilecek adres ve telefonları Genel Müdürlüğüme bildirecektir.” hükmü gereğince, ceza infaz kurumlarından salıverilen çocuklar hakkında Genel Müdürlüğün bilgilendirilmesi istenmektedir. Ceza infaz kurumlarından salıverildiği Genel Müdürlüğe bildirilen çocuklar ile, öğrenimlerini sürdürmelerine, bir işe girmelerine, toplum içinde karşılaşacakları sorunları çözmelerine yardımcı ve destek olmak, ihtiyaç duydukları konularda gereken rehberliği sağlamak amacıyla iletişime geçilmekte, denetimli serbestlik müdürlüklerine müracaat ettiklerinde sunulacak hizmetler hakkında bilgi verilerek ilgili müdürlüğe yönlendirme yapılmaktadır. Aynı

163 Adalet Bakanlığı Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü, “Çocukların Üstün Yararı İçin Kurulan Anne-Çocuk Ünitesi Pilot Olarak Sincan Kadın Kapalı Ceza İnfaz Kurumunda Uygulanıyor”, <https://basin.adalet.gov.tr/cocuklarin-ustun-yarari-icin-kurulan-anne-cocuk-unitesi-pilot-olarak-sincan-kadin-kapali-ceza-infaz> (E.T. 9/9/2022).

164 TİHEK, İzmir Çocuk ve Gençlik Kapalı Ceza İnfaz Kurumu Ziyareti Raporu, Rapor No: 2018/12, para. 86; Sincan Çocuk Kapalı Ceza İnfaz Kurumu Ziyareti Raporu, Rapor No: 2019/12, para. 97.

zamanda Cumhuriyet Başsavcılıkları Koruma Kurulları¹⁶⁵ toplantılarında; salıverilen çocukların toplumsal hayata uyum sağlamasını kolaylaştırmak, bundan sonraki süreçte yeniden suça sürüklenmesini önlemek, öğrenimini tamamlaması veya bir işe yerleştirilmesi suretiyle toplumsal hayata üretken bireyler olarak katılmalarını temin etmek amacıyla ihtiyaçlar tespit edilmekte, ilgili kurum ve kuruluşların işbirliğinde takiplerinin yapılması sağlanmaktadır. Bu süreçte denetimli serbestlik uzmanları, ihtiyaç duyduğu tespit edilen çocuklarla bireysel görüşmeler, grup çalışmaları, aile görüşmeleri, eğitim ve mesleki eğitime yönelik yönlendirmeler, boş zaman yapılandırması ve benzeri iyileştirme çalışmaları sürdürebilmektedir.¹⁶⁶

Kapalı kurumlarda bulunma, özellikle ceza tevkif ve tutukevleri, çocukların hürriyetini sınırlandırmaktır. Pekin Kuralları ve Havana Kuralları, suça sürüklenen çocukların kısasürelî olsa dahi özgürlüğünün kısıtlanmamasını; alternatif yaptırımlara başvurulmasını gerektirmektedir. Çocuklar, kırılğan yapıya sahip olmaları ve karşılaştıkları olumsuz durumlarla baş etme yeteneklerinin henüz gelişmemiş olması suretiyle hürriyeti bağlayıcı cezalar karşısında yetişkinlerden farklı konumdadırlar. Türkiye’de çocuklara özgü kapalı kurumlar her ilde bulunmadığından, buralarda kalan çocukların aileleri başka illerde ikamet ettiklerinde çocukların aileleri ile görüşmeleri güçleşebilmektedir. Bu durum çocukların travmalarını artırmakta; asosyalleşmelerine neden olarak toplumla kaynaşma ihtimallerini azaltmaktadır. Bütün hayatlarını ve bu bağlamda toplumun geleceğini olumsuz etkileyecek psikolojik kırılmalara yol açabilecek hürriyeti bağlayıcı cezalar yerine kaynaştırıcı tedbir uygulamaları geliştirilmelidir.¹⁶⁷

3.5. ÖZEL İHTİYAÇ SAHİBİ ÇOCUKLAR

3.5.1. Engelli Çocuklar

Engelli çocuklar, temel hak ve özgürlüklere erişimde ve bu hak ve özgürlüklerin etkin kullanımının sağlanmasında desteklenmesi gereken, bu bağlamda devletlere pozitif yükümlülük getiren, özel ihtiyaç sahibi gruptan birini teşkil etmektedir. 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun’un 3/c maddesine göre engelli kişi *“Fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duysal yetilerinde çeşitli düzeyde kayıplarından dolayı topluma diğer bireyler ile birlikte eşit koşullarda tam ve etkin katılımını kısıtlayan tutum ve çevre koşullarından etkilenen bireyi”* ifade etmektedir. Bu bağlamda engelli olan çocuk,

¹⁶⁵ Koruma Kurulları: adalet komisyonunun bulunduğu yerlerde Cumhuriyet başsavcısının veya görevlendireceği Cumhuriyet başsavcı vekili ya da Cumhuriyet savcısının başkanlığında; baro temsilcisi, belediye başkanı veya görevlendireceği yardımcısı, Cumhuriyet başsavcısı tarafından belirlenecek bir ceza infaz kurumu müdürü, denetimli serbestlik müdürü, milli eğitim müdürü, sosyal hizmetler müdürü, sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakfı temsilcisi, teşkilâtî bulunan yerlerde Türkiye İş Kurumu müdürü, Ziraat ve Halk Bankası müdürleri, varsa ticaret ve sanayi odaları, ziraat odaları, borsalar, esnaf ve sanatkârlar birliği yöneticileri ile; varsa kamuya ait fabrikalar ile istekleri hâlinde o yerde şubesi bulunan kamuya yararlı dernek veya vakıflar ve özel bankaların yönetici seviyesindeki temsilcilerinden Cumhuriyet başsavcısı tarafından uygun görülenlerin katılımı ile oluşur. Koruma kurullarının görevleri; denetimli serbestlik müdürlüklerinden iletilen ceza infaz kurumlarından salıverilen hükümlülerin meslek veya sanat edinmelerinde, iş bulmalarında, sanat sahibi olanlar ile tarım işletmeciliği yapmak isteyenlere araç ve kredi sağlanmasında, işyeri açmak isteyenlere yardım edilmesinde ve karşılaştıkları diğer güçlüklerin çözümünde yardımcı olmak, çocuk ve genç hükümlülerin öğrenimlerine devam etmelerini sağlamak, diğer hükümlülere bu konuda yardımcı olmak ve Kanunla verilen diğer görevleri yapmaktır. Koruma kurulunun yazı işleri hizmetleri, denetimli serbestlik müdürlükleri tarafından yürütülür. 166 Adalet Bakanlığının 29/3/2022 tarihli ve E-81509476-209.03.02[209.03.02]-2490/43016 sayılı yazısı.

¹⁶⁷ Ayhan Erbay, “Çocuk Ceza İnfaz Kurumlarının Çocuk Tutuklu/Hükümlüler Üstündeki Psikolojik Etkileri”, *Aydın İnsan ve Toplum Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 1, 2017, s. 31-32.

fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duyuşsal yetilerinde çeşitli düzeyde kayıplarından dolayı, topluma diğere bireyler ile birlikte eşit koşullarda tam ve etkin katılımını kısıtlayan tutum ve çevre koşullarından etkilenen, on sekiz yaş altı kişileri ifade etmektedir.

Nüfus ve Konut Araştırması (2011) sonuçlarına göre Türkiye’de en az bir engelli olan üç ve daha yukarı yaş nüfus oranı %6,9 (4.876.000 kişi)’dir. Söz konusu araştırmaya göre 3-9 yaş arası engelli nüfus oranı %2,3, 10-14 yaş arası engelli nüfus oranı %2,1 ve 15-19 yaş arası engelli nüfus oranı ise %2,3 olmuştur. Ulusal Engelli Veri Sistemine kayıtlı olan engelli kişi sayısı ise 2.511.950’dir. Veri tabanında kayıtlı engelli kişilerin yaş dağılımına bakıldığında ise 0-4 yaş aralığında 33.185 çocuğun, 5-9 yaş aralığında 91.059 çocuğun, 10-14 yaş aralığında 122.807 çocuğun ve 15-19 yaş aralığında 134.078 çocuk ve gencin engel türlerinden birine sahip olduğu görülmektedir.¹⁶⁸

Tablo: Ulusal Engelli Veri Sistemine Kayıtlı Kişilerin Yaşa Göre Dağılımı (2022)¹⁶⁹

Yaş	Engelli Kişi Sayısı
0-4	33.185
5-9	91.059
10-14	122.807
15-19	134.078
TOPLAM	381.129

Türkiye’de engelli çocuklar dâhil engelli kişilerin insan hak ve özgürlüklerinden tam ve eşit şekilde yararlanmasını temin ve teşvik etmek üzere alınması gereken tedbirler politika düzeyinde benimsenmiştir.¹⁷⁰ Engelliler politikasının uluslararası dayanağını ölkemiz tarafından sırasıyla 2009 ve 2015 yıllarında onaylanan Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme (EHİS) ve İhtiyari Protokolü, ulusal dayanağını ise Anayasa ve Engelliler Hakkında Kanun oluşturmaktadır. Engelliliğe dayalı ve/ya çoklu ayrımcılıkla mücadele konusunda önemli bir diğere enstrüman ise 6701 sayılı TİHEK Kanunu’dur. Ayrıca engelli çocukların hak ve özgürlüklerinin güvence altına alınmasında ÇHS de büyük önem taşımaktadır.

Engelli çocuklar, diğere çocuklar gibi temel hak ve hürriyetlerin hepsine sahiptir. Bununla beraber, engelli çocukların içinde buldukları dezavantajlı konumdan ötürü temel hak ve hürriyetlerinden etkin bir şekilde faydalanabilmesi her zaman mümkün olmamaktadır. ÇHS’nin 23’üncü maddesinin 1’inci fıkrasına göre *“Taraf Devletler zihinsel ya da bedensel engelli çocukların saygınlıklarını güvence altına alan, özgüvenlerini geliştiren ve toplumsal yaşama etkin biçimde katılmalarını kolaylaştıran şartlar altında eksiksiz bir yaşama sahip olmalarını kabul ederler.”*

¹⁶⁸ Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, “Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni”, <https://www.aile.gov.tr/eyhgm/sayfalar/istatistikler/engelli-ve-yasli-istatistik-bulteni/> (E.T. 18/3/2022).

¹⁶⁹ <https://www.aile.gov.tr/eyhgm/sayfalar/istatistikler/engelli-ve-yasli-istatistik-bulteni/> (E.T. 18/3/2022).

¹⁷⁰ ASHB, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü resmi yazısı.

EHİS'in "Engelli Çocuklar" başlıklı 7'nci maddesinin 1'inci ve 2'nci fıkrasına göre ise "Taraf Devletler, engelli çocukların diğer çocuklarla eşit bir şekilde tüm insan temel hak ve özgürlüklerinden tam olarak yararlanmasını sağlamak için gerekli tüm tedbirleri alır. Engelli çocuklarla ilgili tüm eylemlerde çocuğun yüksek yararının gözetilmesine öncelik verir." Dolayısıyla devletlerin, adalete erişim hakkı dâhil engelli çocukların temel hak ve hürriyetlerden başkalarıyla eşit bir şekilde faydalanabilmesini sağlamak üzere, çocuğun yüksek yararı ilkesini gözeterek, gerekli tedbirleri alma yükümlülüğü bulunmaktadır.

EHİS'in 2'nci maddesine göre engelliliğe dayalı ayrımcılık "siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni veya başka herhangi bir alanda insan hak ve temel özgürlüklerinin tam ve diğerleri ile eşit koşullar altında kullanılması veya bunlardan yararlanılması önünde engelliliğe dayalı olarak gerçekleştirilen her türlü ayırım, dışlama veya kısıtlamayı kapsamaktadır. Engelliliğe dayalı ayrımcılık makul düzenlemelerin gerçekleştirilmemesi dâhil her türlü ayrımcılığı kapsamaktadır." Engelliler Hakkında Kanun'un 3/d maddesine göre engelliliğe dayalı ayrımcılık "siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni veya başka herhangi bir alanda insan hak ve temel özgürlüklerinin tam ve diğerleri ile eşit koşullar altında kullanılması veya bunlardan yararlanılması önünde engelliliğe dayalı olarak gerçekleştirilen her türlü ayırım, dışlama veya kısıtlamayı" ifade etmektedir. 6701 sayılı TİHEK Kanunu'nun 3'üncü maddesinin 1'inci fıkrası ise herkesin hukuken tanınmış hak ve hürriyetlerden yararlanmada eşit olduğunu güvence altına alırken makul düzenleme yapmamayı engellilik temelinde ayrımcılık türlerinden biri olarak kabul etmiştir. Mezkur Kanun'da makul düzenleme "Engellilerin hak ve özgürlüklerini tam ve diğer bireylerle eşit şekilde kullanmasını veya bunlardan yararlanmasını sağlamak üzere belirli bir durumda ihtiyaç duyulan, mali imkânlar nispetinde, ölçülü, gerekli ve uygun değişiklik ve tedbirler" olarak tanımlamıştır. Dolayısıyla, hem uluslararası mevzuat hem de ulusal mevzuat çerçevesinde engelli çocukların temel hak ve özgürlüklerini kullanabilmesi için ihtiyaç duyduğu gerekli düzenlemelerin ve uyarlamaların yapılması, yani erişilebilirliğin yanı sıra makul düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Makul düzenleme yükümlülüğünün yerine getirilmemesi, engelliliğe dayalı ayrımcılık yasağının ihlal edilmesiyle sonuçlanacaktır. 6701 sayılı Kanun'un 5'inci maddesi, ayrımcılık yasağının kapsamı arasında "yargı"yı da saymıştır; bu nedenle de ayrımcılık yasağının gözetilmesi ve makul düzenleme yapma yükümlülüğü adalete erişim hakkı bağlamında da geçerlidir.

Uluslararası ve ulusal hukuk sistemlerinde çocukların adalete erişim hakkını güvence altına almak için yapılan çok sayıda düzenlemeye rağmen adalet sisteminin karmaşıklığı, çocukların hakları ve hak arama mekanizmaları hakkında kısıtlı bilgi sahibi olması, cezai, idari ve hukuki işlemlerin çocukların ihtiyaçlarına göre uyarlanmamış olması, dışlanma, damgalanma ve misilleme riski gibi korkular nedeniyle adalet sisteminin çocuklar için genellikle ürkütücü görünmesi ve çocukların adalete erişimlerinde büyük ölçüde yetişkinlere bağımlı olması gibi

zorluklar çocukların adalete erişim hakkını kullanmasını güçleştirebilmektedir.¹⁷¹ Pek çok çocuk adalete erişimde bu zorluklarla karşılaşılıyor olsa da engelli çocuklar, adalete erişimde diğer çocukların karşılaştığı zorluklara ek bariyerlerle karşılaşmaktadır.¹⁷² Engelli çocuklar, engellilik ve/ya çoklu temelde çok çeşitli damgalama ve ayrımcılık biçimlerine maruz kalmakta;¹⁷³ sistemlerin erişilebilir olmaması veya makul düzenleme yükümlülüğünün yerine getirilmemesi gibi nedenlerle adalete erişimde güçlüklerle karşılaşmaktadır. Örnek vermek gerekirse, şikayetin şahsen yapılması zorunluluğunun bulunması, genellikle engelli çocukların, ebeveynlerinin veya kanuni temsilcilerinin şahsen başvuruda bulunmak için ilgili kamu idaresine gitmelerini gerektirdiğinden, ilgili kişilerin kamu idaresine gidememeleri halinde adalete erişim hakkının kullanımını zorlaştırmaktadır. Kanıt toplama ve sunmadaki zorluklar ile taraflar arasında silahların eşitliğinin sağlanamamasının yarattığı ağır ispat yükü, mahkemelerin yalnızca ilgili kamu idaresi tarafından verilen uzman bilimsel görüşleri kabul etmesi, yani ebeveynlerin veya kanuni temsilcinin kendilerinin uzman bilimsel kanıtlarını sunmalarının engellenmesi ve böylece kamu idaresince sunulan uzman raporunun yanlışlanma olasılığının çok düşmesi diğer zorluklar arasındadır. Engelli çocukların adalete erişimlerini güçleştirebilecek bir diğer husus ise hâkimlerin engellilik ve ayrımcılık yasağı konusunda yeterli bilgiye sahip olmaması ve kararlarda tıbbi raporlara fazla ağırlık verilmesi yer almaktadır.¹⁷⁴ Çocuğun veya ailesinin veya yasal temsilcinin çocuğun sağlık durumu veya engeline özel bazı durumlar nedeniyle belirtilen sürelerde başvuru yapmasının mümkün olamayabileceği durumlar gözetildiğinde, aşırı kısa itiraz süreleri de adalete erişim noktasında sorunlara yol açabilecektir.

Bu kapsamda, engelli çocuklar da dâhil dezavantajlı ve toplumsal olarak dışlanmış çocukların eşit bir şekilde adalete erişim hakkını kullanabilmesi için, adalete erişimde karşılaştıkları ek engeller değerlendirilmeli, gerektiğinde ve uygun olduğunda, çocukların kendilerini ilgilendiren kararlarda kendilerini yetkin hissetmeleri için aydınlatılmış onamları alınmalı ve koruyucu tedbirlere başvurmalarıdır.¹⁷⁵ Ayrıca yasal süreçlere çocukların, ebeveynlerinin veya kanuni temsilcilerinin cezai, idari ve hukuki prosedürlere erişilebilirliğin sağlanması/ arttırılması ve makul düzenlemeler yoluyla katılımlarının sağlanması da önem arz etmektedir.

Bu kapsamda, kamu kurum ve kuruluşları, engellilik alanında faaliyet gösteren STK'lar ve bu alanda çalışmaları yürüten akademisyenlerin katılımlarıyla Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı koordinasyonunda oluşturulan ve 3 Aralık 2021'de ilan edilen "2030 Engelsiz Vizyon Belgesi" ülkemiz için büyük önem arz etmektedir. "Engelli çocukların gelişim kapasitesine ve kendi kimliklerini koruyabilme haklarına saygı"

171 Human Rights Council, Access To Justice For Children: Report of The United Nations High Commissioner For Human Rights, Geneva, 2013, para. 13-16.

172 Human Rights Council, Access To Justice For Children: Report of The United Nations High Commissioner For Human Rights, para. 17.

173 Human Rights Council, Access To Justice For Children: Report of The United Nations High Commissioner For Human Rights, para. 17.

174 DLA Piper, Access to Justice and the Right to Education for Children with Disabilities: A Report Exploring Barriers to Access to Justice in The Context of Inclusive Education in Ten European Countries, London, 2017, s. 8-9.

175 Human Rights Council, Access To Justice For Children: Report of The United Nations High Commissioner For Human Rights, para. 18.

2030 Engelsiz Vizyon'un temel ilkelerinden biri olarak belirlenmiştir. 2030 Engelsiz Vizyon Belgesi ile özellikle engelli çocuklar göz önünde bulundurularak engelli bireylerin herhangi bir engele maruz kalmadan adalete erişimlerinin sağlanması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda adalet hizmetlerinin engelliler açısından içermeci bir anlayışla geliştirilmesi ve sunulmasına yönelik tedbirler öngörülmüştür. Vizyon Belgesi'nin "Adalet hizmetlerinin engelliler açısından içermeci bir anlayışla güçlendirilmesi" başlıklı hedefi kapsamında, engellilerin adalete erişimi konusunda farkındalık çalışmaları yapılması, adalet sistemi içerisindeki tesislerin erişilebilirliğin artırılması, engellilerin adli süreçlerde haklarını kullanırken yaşlarına ve engel durumlarına uygun uyumlaştırmaların sağlanmasına yönelik yasal ve idari tedbirlerin alınmasının sağlanması ve adli yardım sürecinin ve imkânlarının engelliler açısından güçlendirilmesi öngörülmüştür.¹⁷⁶

Başta kırsal kesimlerde olmak üzere engelli çocukların ihmal ve/veya istismarının önlenmesi ve tespitine yönelik olarak illerde İl Sağlık Müdürlükleri koordinasyonunda çocukla karşılaşma ihtimali bulunan tüm sağlık personeline ve diğer kamu kurum ve kuruluş çalışanlarına, halk eğitimleri şeklinde çocuk ihmal ve/veya istismarı farkındalık eğitimleri düzenlenmektedir. Ayrıca aile hekimlikleri tarafından evde sağlık hizmeti kapsamında ev ziyaretleri ya da İl ve İlçe Sağlık Müdürlüklerinde görev yapan sosyal hizmet uzmanları tarafından gerçekleştirilen sosyal incelemelerde de bu hususta tespitler yapılabilmektedir.¹⁷⁷

3.5.2. Kız Çocukları

Kız çocukları, dünyanın her yerinde, hem cinsiyetleri hem de yaşları nedeniyle çoklu ayrımcılığa maruz kalma riski altındadır. Bu risk, kız çocuklarının adalete erişim hakkı dâhil temel hak ve özgürlüklerden diğer çocuklarla eşit bir şekilde faydalanamamalarına yol açabilmektedir. Kız çocuklarının özellikle eğitime erişim, erken yaşta ve zorla evlilikler, insan ticareti ile cinsel istismar karşısında kırılgan olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla kız çocukları, haklarını etkin bir şekilde kullanabilmesi, hak ihlalleri karşısında kırılganlıklarının azaltılması ve adalete erişimlerinin sağlanması için özel ihtiyaçlarının gözetilmesi gereken dezavantajlı çocuklar arasında yer almaktadır.

CEDAW'ın denetim organı olan Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesine göre; cinsiyete dayalı ayrımcılık, damgalama, zararlı kültürel normlar, cinsiyete dayalı şiddet, kadınların ve kız çocuklarının¹⁷⁸ adalete erişimi üzerinde olumsuz etkiler doğurmaktadır.¹⁷⁹ Ayrıca, adalet sistemindeki kalıp yargıların ve cinsiyet yanlılığının mevcudiyeti, özellikle aile içi şiddet vakalarında, kız çocuklarının

¹⁷⁶ Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, "2030 Engelsiz Vizyon Belgesi", https://www.aile.gov.tr/media/94718/2030_engelsiz_vizyon_belgesi.pdf, (E.T. 22/9/2022).

¹⁷⁷ TİHEK ile Sağlık Bakanlığının 23/2/2022 tarihli toplantısı.

¹⁷⁸ Tavsiye kararında "kadınlar" şeklinde zikredilmiş tüm maddelerin kız çocuklarını da kapsadığının altı çizilmektedir. Bkz. CEDAW Komitesi, Kadınların Adalete Erişimi Hakkında 33(2015) Sayılı Genel Tavsiye Kararı, CEDAW/C/GC/33, 3/8/2015, para.1.

¹⁷⁹ CEDAW Komitesi, 33(2015) Sayılı Genel Tavsiye Kararı, para. 8.

adalete erişimini zorlaştırmaktadır.¹⁸⁰ Komite, adalete erişimde birtakım özel engellerle karşılaşan kız çocuklarına özel önem gösterilmesi gerektiğini de vurgulamaktadır. Komiteye göre kız çocukları; eğitim, sağlık, cinsel sağlık ve üreme sağlığı gibi alanlarda hayatlarıyla ilgili önemli kararlar alacak sosyal veya hukuki ehliyetten sıklıkla yoksun konumdadırlar. Kız çocukları zorla evlendirilebilmekte; ya da diğer zararlı uygulamalara ve çeşitli şiddet türlerine maruz bırakılabilmektedir.¹⁸¹ Kız çocuklarının özel alanda şiddeti, bilhassa da genellikle utanç, korku ve güvensizlikle ilişkilendirilen cinsel şiddeti daha fazla deneyimlemesi, failerin yargıya teslim edilmesi için konuşmalarını ve yardım aramalarını da zorlaştırmaktadır.¹⁸²

Suçta sürüklenen kız çocukları, ceza yargılamalarının maliyetlerinin karşılanmasında özellikle ailelerine bağımlı olabilmekte; ancak işlendiği iddia olunan suçla ilgili damgalama nedeniyle aileler tarafından terk edilebilmektedir. Yoksulluk ve aile desteğinden mahrum kalmak, avukata veya adli yardıma yeterli düzeyde erişememelerine neden olabilmektedir. Yoksulluk aynı zamanda, suça sürüklenen kız çocuklarının, kefalet ücretini ödeyememesi anlamına da gelebilmektedir.¹⁸³ CEDAW Komitesi, 2022 tarihli Türkiye'nin Sekizinci Periyodik Raporuna İlişkin Sonuç Gözlemleri'nde adli yardımın hem ekonomik hem de esasa ilişkin kapsamının sınırlı olmasının asgari ücretle geçimini sağlayan kadınların ceza yargılamalarında adli yardımdan faydalanamamasına yol açtığını ifade etmiştir.¹⁸⁴ Dolayısıyla, kız çocukların adalete erişimlerinde, damgalama ile birlikte yoksulluk mutlaka göz önünde bulundurulması gereken faktörlerden biridir.

Kız çocuklarına yönelik insan hakkı ihlali oluşturan ve adalete erişim hakkının kullanımını etkileyen bir diğer sorunlu alan ise erken yaşta ve zorla evliliklerdir. Bilhassa kız çocuklarını etkileyen erken yaşta ve zorla evlilikler, tüm çocukların haklardan eşit olarak yararlanması hakkı ve ilkesi bakımından ayrımcılık sorunu yaratmaktadır. Bu durum, çocuk yaşta hamilelik söz konusu olduğunda ise ÇHS'nin 6'ncı maddesi gereğince hem anne, hem de bebek bakımından yaşama ve gelişme hakkını da tehdit etmektedir.

Çocuk Hakları Komitesi ile Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi'nin 31 ve 18 Nolu Ortak Genel Tavsiyesi'ne göre çocuk yaşta evliliklere, genelde erken ve sık gebelik ile doğum eşlik etmektedir, bu da anne ölüm oranlarının ortalamanın üzerinde olmasına yol açmaktadır: Dünya genelinde 15-19 yaş arasındaki kız çocukları arasında gebeliğe bağlı ölümler önde gelen ölüm nedenidir. Çok genç yaşta doğum yapılması, bebek ölüm oranını da yükseltmektedir. Erken yaşta evlilikler, özellikle kız çocukları için eğitimden kopmaya ya da okuldan zorla alınmaya, aile içi şiddet riskinin artmasına ve seyahat

180 CEDAW Komitesi, 33(2015) Sayılı Genel Tavsiye Kararı, para. 27.

181 CEDAW Komitesi, 33(2015) Sayılı Genel Tavsiye Kararı, para. 24.

182 Human Rights Council, Access To Justice For Children: Report of The United Nations High Commissioner For Human Rights, para. 17.

183 Penal Reform International, Interagency Panel On Juvenile Justice, Neglected Needs: Girls In The Criminal Justice System, London, 2014, s. 6.

184 CEDAW Komitesi, Concluding Observations On The Eighth Periodic Report Of Türkiye, 2022, para. 20/b.

özgürlüğünün kısıtlanmasına yol açabilmektedir. Yanı sıra, zorla evlilikler, CEDAW'ın 16'ncı maddesinde düzenlenen "Özgür olarak eş seçme ve serbest ve tam rıza ile evlenme hakkı"nın da ihlal edilmesine yol açabilmektedir.¹⁸⁵

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının çalışmaları neticesinde, 2022 yılında erken yaşta ve zorla evlilik oranlarının yüksek olduğu 23 ilde (Diyarbakır, Şanlıurfa, Mardin, İzmir -Kiraz ilçesi-, Antalya, Kars, Ağrı, Iğdır, Van, Muş, Bitlis, Gaziantep, Kilis, Nevşehir, Yozgat, Aksaray, Niğde, Hatay, Kahramanmaraş, Edirne, Ardahan, Siirt ve Afyon) "Erken Yaşta ve Zorla Evliliklerle Mücadele İl Eylem Planları" yürürlüğe konulmuştur.¹⁸⁶

Erken yaşta ve zorla evliliklerin önlenmesi noktasında devlete ciddi sorumluluklar düşmektedir. Kız çocuklukları bakımından kişiliğini geliştirme, eğitim, sağlığın korunması, özellikle kadına karşı şiddetin yaygın olduğu toplumlarda yaşama, maddi ve manevi varlığın korunması haklarının ihlaline zemin hazırlayan erken yaşta ve zorla evliliklerinin engellenmesi, çocukların haklarını ihlal eden ve konusu ceza hukuku disiplini bakımından bir suç ile örtüşen eylemlerin cezasız kalması kültürü ile etkin mücadele edilmesi gerekmektedir.¹⁸⁷

3.5.3. Geçici Koruma veya Uluslararası Koruma Altında Bulunan Yabancı Çocuklar

YUKK kapsamında çocuklara dört farklı uluslararası koruma sağlanmaktadır. Bu çerçevede, "mülteci çocuklar", "şartlı mülteci çocuklar", "ikincil koruma altına alınan çocuklar" ve "geçici korunan çocuklar" ayrımı yapılmaktadır.¹⁸⁸ Mülteci çocuklar, Avrupa'dan gelerek Türkiye'den sığınma talep eden yabancı çocuklardır. Zira, YUKK'un 61'inci maddesi uyarınca Avrupa'dan gelen ve sığınma talep edenler, mülteci statüsü almaktadır. Buna karşılık, Avrupa ülkeleri dışında meydana gelen olaylar sebebiyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında şartlı mülteci statüsü verilmektedir. Üçüncü ülkeye yerleştirilinceye kadar, şartlı mültecinin Türkiye'de kalmasına izin verilmektedir.¹⁸⁹

185 Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi (CEDAW), Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi'nin 31(2014) Nolu ve Çocuk Hakları Komitesi'nin Zararlı Uygulamalara İlişkin 18(2014) Nolu Ortak Genel Tavsiyesi/Genel Yorumu, CEDAW/C/GC/31-CRC/C/GC/18, 4/11/2014, para. 22 ve 24.

186 Aile Bakanlığınının 14/2/2023 tarihli ve E-72079556-622.03[622.03]-6429390 sayılı yazısı.

187 Algan, a.g.e., s. 688.

188 Nuray Ekşi, "Mezuat ve Antlaşmalar Kapsamında Çocukların Uluslararası Korunması", *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 7, Ankara, 2016, s. 560.

189 11/4/2013 tarihli ve 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, 62'nci madde.

Mülteci veya şartlı mülteci olarak nitelendirilemeyen, ancak menşe ülkesine veya ikamet ülkesine geri gönderildiği takdirde; ölüm cezasına mahkûm olacak veya ölüm cezası infaz edilecek, işkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye maruz kalacak, uluslararası veya ülke genelindeki silahlı çatışma durumlarında, ayırım gözetmeyen şiddet hareketleri nedeniyle şahsına yönelik ciddi tehditle karşılaşacak olması nedeniyle menşe ülkesinin veya ikamet ülkesinin korumasından yararlanamayan veya söz konusu tehdit nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancı ya da vatansız kişiye, statü belirleme işlemleri sonrasında ikincil koruma statüsü verilmektedir.¹⁹⁰

Geçici koruma ise, kitlesel bir akın durumunda acil koruma sağlamak için geliştirilmiş bir uluslararası koruma türüdür. YUKK'nin 91'inci maddesine göre ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen yabancılara geçici koruma sağlanabilir. Bu kişilerin Türkiye'ye kabulü, Türkiye'de kalışı, hak ve yükümlülükleri, Türkiye'den çıkışlarında yapılacak işlemler, kitlesel hareketlere karşı alınacak tedbirlerle ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlar arasındaki iş birliği ve koordinasyon, merkez ve taşrada görev alacak kurum ve kuruluşların görev ve yetkilerinin belirlenmesi, Cumhurbaşkanı tarafından çıkarılacak yönetmelikle düzenlenir. Bu çerçevede, 22 Ekim 2014 tarihinde "Geçici Koruma Yönetmeliği" çıkarılmıştır. Bu Yönetmelik ile birlikte, Suriye'den zorunlu göçe maruz kalarak ülkeye giriş yapan kişilerin hukuki statüleri, hakları ve sorumlulukları da detaylı olarak düzenlenmiştir.

Uluslararası Göç Hukuku Göç Terimleri Sözlüğüne göre, geçici koruma (*temporary protection*) "*Menşe ülkelerine dönemeyen üçüncü ülke kişilerinden kaynaklanan kitlesel bir akının meydana gelmesi ya da derhal meydana gelebilecek olması durumunda, özellikle söz konusu kişilerin ya da koruma gerektiren diğer kişilerin yararına olarak, sığınma sisteminin etkin işleyişi üzerinde olumsuz etki yaratmadan sığınma sisteminin işletilememesi riski varsa, bu kişilere acil ve geçici koruma sağlamak amacıyla sağlanan istisnai özellikteki prosedürü*" ifade etmektedir.¹⁹¹

YUKK'nun 66'ncı maddesine göre, "refakatsiz çocuk" ise sorumlu bir kişinin etkin bakımına alınmadığı sürece, kanunen ya da örf ve adet gereği kendisinden sorumlu bir yetişkinin refakati bulunmaksızın Türkiye'ye gelen veya Türkiye'ye giriş yaptıktan sonra refakatsiz kalan çocuğu ifade etmektedir. Refakatsiz kalan çocuklar hakkında 5395 sayılı ÇKK ve ilgili mevzuat hükümleri uygulanır.

Türkiye'ye sığınan Suriyelilere, Nisan 2012'de Başbakanlık tarafından yayımlanan 62 sayılı "Türkiye'ye Toplu Sığınma Amacıyla Gelen Suriye Arap Cumhuriyeti Vatandaşlarının ve Suriye Arap Cumhuriyetinde İkamet Eden Vatansız Kişilerin Kabulüne ve Barındırılmasına İlişkin Yönerge" ile "geçici koruma" statüsü verilmiştir. Anılan Kanun ve bu Kanun'a dayanılarak çıkarılan ve 22 Ekim 2014

¹⁹⁰ 11/4/2013 tarihli ve 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, 62'nci madde.

¹⁹¹ IOM Uluslararası Göç Örgütü, "Göç Terimleri Sözlüğü", http://www.goc.gov.tr/files/files/goc_terimleri_sozlugu.pdf, (E.T. 3/12/2021).

tarihinde yürürlüğe giren Geçici Koruma Yönetmeliği uyarınca ülkemizde bulunan Suriye vatandaşlarının hukuki statüsü "geçici korunan"dır. Adı geçen Yönetmelik'e dayanılarak, "geçici koruma altında olanlar" tabiri de kullanılmaktadır.

Türkiye'de kayıt altına alınmış geçici koruma altındaki Suriyeli sayısı 2 Şubat 2023 tarihi itibarıyla **3 milyon 500 bin 964 kişidir**.¹⁹² Bu kişilerin 1 milyon 732 bin 049'unu (%49,4) 0-18 yaş arası çocuklar oluşturmaktadır.¹⁹³ Dolayısıyla, ülkemizde bulunan geçici koruma altındaki Suriyelilerin yarısı, göç hukuku dışında, çocuk haklarından kaynaklanan ayrı bir koruma rejimine tabidir.

Tablo 3: Türkiye'de Geçici Koruma Statüsü ile Bulunan Çocukların ve Yaş ve Cinsiyetlerine Göre Dağılımı (2023)¹⁹⁴

YAŞ ARALIĞI	ERKEK	KADIN	TOPLAM
0-4	229.248	229.248	229.248
5-9	288.045	288.045	288.045
10-14	208.966	208.966	208.966
15-18	135.373	135.373	135.373

Suriyeli sığınmacılar dışında, 2022 yılında ülkemizde ikamet eden yabancı kişilerin sayısı 1.792.036'dır. 2022 yılında uluslararası koruma başvurusunda bulunan kişilerin sayısı 33.246'dır. 2022 yılında yakalanan düzensiz göçmen sayısı 285.027'dir.¹⁹⁵

31 Aralık 2022 tarihi itibari ile geçici barınma merkezinde kalan kişi sayısı 47.525'dir. Geçici barınma merkezi dışında 3.453.439 kişi kalmaktadır. Buna göre geçici barınma merkezinde kalanların oranı %1,4'tür. Geçici barınma merkezlerinin toplam kapasitesi 51.612 kişiliktir.¹⁹⁶

2021 yılı yılsonu itibariyle geri gönderme merkezlerinde kalan kişi sayısı toplam 166.843'tür. Bunların vatandaşı olduğu ülkelere (en kalabalık 10 ülke) ilişkin sayısal veriler şu şekildedir: 78.925'i Afganistan; 22.970'i Pakistan, 21.572'si Suriye, 5.439'u Irak, 4.890'ı Somali, 4.060'ı Özbekistan, 3.092'si İran, 2.484'ü Türkmenistan, 2.453'ü Bangladeş, 2.171'i Fas yurukludur.¹⁹⁷

Statüsü ne olursa olsun ülkemizde bulunan yabancı çocukların kendilerine has bazı özelliklerinin, ihtiyaç ve durumlarının göz önünde bulundurulması önem arz etmektedir. Bu çocukların adalete erişim noktasında diğer çocuklardan farklı olarak dil, kültür farklılığı gibi bazı bariyerler ortaya çıkabileceği gibi, refakatsiz durumdaki

192 İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, "Geçici Koruma", <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>, (E. T. 27/2/2023).

193 Mülteciler Derneği, "Türkiye'deki Suriyeli Sayısı Mart 2023", <https://mülteciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/>, (E.T. 20/3/2023).

194 Mülteciler Derneği, "Türkiye'deki Suriyeli Sayısı Mart 2023", <https://mülteciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/>, (E.T. 20/3/2023).

195 İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, "Düzensiz Göç", <https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler/>, (E. T. 27/2/2023)

196 Mülteciler Derneği, "Türkiye'deki Suriyeli Sayısı Mart 2023", <https://mülteciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/>, (E.T. 27/2/2023).

197 İçişleri Bakanlığınının 7/3/2022 tarihli ve 2824 sayılı yazısı.

gerekmektedir. Özgürlüğünden mahrum bırakılma yetişkinler bakımından dahi alıkonulan kişinin tutulduğu yerin yetkililerine ve görevlilerine tamamen bağımlı olduğu bir güç dengesizliğini ortaya çıkarmaktadır.²⁰² Bu minvalde kapalı kurumlarda barındırılan çocuklar da, herhangi bir hak ihlali karşısında hak arama mekanizmalarına erişebilmek için kurum yetkililerine bağımlıdır ve çocuk olmanın getirdiği kırılganlık bu mekanizmalara erişimi çocuklar bakımından daha da zorlaştırabilmektedir.

İşkence ve kötü muamelenin, kişilerin özgürlüğünden mahrum bırakıldığı ve toplumdan izole edildiği yerlerde meydana gelme riskinin yüksekliği her zaman göz önünde bulundurulması gereken bir faktördür.²⁰³ Kapalı kurumların düzenli olarak izlenmesi vasıtasıyla şeffaflaştırılması, böylece bu kurumlarda meydana gelebilecek suiistimallerin önlenmesi, çocukların adalete erişim hakkının tesis edilmesinde kritik öneme sahiptir. Bu bağlamda, 28 Ocak 2014 tarihli ve 28896 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren “İşkenceye ve Diğer Zalimane, Gayriinsani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi’ne Ek İhtiyari Protokol (OPCAT)” çerçevesinde, çocukların tutulduğu kapalı kurumlar, işkence ve kötü muamelenin önlenmesi ve bu kurumlardaki yaşamın tüm yönleriyle değerlendirilmesi - hak arama mekanizmalarına erişim dâhil- amacıyla UÖM tarafından düzenli olarak izlenmektedir.

TİHEK; kuruluş kanunu olan 6701 sayılı Kanun’un 9’uncu maddesinin 1’inci fıkrasının “ı” bendi uyarınca OPCAT hükümleri çerçevesinde, UÖM olarak görev yapmaktadır. Aynı maddenin “j” bendinde kurumun özgürlüğünden mahrum bırakılan ya da koruma altına alınan kişilerin buldukları yerlere haberli veya habersiz düzenli ziyaretler gerçekleştirmek görevini haiz olduğu ifade edilmektedir. Bu çerçevede, 2018 yılında UÖM tarafından Konya Emniyet Müdürlüğü Nezarethaneleri-Çocuk Şube’ye, İzmir Çocuk ve Gençlik Kapalı Ceza İnfaz Kurumuna, Malatya Çocuk Evine²⁰⁴; 2019 yılında Ankara Sincan Çocuk Ceza İnfaz Kurumuna, Muğla Çocuk Destek Merkezine²⁰⁵, 2020 yılında Ankara Çocuk Destek Merkezine ve Ankara Saray Çocuk Evleri Sitesine,²⁰⁶ 2021 yılında İzmir Karşıyaka Çocuk Evleri Sitesine, Bitlis Çocuk Evleri Sitesine ve Bolu Semiha Şakir Spastik Çocuklar Bakım ve Rehabilitasyon Merkezine habersiz ziyaretler gerçekleştirilmiştir.²⁰⁷ Ayrıca 2022 yılında; Niğde Çocuk Evleri Sitesine, Muş Lalesi Kız Çocuk Evleri Sitesine, Bilecik Çocuk Evleri Sitesine, Safranbolu Çocuk Evine, Diyarbakır Çocuk ve Gençlik Kapalı Ceza İnfaz Kurumuna ve Sincan Kapalı Ceza İnfaz Kurumuna ziyaretler gerçekleştirilmiştir. Ziyaretlerde UÖM yetkilileri, çocuklarla kurum personeli olmaksızın birebir görüşmeler gerçekleştirmekte; her

202 Merve SİSLİ, “Uluslararası ve Ulusal Hukuk Çerçevesinde Özgürlüğünden Mahrum Bırakılan Engellilerin Tutulma Koşulları”, *TİHEK Akademik Dergisi*, Sayı: 2, Ankara, 2019, s. 89-90.

203 SİSLİ, a.g.e., s. 89-90.

204 TİHEK, 2018 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara, 2019, s.42-43.

205 TİHEK, 2019 Yılı Ulusal Önleme Mekanizması Raporu, Ankara, 2020, s. 49.

206 TİHEK, 2020 Yılı Ulusal Önleme Mekanizması Raporu, Ankara, 2021, s. 62.

207 TİHEK, 2021 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara, 2022, s. 90.

bir ziyaret sonrasında ilgili kurum ve kuruluşlara yönelik tavsiyelerin bulunduğu ziyaret raporları hazırlanmaktadır. Söz konusu raporlar, ilgili makamlara iletilmekte ve Kurumun web sitesinde kamuoyu ile paylaşılmaktadır.

6701 sayılı Kanun çerçevesinde, özgürlüğünden mahrum bırakılan ya da koruma altına alınan kişiler, Kuruma bireysel başvuru da yapabilmektedir. Bu kapsamda, kapalı kurumlarda tutulan çocuklar, UÖM görevi çerçevesinde Kuruma başvuru yapma hakkına sahiptir. Konuya ilişkin ayrıntılı bilgi "ulusal başvuru yolları" başlığı altında verilecektir.

3.6. ÇOCUĞUN ADALETE ERİŞİM HAKKININ GÜÇLENDİRİLMESİ

3.6.1. Çocuğun Hukuki Dinlenilme (Katılma) Hakkının Tesisi

Adalet erişim hakkı, adil yargılanma hakkının önemli bir unsurudur ve bu hakkın diğer unsurlarıyla birleşiktir. Şöyle ki, bir çocuğun adalete erişebilmesi için, yargılamayla ilgili bilgi sahibi olması ve yargılamada kendisini ifade edebilmesi gerekir. Hukukî dinlenilme hakkı, yargılamayla hukukî durumu etkilenecek kişilerin, yargılamanın bir süjesi olarak, yargılama konusunda bilgi edinmelerini, açıklamada bulunmalarını, yargılamaya etki edebilmelerini ve yargılama mercilerinin bunları dikkate alıp değerlendirerek, gerekçeli şekilde karar verebilmelerini sağlayan, sürpriz kararlar karşılığını engelleyen bir temel hak ve yargılama ilkesidir.²⁰⁸ Bu nedenle çocukların yargılamaya etkin katılımları, temel bir yargılama ilkesi olan hukukî dinlenilme hakkıyla sağlanabilir.

Yargı organlarının, çocuğunun fiziksel ve bilişsel gelişimine göre yargılamayla ilgili olarak çocuğa bilgi vermesi, çocuğun yargılamayla ilgili süreci kendi yaşına uygun şekilde anlamlandırmasını sağlaması gerekmektedir. Çocuğun yargı süreciyle ilgili kendisine verilen bilgileri bilişsel seviyesine göre anladığı tespit olunduktan sonra beyanı alınmalıdır. Beyanı alınırken, öncelikle çocuğun yargılama sebebiyle herhangi bir ikincil örselenmeye maruz kalmasını önleyecek teknikler kullanılmalıdır. Çocuğun haklarını koruyabilmesi ve kendisini savunabilmesi için, hukukî süreçlerle ilgili etkin bir şekilde bilgilendirilmesinde, ona hukukî destek sunan avukatın yetkinliği de büyük bir öneme sahiptir. Bu bilgilendirme çocuğun aynı zamanda yargılama sürecine güven duymasını ve yargılamaya daha aktif katılımını mümkün kılmaktadır.

Özellikle çocukların, mahkemede veya birden çok kişinin önünde dinlenmesi, psikolojik bakımdan kötü etkilenmesine yol açabilir. Çocuk yaşı itibarıyla, başka kişiler önünde, kendisi için çok sıradan olan bir konu hakkında dahi konuşurken sıkıntı yaşayabilir. Bunu engellemek adına, çocuğun gizli duruşmada dinlenilmesi

²⁰⁸ Muhammet Özkes, Medeni Usul Hukukunda Hukukî Dinlenilme Hakkı, 1.Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2003, s. 31.

uygun olur. CMK madde 185 uyarınca, sanık on sekiz yaşının altında ise gizli duruşma yapılır. ÇKK'da ise, düzenleme daha açıklayıcıdır. Buna göre, çocuk, velisi, vasisi, mahkemece görevlendirilmiş sosyal çalışma görevlisi, çocuğun bakımını üstlenen aile ve kurumda bakılıyorsa kurumun temsilcisi duruşmada hazır bulunabilir. Mahkeme veya hâkim, çocuğun sorgusu veya çocuk hakkındaki diğer işlemler sırasında çocuğun yanında sosyal çalışma görevlisi bulundurabilir. Sosyal çalışmacı, çocuğu objektif beyan vermesini sağlamak üzere gerekli ortamı hazırlayabilir. Duruşmalarda hazır bulunan çocuk, yararı gerektirdiği takdirde duruşma salonundan çıkarılabileceği gibi sorgusu yapılmış çocuğun duruşmada hazır bulundurulmasına da gerek görülmeyebilir.

Çocuğun ikincil örselenmesine karşı ifadesinin sesli ve görüntülü olarak kayıt altına alınması diğer bir yargılama tekniğidir. Daha sonrasında çocuğun yeniden dinlenmesine ihtiyaç duyulmaksızın bu kayıtların incelenmesiyle yargılama yürütülebilir.

Çocuğun dinlenilmesi sürecinde, kendisini rahatlıkla ifade edebilmesi için, yargılamanın gerçekleştirildiği ortamın çocuğa duyarlı olması sağlanmalıdır. Çocuğun oturacağı ve duracağı yerlerin fiziki özellikleri çocuklara uygun olmalıdır. Bu noktada çocukların fiziksel özelliklerinin yaşlarına göre farklılık arz edeceği; dolayısıyla birden fazla seçenek bulunması gereği de göz ardı edilememelidir. Diğer taraftan, süreçte yer alan görevlilerin de çocuğu iletişime açık hale getirecek dış görünümde olması da çocuk dostu adalet sisteminde diğer bir gereklilik olarak kabul edilebilir. Bu çerçevede hâkim, savcı ve avukatların cübbe giymemesine iyi uygulama örneklerinde rastlanmaktadır.

Çocuk dostu bir adalet sisteminde çocuğun beyanının buna uygun usûli bir prosedürle alınmasından başka, mahkemelerin bu beyanları kararında dikkate aldığını göstermesi gerekir. Çocuğun dinlenmesi usûli bir zorunluluk olmaktan öte, onun iradesinin mahkemeye yansımaya ve bu çerçevede üstün yararına uygun bir şekilde hüküm kurulmasına hizmet eder.

3.6.2. Adli Yardımdan Yararlanma Hakkı

Adli yardım, bir yargılama, icra takibi veya geçici hukukî koruma sürecinde yeterli ekonomik güce sahip olmayan kişilerin yargılama ve takip harç ve giderlerini ödemekten geçici olarak muaf tutulmalarını öngören kurumdur. Hak arama özgürlüğünün kullanımını güçleştiren ekonomik ve sosyal engelleri ortadan kaldırmak devletin görevidir. Adli yardım, devletin hak arama özgürlüğünün kullanımını ve adalete erişimi sağlamada kullandığı araçlardandır. Adalet hizmetlerine başvuru bir uzmanlık bilgisi gerektirdiğinden bu uzmanlık bilgisine erişmek bakımından dezavantajlı grupların korunması adli yardımla mümkün olabilmektedir. Özellikle mali imkânsızlıkları nedeniyle iddia ve savunma hakkını avukat marifetiyle kullanamayan bireylerin adli yardım müessesisiyle adalete erişimleri sağlanmaktadır.

Adli yardım kurumu Anayasa'daki sosyal devlet ilkesi ve adil yargılanma hakkının somut bir yansımasıdır. Sosyal devlet ilkesinin bir yansıması olarak adli yardım, ekonomik açıdan zor durumda bulunan kişilerin, yargı organları ve icra-iflâs daireleri önünde haklarını arayabilmeleri veya kendilerine karşı yürütülen dava ve takiplerde savunma yapabilmeleri için, bazı malî kolaylıklardan faydalanmasını sağlamaktadır. Ancak, adalete erişim hakkı çerçevesinde adil yargılanma hakkının gerçekleştirilmesinin ön koşulu olarak adli yardım kurumu; sosyal devlet hukuk devleti ilkesi ve insan onurunun korunması ilkelerinin gerçekleştirilmesi ile etkin hukuksal korunmayı talep edebilme ve adalete erişim haklarının sağlanmasına hizmet eden bir yargılama hukuku kurumudur. Bununla birlikte, adli yardım, sadece adalete erişimi sağlayan bir yargılama hukuku kurumu olarak görmemek gerekir. Adli yardım, ekonomik güce sahip olmayanların insan haklarının gerçekleştirilmesine yönelik tüm yargısal mekanizmaların kilidini açan anahtardır. Adli yardım hak arama özgürlüğünün kullanımını sınırlayan mali engelleri kaldırarak, etkin hukuki korumanın sağlanmasına hizmet etmektedir. Keza, adalete erişimde mali imkânsızlıklar sebebiyle eşitsizlikler ortaya çıkması, adli yardımla engellenmektedir.

Adli yardım sisteminin çocuk dostu olabilmesi için, bu hizmetin çocukların özelliklerine uygun olması gerekir. Adli yardım kapsamında görevli bulunan avukatlar, öncelikle çocuk hukuku alanında uzmanlığa sahip olmalıdır. Çocuk dostu adalet sisteminde, avukatların, çocukların adalete erişimi sağlayacak maddi hukuk bilgisinin yanı sıra çocuğun bilişsel özelliklerine göre çocukla sağlıklı iletişim kurma tekniklerini bilmesi gerekmektedir. Bu teknikleri kullanarak, çocuğun yüksek yararının ortaya çıkarılmasını sağlamalı, bu çerçevede çocuğun sağlıklı bir şekilde yetişmesini sağlayacak şekilde ona hukukî destek sunmalıdır. Zira çoğu durumda, çocuğun kanuni temsilcisi konumunda bulunan ebeveynlerinin hukukî süreci anlamlandırabilmesi güç olduğundan, adli yardım çocuğa tanınan yargısal hakların etkili kullanımı da sağlayacaktır. Çocuğun avukata ücretsiz erişim hakkı bulunduğu konusunda bilgilendirilmesi adil yargılanma hakkının bir unsurudur. Yargı Reformu Strateji Belgesi'nde de adli yardım sisteminin, kırılgan grupların ihtiyaçlarına duyarlı bir yapıya kavuşturulması hedefi açıkça vurgulanmıştır. Bu çerçevede, özellikle çocuklara sunulan adli yardım hizmetlerinde, çocuğun bağımsız bir birey olduğu ve yüksek yararının korunması gerektiği ilkesinden hareketle özgün bir sistem geliştirilmesi gerekmektedir.

Hukuk yargısı, idari yargı ve AYM'ye bireysel başvuruda HMK'da düzenlenen adli yardım hükümleri uygulanır. Buna göre, kendisi ve ailesinin geçimini önemli ölçüde zor duruma düşürmeksizin, gereken yargılama veya takip giderlerini kısmen veya tamamen ödeme gücünden yoksun olan kimseler, iddia ve savunmalarında, geçici hukuki korunma taleplerinde ve icra takibinde, taleplerinin açıkça dayanaktan yoksun olmaması kaydıyla adli yardımdan yararlanabilirler. Yabancıların adli yardımdan yararlanabilmeleri ayrıca karşılıklılık şartına bağlıdır.²⁰⁹

²⁰⁹ 209 4/2/2011 tarihli ve 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu, 334'üncü madde.

Adli yardım, asıl talep veya işin karara bağlanacağı mahkemeden; icra ve iflas takiplerinde ise takibin yapılacağı yerdeki icra mahkemesinden istenir. Talepte bulunan kişi, iddiasının özeti ile birlikte, iddiasını dayandıracığı delilleri ve yargılama giderlerini karşılayabilecek durumda olmadığını gösteren mali durumuna ilişkin belgeleri mahkemeye sunmak zorundadır. Kanun yollarına başvuru sırasında adli yardım talebi bölge adliye mahkemesine veya Yargıtaya yapılır.²¹⁰

Adli yardım yardım talebini değerlendiren mahkeme, yapılacak tüm yargılama ve takip giderlerinden geçici olarak muafiyet, yargılama ve takip giderleri için teminat göstermekten muafiyet, dava ve icra takibi sırasında yapılması gereken tüm giderlerin Devlet tarafından avans olarak ödenmesi ve davanın avukat ile takibi gerekiyorsa, ücreti sonradan ödenmek üzere bir avukat teminine karar verebilir. Somut olayın koşulları çerçevesinde adli yardım bu hususların tamamını ya da bir kısmını kapsayabilir.²¹¹

Avukatlık Kanunu, adli yardımı, avukatlık ücretlerini ve diğer yargılama giderlerini karşılama olanağı bulunmayanlara avukatlık hizmetlerinin sağlanması olarak tanımlamıştır. Adli yardım hizmeti, baro merkezlerinde, baro yönetim kurullarınca avukatlar arasından oluşturulan adli yardım bürosu tarafından yürütülür. Baro yönetim kurulu, ayrıca baro merkezi dışında avukat sayısı beşten çok olan her yargı çevresinde de bir avukatı adli yardım bürosu temsilcisi olarak görevlendirilebilir. Büro ve temsilciler, baro yönetim kurulunun gözetimi altında çalışırlar. Birden fazla baronun bulunduğu illerde her bir baro tarafından adli yardım bürosu oluşturulur. Yargı mercilerinin talebi üzerine yapılacak görevlendirmeler, Türkiye Barolar Birliği tarafından oluşturulan elektronik bilişim sistemi üzerinden o ildeki avukatlar arasında eşitlik gözetilerek yapılır.²¹²

Ceza yargısında, adli yardım, müdafii yani avukat tayin edebilecek durumda olmadığını beyan eden tüm şüpheli ve sanıklar ile bazı suçlardan dolayı mağdur veya şikayetçi olanların ücretsiz olarak avukatlık hizmetlerinden yararlanmasını ifade eder. Adli yardım hakkı, talepte bulunan şüpheli ve sanıklar için suç türüne bakılmaksızın tüm ceza soruşturma ve kovuşturmalarında sağlanır. Alt sınırı beş yıldan fazla hapis cezasını gerektiren suçlar ile cinsel saldırı suçundan dolayı mağdurlar ve şikâyetçinin de adli yardım hakkı vardır.²¹³ Müdafii bulunmayan şüpheli veya suça sürüklenen çocuklar bakımından, müdafii görevlendirilmesi zorunludur.²¹⁴ Keza, mağdur veya şikayetçi çocuk ise istemi aranmaksızın bir vekil görevlendirilir.²¹⁵ Bu hallerde çocuğun ekonomik durumu ücretsiz adli yardım sisteminden yararlanması bakımından önem arz etmez. Şüpheli, sanık, mağdur ve şikayetçiler; adli yardım taleplerini, soruşturmanın yürütüldüğü polis veya

210 6100 sayılı Kanun'un 336'ncı maddesi.

211 6100 sayılı Kanun'un 335'nci maddesi.

212 7/4/1969 tarihli ve 1136 sayılı Avukatlık Kanunu, 117'nci madde.

213 5271 sayılı Kanun'un 150'nci ve 234'üncü maddeleri.

214 5271 sayılı Kanun'un 150'nci maddesinin ikinci fıkrası.

215 5271 sayılı Kanun'un, 234'üncü maddesi.

jandarma karakolları ile ilgili Cumhuriyet savcılığı veya ceza davasının görüldüğü hâkimlik veya mahkemeye süre şartına bağlı olmaksızın iletilebilir. Kişilerin adli yardım talebi, ilgili polis veya jandarma teşkilatı, Cumhuriyet savcılığı veya ceza mahkemesi tarafından baroya bildirilir. Baro tarafından avukat ataması yapılır ve avukatlık hizmeti baroya kayıtlı avukat tarafından verilir. Bu halde, vekâletname düzenlenmesi gerekmez.

Uygulamada, adli yardımda görev yapan avukatların, avukatlık mesleğine yeni başladığı, soyut ve teorik bilgiyle bir çocuğa yardım etmeye çalıştığı, çocukla iletişim konusunda yeterli donanıma sahip olmadığı yönünde eleştiriler dile getirilmektedir. Lisans veya lisansüstü eğitimde çocuk hukukuyla ilgili teorik bilginin uygulamaya geçirilmesi güçtür.²¹⁶ Bu sebeple, çocuk hukuku alanında adli yardım hizmeti verebilmek için uygulamalı adli yardım eğitimi düzenlenmesi ihtiyacı vardır.

Adli yardım hizmetleri bakımından bir diğer eleştiri, çocuklara sunulan adli yardımın yetişkinlere göre daha zahmetli olmasına karşın, ekonomik getiri bakımından tatmin edici özelliği olmamasının bu alanda uzmanlaşmayı engellemesidir. Hizmet kalitesinin artırılması için adli yardımda bulunan avukatlara emeklerinin maddi karşılığının verilmesi sağlanmalıdır.

3.6.3. Çocukların Adalete Erişimlerinin Sağlanmasında Hak Bilincinin Oluşturulması

Çocuk dostu adalet sisteminin oluşturulmasındaki amaç, bir şekilde adalet süreçlerine dâhil olan çocukların yaş ve gelişim düzeylerine uygun bir yaklaşım geliştirilmesi ve çocukların yüksek yararının adalet süreçlerinin her aşamasında gözetilmesidir. Adalet süreçleri yetişkinler için bile zorlayıcıyken, çocuklar için zorlayıcı olması kaçınılmazdır. Çocukların bu süreçlerin olumsuz etkilerinden olabildiğince az etkilenmesi için tüm sistemin çocuk dostu olarak düzenlenmesi gerekmektedir.

Çocuklar için adalet konuları ile ilgili çalışmalar yapılırken çocukların tam anlamıyla dikkate alınmalarını sağlayacak bir sistem oluşturulması gerekmektedir. Çocukların kendileri için önemli olan adalet süreçlerine ilişkin konularda bilgi sahibi olmaları için destekleyici çalışmalar yapılmalıdır. Bu tür bilgilerin eğitim-öğretim hayatı boyunca anlatılması ve öğretilmesi gerekmektedir. Yetişkinlerin sahip oldukları haklara çocuklar da sahiptir. Bu durumun hem çocuklar tarafından hem de özellikle adalet süreçleri içinde yer alan herkes tarafından unutulmaması önemlidir.

Çocukların adalete erişimlerinin sağlanması konusu içinde hukukun üstünlüğü ilkesini ele alırsak; Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi Çocuk Dostu Adalet Rehberi'nde hukukun üstünlüğü ilkesinin çocuklarda da tam uygulanması gerektiği,

²¹⁶ Şahin Antakyalıoğlu, Çocuk İhmal ve İstismarıyla Mücadelede Sivil Toplum Deneyimi, *Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin Kabulününün 32. Yılında Çocuk Hakları Sempozyumu*, TİHEK, Ankara 2022, s. 38.

tüm yasal hak temalarından aynı şekilde yararlanmaları gerektiği, çocukların şikâyet mekanizmalarına tam anlamıyla erişim haklarına sahip olmaları ve bu haklardan faydalanması adına tüm kolaylıkların sağlanması gerektiği ifade edilmektedir.

Çocuklarda adalete erişimde hak bilincinin oluşturulması ve çocuklara yönelik bir adalet sistemi kurma çabası, çocukların bu süreçte korunmalarını ve en iyi şekilde hizmet almalarını sağlamaktadır. Çocukların adalete erişimlerinin tam anlamıyla gerçekleştirilmesi için öncelikle teori kısmındaki düzenlemelerin tamamlanması gerekmektedir.

3.7. İHLALİN TESPİTİ VE GİDERİLMESİNDE EĞİTİMİN ÖNEMİ

Okullar çocukları hayata hazırlayan, sosyalleşmelerine destek olan, bedensel, zihinsel ve ruhsal gelişimlerini besleyen ve destekleyen kurumlardır. Çocukların, ihlalin ne olduğunu anlaması ve anlamlandırması, herhangi bir ihlal durumunda ne yapacağını bilmesi yaşayabilecekleri olumsuzluklardan olabildiğince az etkilenmelerini sağlayabilmektedir. Eğitim, çocukların birçok açıdan gelişmesi ve farkındalık kazanması için oldukça önemlidir. Bu kazanımlar içinde çocukların kendi haklarının neler olduğunu bilmesi ve hak ihlallerini tanınması önemli bir yerdedir. Okullarda yaşanabilecek şiddet, ihmal ve/veya istismar gibi durumlarda çocukların kendilerini dinleyecek birilerine ulaşması da hayati bir öneme sahiptir. Bu tarz olumsuzlukların çocukların hayatlarında ömür boyu süren etkilerinin olacağı unutulmamalıdır.

Çocukların haklarını bilmeleri ve bu konuda özgüvenli yetiştirilmeleri, ihlalin ne olduğunu ve ihlalle karşılaştıklarında ne yapmaları gerektiğini bilmeleri ve kendilerini güvende hissetmeleri eğitimle mümkündür. Çocuklar eğitim sayesinde bu konularda farkındalık geliştireceklerdir. Burada sorulması gereken soru eğitimin hak ihlallerinin tespitinde ne kadar yeterli olduğudur. Çocukların hak bilincinin oluşturulması konusunda eğitim öğretim süreçleri içerisinde Milli Eğitim Bakanlığı müfredatları kapsamında, ilkokullarda "İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi" dersi dördüncü sınıflarda zorunlu ders olarak, orta öğretim kurumlarında "Demokrasi ve İnsan Hakları" dersi seçmeli ders olarak belirlenmiştir ve okutulmaktadır.²¹⁷ Ayrıca, farklı ders kategorilerinde çocuk haklarına ilişkin kazanım ve konulara da yer verilmektedir.²¹⁸ Bu bilgilerin çocukların yaş ve gelişim düzeylerine uygun olarak

217 Milli Eğitim Bakanlığının 1/4/2022 tarihli ve E-66968699-602.05-46964385 sayılı yazısı.

218 Çocuk haklarına ilişkin kazanım ve konulara sosyal bilgiler dersi (4. sınıf-zorunlu), Türkçe dersi (1- 8. sınıf-zorunlu), Hukuk ve Adalet Dersi Öğretim Programı (Ortaokul 6, 7 veya 8. Sınıf- seçmeli), Drama Dersi Öğretim Programı (seçmeli), Mesleki ve Teknik Anadolu Liselerinde Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Alanı, Sosyal Bilimler Lisesi Sosyal Bilim Çalışmaları Dersi Öğretim Programı (9, 10, 11. sınıflar-seçmeli) öğretim programları içerisinde yer verilmektedir. - İnsan haklarına ilişkin konu ve kazanımlara Sosyal Bilimler Dersi Öğretim Programı (zorunlu), T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Öğretim Programı (zorunlu), Türkçe Dersi Öğretim Programı (zorunlu), Fransızca Dersi Öğretim Programı, Görsel Sanatlar Dersi Öğretim Programı (zorunlu), Sağlık Bilgisi ve Trafik Kültürü Dersi Öğretim Programı (zorunlu), Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi Dersi Öğretim Programı (zorunlu), Drama Dersi Öğretim Programı (seçmeli), İslam Bilim Tarihi Dersi Öğretim Programı (seçmeli), Sosyoloji Dersi Öğretim Programı (seçmeli), Uluslararası İlişkiler Dersi Öğretim Programı 4 (seçmeli), Sosyal Bilim Çalışmaları Dersi Öğretim Programı (9-11. sınıflar-seçmeli) programları içerisinde yer verilmektedir. (Milli Eğitim Bakanlığının 1/4/2022 tarihli ve E-66968699-602.05-46964385 sayılı yazısı.)

daha küçük yaşlarda kapsamlı bir şekilde anlatılması, adalete erişim konusunda hak bilincinin oluşmasını ve çocukların çocuk haklarını içselleştirmelerini sağlayacak önemli bir adım olarak değerlendirilebilir.

Dünya Sağlık Örgütü çocuk istismarını, çocuğun sağlığına, fiziksel ve psikosozyal gelişimine zarar veren, yetişkin veya toplum tarafından uygulanan her türlü fiziksel, duygusal ve cinsel kötü muamele olarak tanımlamaktadır.²¹⁹

Bahsedilen ihmal ve/veya istismar durumları çocukların ev yaşantılarında, okulda ya da diğer eğitim kurumlarında gerçekleşebilir. İhlallerin yaşanmaması ve yaşanan ihlallerin tespiti için en önemli aktör ise elbette ki eğitimcilerdir. Okullarda yaşanabilecek ihmallerin küçük - büyük olarak değerlendirilmeyip ivedilikle gereğinin yapılması, çocukların korunması ve yeniden benzer olayların yaşanmaması için gereklidir. Bu anlamda psikolojik danışmanlık ve rehberlik öğretmenlerine büyük rol düşmektedir.

Okullarda öğrenciler, ihmal ve/veya istismar durumunda (cinsel nitelikte bir istismar şüphesi dışında) rehberlik ve psikolojik danışma servisine yönlendirilmekte ve öğrencilerle bu servislerde görüşme sağlanmaktadır. Cinsel istismar durumunda ise bildirim yükümlülüğü gereği durumu ilk tespit eden kişi idari amirine bilgi vererek gerekli yerlere (savcılık, karakol, çocuk izlem merkez vb.) bildirmek durumundadır. Burada uygulanan prosedürde çocukların en az etkilenmesi ilkesi ile hareket edilmesi gerekmekte ve Millî Eğitim Bakanlığı Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetleri Etik Yönergesi'nde yer alan ihmal ve/veya istismar ile ilgili prosedür izlenmektedir. Cinsel istismarla ilgili her kademeye özgü hazırlanan bireysel psikoeğitim programı öğrenciye uygulanmaktadır. Ayrıca; psikoeğitim programının öğretmen ve velilere sunulmasıyla öğretmenler ve veliler desteklenmektedir. Böylece çocuğun psikolojik sağlamlığının artırılması sağlanmaktadır.²²⁰

Çocukların ihmale ve istismara maruz kalmalarının haricindeki diğer önemli bir husus ise; çocukların maruz kaldıkları durumu dile getirilmemeleri halinde, durumun tespitinde yaşanan güçlüktür. Çocuk ihmali ve istismarı ile ilgili veriler emniyet, adliye ve sağlık sistemine intikal ettiği ölçüde bilinmektedir. Çocukların okulda geçirdikleri uzun süreler ve öğretmenleri ile kurdukları güven ilişkisi dikkate alınarak, eğitimcilerin çocuklar ile ilgili olarak psikosozyal farkındalık ve bilinç düzeylerinin artırılması önem arz etmektedir. Herhangi bir ihmal ve/veya istismar durumunda çocukların ne yapacaklarını bilememeleri, içinde buldukları durumu tanımlayamamaları, korkmaları gibi birçok nedenle maruz kaldıkları hak ihlallerini anlatmaktan imtina edebilirler. Eğitimcilerin çocukların davranış ve gelişimlerini sürekli takip etmeleri, normal seyrin dışında bir davranış gelişmesi durumunda nasıl hareket edeceklerini, şüphelendikleri bir durumda nasıl bir yol izleyeceklerini bilmeleri çocukların yararına olacaktır.

219 Müne Aktay, "İstismar ve İhmalin Çocuk Üzerindeki Etkileri ve Tedavisi", *Gelişim ve Psikoloji Dergisi*, Cilt:1 Sayı:2, Ankara, 2020, s.169-184.
220 Millî Eğitim Bakanlığının 1/4/2022 tarihli ve E-66968699-602.05-46964385 sayılı yazısı.

3.8. SAĞLIK HİZMETLERİNDE ÇOCUKLARIN HAK İHLALLERİNİN TESPİTİ VE ÇİM UYGULAMASI

Sağlık sistemi, çocuklar okula başlamadan önce çocuklarla ilgilenen ilk sistemdir. Ülkemizde, aile hekimliği sistemine göre her çocuk anne karnından itibaren bir aile hekimine bağlıdır. Anne karnından itibaren çeşitli süreçlerde ilgili aile hekimi tarafından ihmal ve/veya istismara yönelik değerlendirmeler yapılmaktadır.²²¹

Sağlık Bakanlığının yayımladığı Bebek, Çocuk, Ergen İzlem Protokolleri'ne göre çocuk ihmali ve istismarına ilişkin risk etmenleri; gözlem ve öyküde ihmal/istismar düşünmeyi gerektiren risk kategorileri; "çocuğa dair", "aileye dair" ve "toplumsal" olarak ele alınmaktadır. Risk kategorilerinin yanı sıra aile hekimleri tarafından gerçekleştirilecek olan fiziki muayenede bir yaşın altında bebeklerde motor yeteneklerine uymayan yaralar, ileri sürülen kaza ile yara arasındaki orantısızlık, bir yaşın altındakilerde kırık gibi fiziksel; genital veya perianal bölgede irritasyon ve/veya inflamasyon, açıklanamayan idrar yolu enfeksiyonları, genital travmayı gösteren akut bulgular gibi cinsel istismarı düşündüren bulgular da tespit edilmektedir.²²² Mezkûr riskler ve bulgular bağlamında aile hekimlerine özel eğitim verilmektedir.²²³

Anne karnından sonraki aşama olan okul öncesi dönem, özellikle izleme bağlamında önem arz etmektedir. Bu dönemdeki çocuklara yönelik aile hekimleri tarafından 0-6 yaş psiko-sosyal desteği şeklinde bir izleme programı yürütülmektedir. İzleme esnasında bir risk tespit edilirse öncelikle TCK'nın 280'inci maddesi²²⁴ uyarınca İl Sağlık Müdürlüğüne, İl Aile ve Sosyal Hizmetler Müdürlüğüne ve kolluk birimlerine bildirim yapılmaktadır. ÇİM'ler bu bildirimlerden sonraki süreçte devreye girmekte ve çocuğun ikincil örselenmesini önleyici bir misyon yüklenmektedir. ÇİM'ler, fiziki olarak dışarıdan bakıldığında hastanenin diğer kliniklerinden ayırt edilemeyecek fiziksel özelliklere sahip, bütün adli ve tıbbi işlemlerin tek merkezde, tek seferde yapılmasına imkân veren, çocukların kendilerini rahat ve güvende hissetmesini sağlayacak şekilde çocuk dostu bir ortam olarak tasarlanan, çocuklarla görüşen personelin özel olarak seçildiği ve özel bir eğitimden geçtiği merkezlerdir.²²⁵

Cinsel istismara uğrayan çocuğun inceleme ve tedavi aşamasında sağlık, eğitim, kolluk kuvvetleri, hukuk ve adalet sistemi gibi işbirliği yapılması gereken diğer kamu kuruluşları ile eşgüdüm içinde hizmet sağlanması, merkezde oluşturulacak güvenli ve çocuk dostu ortam ile çocuktaki travmanın etkilerinin azaltılması,

221 Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü, "Bebek Çocuk Ergen İzlemleri" <https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/cocukergen-sgp1/sagl%C4%B1g%C4%B1n-gelisitirilmesi/bebek-%C3%A7ocuk-ergen-izlemleri.html>, (E.T. 26/6/2022).

222 Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü, Bebek, Çocuk, Ergen İzlem Protokolleri, Başak Matbaacılık, Ankara, 2018, s.182-183.

223 TİHEK ile Sağlık Bakanlığının 23/2/2022 tarihli toplantısı.

224 TCK'nın 280. maddesi şu şekildedir: "(1)Görevini yaptığı sırada bir suçun işlendiği yönünde bir belirti ile karşılaşmasına rağmen, durumu yetkili makamlara bildirmeyen veya bu hususta gecikme gösteren sağlık mesleği mensubu, bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. (2) Sağlık mesleği mensubu deyiminden tabip, diş tabibi, eczacı, ebe, hemşire ve sağlık hizmeti veren diğer kişiler anlaşılır."

225 <https://yenimahalle.eah.saglik.gov.tr/TR,157695/cocuk-izlem-merkezi.html> (E.T.: 06.12.2022).

koruma altına alınması gereken olgularda çocuğun kalabileceği uygun bir ortam sağlanıncaya kadar geçici bir süre barınma, beslenme, giyim, sağlık ve güvenlik gereksinimlerinin karşılanması amacıyla 56 ilde²²⁶ toplam 59 adet ÇİM kurulmuş olup bu merkezlerin işleyişi hususunda Sağlık Bakanlığı yetkilidir. ÇİM'lerde görev yapacak personele yönelik Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü Ruh Sağlığı Dairesi Başkanlığı koordinasyonunda, 4 Şubat 2014 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Sağlık Bakanlığı Sertifikalı Eğitim Yönetmelik kapsamındaki "Çocukla Adli Görüşmeciler Sertifikalı Eğitim Programı" standartlarına uygun olarak eğitimler düzenlenmektedir. Eğitime; hekim, çocuk gelişimci, psikolog, sosyal çalışmacı ile çocuk gelişimi, psikiyatri, psikoloji, psikolojik danışmanlık ve rehberlik veya sosyal hizmet alanlarında yüksek lisans yapmış hemşireler kabul edilmektedir. Ayrıca ÇİM sorumlu hekimlerine bilgilendirme eğitimleri Kamu Hastaneleri Genel Müdürlüğü tarafından verilmektedir.

ÇİM'ler 7/24 esasında hizmet vermekte olup personel sayısı değişkenlik arz etmektedir. ÇİM'lerde adli görüşmeler adli görüşmeciler tarafından yapılmaktadır. Standart uygulamada psikolog, sosyal hizmet uzmanı, çocuk gelişimci veya hemşire kökenli bir adli görüşmeci ile bir aile görüşmecisi bulunmaktadır; adli görüşmeci çocukla, aile görüşmecisi ise aile bireyleriyle görüşmektedir. Yanı sıra ÇİM'lerde sorumlu hekim, adli tıp uzmanı (konsültan), çocuk ve ergen ruh sağlığı uzmanı (konsültan), hemşire, aile ve sosyal politikalar il müdürlüğü temsilcisi, tıbbi sekreter, merkez güvenliğinden sorumlu kolluk görevlisi görev yapmaktadır.

ÇİM'lerde adli görüşmeler şu şekilde gerçekleştirilmektedir: Mağdur çocuk bildirim alan kolluk kuvvetleri ilgili savcıcıyı bilgilendirir ve savcının talimatı doğrultusunda ÇİM'e haber vermektedir. Ardından kolluğun sivil personeli marifetiyle çocuk sivil bir araçla ÇİM'e getirilmektedir. Aynı zamanda çocuk için ilgili barodan avukat görevlendirmesi yapılmaktadır. Adli görüşme adli görüşmeci tarafından yapılmaktadır; adli görüşmeci ve çocuk izole bir şekilde sadece dışarıdan içerisi görülebilen camlı bir odada görüşürken, camın diğer yanında savcı, polis, avukat ve Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı temsilcisi hazır bulunmaktadır. Şayet olay akut ve delil toplanması gerekiyorsa adli tıp uzmanı ve hemşire tarafından adli muayene yapılmaktadır. Adli görüşme ve muayene sürecinde çocuğun kısa süreli koruma ve tedavi tedbiri, ilgili ÇİM'de yürütülmektedir. ÇİM'de bulunan konaklama odaları bir çocuk ve bir refakatçinin kalabileceği şekilde iki yataklı ve duşludur. Çocuğun kurum bakımı alması gerekiyorsa yine burada işlemleri tamamlanarak kuruma yerleştirilmesi sağlanmaktadır. Akabinde çocuğun psikiyatrik muayene ve takibi planlanmaktadır. Son olarak yapılan adli görüşme, aile görüşmesi, adli muayene, psikiyatrik değerlendirme, mağdur ifade tutanağı, sosyal inceleme ve muayene raporları en kısa sürede savcılığa UYAP üzerinden gönderilmektedir.

226 ÇİM olmayan yerlerde Adalet Bakanlığı bünyesinde kurulan AGO'larda görüşme yapılmaktadır. AGO'lar, suç mağdurlarının ifadelerinin uzmanlar aracılığı ile alınmasında olanak sağlayan çocuk dostu özel ortamlardır.

ÇİM'lerin kullanılabilmesi için sadece kolluğa bildirim yapılması yetmemekte olup savcı talimatına da gereksinim duyulmaktadır. Öte yandan uygulamada kimi zaman savcıların çocuğun ifadesinin karakolda alınmasını talep ettiği durumların yaşanabildiği belirtilmektedir.²²⁷

Çocuğun yaşamış olduğu ya da şüphelenilen bir ihmal ve/veya istismar durumunda çocuk mahkemeleri tarafından, ÇKK kapsamında verilen tedbir kararları doğrultusunda uygun görülen hizmet modeli sunulmaktadır. Yaşamış olduğu duruma ilişkin hakkında sağlık tedbir kararı verilen bir çocuk için de hekimin ya da uygulayıcının uygun görmüş olduğu tedavi/terapi yöntemleri ile fiziksel-psikolojik iyileştirme sağlanmaktadır.

3.9. BAŞVURU YOLLARI

3.9.1. Ulusal Başvuru Yolları

3.9.1.1. AYM

2010 yılında yapılan referandumla kabul edilen Anayasa değişikliği çerçevesinde AYM'ye bireysel başvuru hakkı kabul edilmiştir. Buna göre, herkes Anayasa'da güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, AİHS kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından ihlal edildiği iddiasıyla AYM'ye başvurabilir.²²⁸ Çocuğun korunmasını ilişkin anayasal haklar bireysel başvuruya konu olabilir. Çocuğun korunmasına ilişkin haklar, Anayasa ve AİHS'de düzenlenen kanun önünde eşitlik ilkesi, yaşam hakkı, işkence ve kötü muamele yasağı, kölelik ve zorla çalıştırma yasağı, özel hayata ve aile hayatına saygı hakkı; çocuğun gelişimini konu alan hakları, maddi ve manevi varlığını geliştirme ve eğitim hakkı; çocuğun kararlara katılım ve görüşünün alınması haklarını ise ifade özgürlüğü, düşünce ve kanaat özgürlüğünün konusu ile bağdaştırılarak korunmaktadır. AYM'nin farklı hakların konusunu yeniden yorumlama ya da mevcut ilkelerden yeni haklar çıkarma yetkisini kullanarak çocuk haklarını daha geniş bir perspektifte koruması da mümkündür.²²⁹

AYM'nin bugüne kadarki bireysel başvuru kararlarında bizzat bir çocuk tarafından yapılmış ve karara bağlanmış başvuru bulunmamaktadır. Mahkemenin kabul ettiği "özerk kavramlar doktrini"ne göre, diğer hukuk dalları yönünden taraf ehliyeti olmayan çocukların dahi bireysel başvurularını kabul edebileceği düşünülebilir.²³⁰ Uygulamada, çocuklar adına bireysel başvuru, ebeveynleri veya kanuni temsilcileri vasıtasıyla yapılmaktadır. Ancak, çocuğun haklarının tekin korunmasını sağlamak bakımından, özellikle çocuğun menfaatlerinin ebeveynlerinin veya velayet yetkisine sahip olan kişinin menfaatlerinden ayrılabilir olduğu her durumda

227 TİHEK ile Sağlık Bakanlığının 23/2/2022 tarihli toplantısı.

228 9/11/1982 tarihli ve 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 148'inci madde.

229 Algan, a.g.e., s. 660.

230 Tolga Şirin, Bireysel Başvuru (Anayasa Şikâyeti) Usul Hukuku, 2.Baskı, Epamat Basım Yayın Promosyon, Ankara, 2018, s. 20.

çocuğa, kendisini temsil yetkisine sahip kişilerden ayrı bir başvuran statüsünün tanınması gerekmektedir.²³¹

Çocukların bireysel başvuru yapabilme ehliyeti *Sabriye Yürekli ve Diğerleri Başvurusunda*²³² tartışılmıştır. Başvurunun konusunu, ulusal yayın yapan bir gazetede kızları hakkındaki haber nedeniyle başvuru sahiplerinin şeref ve itibarının korunması hakkının ihlal edildiği iddiası oluşturmaktadır. Başvuru sahipleri, kendileri adına "asaleten", kızları adına ise "velayeten" başvuruda bulunmuşlardır. AYM, yargılama sürecinde 18 yaşından küçük olan başvuru sahibinin kızlarının bireysel başvuru anında reşit olduğunu dikkate alarak kişi yönünden kabul edilemezlik kararı vermiştir. Karara göre, çocuğun kanuni temsilcileri çocuk adına bireysel başvuru yapabilir. Bununla birlikte, "çoğun içinde az da vardır (in toto et pars continetur)" kuralı uyarınca çocukların, bizzat bireysel başvuruda bulunabilmesinin kabul edilmesi gerekir.²³³ AYM'nin de çocuk dostu bir uygulama ile çocukların doğrudan başvuru yapabilmelerini sağlayacak kolaylaştırılmış yöntemlere geçmesi gerekmektedir. Mevcut uygulama çocukların doğrudan başvuruda bulunmalarını güçleştirmektedir.

İfade edildiği üzere, genellikle başvurular uygulamada çocuğun kanuni temsilcileri tarafından yapılmaktadır. Çocuğun ebeveynleri, aile hukukunu ilgilendiren konularda hem kendilerinin hem de çocukların haklarının ihlali iddiasını bireysel başvuruda ileri sürmektedir. AYM başvuruda bulunan bu kişilerin talepleri ile bağlı olduğundan, bu durum çocuğun haklarının kanuni temsilcisinin iradesiyle sınırlı olarak korunması sonucunu doğurmaktadır. Somut olayın özelliklerine göre, çocuğun daha geniş bir korumadan yararlanmasını sağlamak üzere, çocuğun bağımsız temsiliyi sağlayıcı uygulamalar geliştirilebilir. Özellikle, çocuk ile kanuni temsilcisi arasında menfaat çatışması yaşanması muhtemel uyumsuzluklar bakımından, AYM çocuğa bir temsil kayyımı atayabilmelidir.

AYM, aile birliğinin hukuka aykırı fiiller sonucu bozulması ve boşanma kararı nedeniyle kişinin maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkının ihlal edildiği iddiasına ilişkin *Defne Su Poçulu Başvurusunda*²³⁴, çocuğun kişilik haklarının zedelenip zedelenmediği yönünden derece mahkemelerince yeterli bir gerekçe ortaya sunulmadığından maddi ve manevi varlığın korunması hakkının ihlal edildiği sonucuna varmıştır. Başvuru sahibi çocuk bakımından, ilk derece mahkemesinin davasını kabul ederek tazminata hükmettiğini, Yargıtayın ise babasının boşanma davası sırasında dava hakkından feragat ettiği gerekçesiyle çocukla ilgili bir değerlendirme yapmadan ve gerekçe belirtmeden kararı bozduğunu belirtmiştir. AYM kararında, ilk derece mahkemesinin tazminat talebini başvuru sahibi yönünden kabul etmesine rağmen, temyiz incelemesinde ve bozma ilamı sonrasında devam eden yargılamada; başvuru sahibi çocuğun hukuki durumu ile ilgili bir değerlendirme

231 Algan, a.g.e., s. 655.

232 AYM, *Sabriye Yürekli ve Diğerleri*, B. No: 2014/7115, 22/9/2016.

233 Şirin, a.g.e., s. 20.

234 AYM, *Defne Su Poçulu*, B. No: 2015/7477, 18/4/2019, para. 41.

yapılmadığı, babasının davadan feragatle yönelik beyanının ve davaya konu olayların sonuçlarının başvuru yönünden tartışılmadığı, annesinin davranışları nedeniyle çocuğun kişilik haklarının zarar görüp görmediği konusunda gerekçe sunulmadığı hususları birlikte değerlendirildiğinde uyuşmazlığın Anayasa'nın 17'nci maddesinin gerektirdiği özen ve derinlikte incelenmediği sonucuna varmıştır. Nihayetinde, AYM çocuğun ebeveynlerinden ayrı menfaatleri olduğunu ve bu menfaatler hakkında ayrıca karar verilmesi gerektiğini kabul etmiştir.

AYM içtihatlarında çocukların haklarına ilişkin davaların²³⁵; tutukluluğun hukuki olmaması²³⁶, gerekçeli karar hakkı,²³⁷ velayet, nesebin tespiti, kurum koruması, velayetin tevdi²³⁸, çocukla şahsi ilişki, çocuk teslimi²³⁹, ceza infaz kurumunda kötü muamele²⁴⁰, delillerin toplanmasında özensizlik²⁴¹, soruşturmanın bağımsız ve tarafsız biçimde yürütülmemesi²⁴², üçüncü kişilerce kötü muamele²⁴³, tıbbi ihmali sonucu ölüm, ağır yaralanma²⁴⁴, fiziksel ve zihinsel bütünlüğe yönelik zorunlu tıbbi uygulama²⁴⁵, makul sürede yargılanma hakkı²⁴⁶, soruşturmanın resen ve derhal başlatılmaması²⁴⁷, delillerin nesnel ve tarafsız değerlendirilmemesi²⁴⁸, kamugörevlisinin ihmali sonucu öldürülme, ağır yaralanma²⁴⁹, fiziksel ve ruhsal bütünlük²⁵⁰, eğitim hakkı²⁵¹, ad-soyad²⁵², ayrımcılık²⁵³, mayın nedeniyle ölüm, ağır yaralanma²⁵⁴ konularına ilişkin olduğu görülmektedir.²⁵⁵

3.9.1.2. TİHEK

İnsan onurunu temel alarak insan haklarının korunması ve geliştirilmesi, kişilerin eşit muamele görme hakkının güvence altına alınması, hukuken tanınmış hak ve hürriyetlerden yararlanmada ayrımcılığın önlenmesi ile bu ilkeler doğrultusunda faaliyet göstermek, işkence ve kötü muameleyle etkin mücadele etmek ve bu

235 Başvuru konuları, yalnızca ihlal kararı ile neticelenmiş başvuruları içermemekte olup, ihlal iddiasıyla Mahkemeye yapılan tüm başvuruları kapsamaktadır. 236 Örneğin bkz. AYM, Z.N.Ç. ve F.İ. Başvurusu, B. No: 2021/307, 24/11/2021; Mehmet Koçak, B. No: 2020/1376, 3/11/2020; Semra Omak, B. No: 2015/19167, 17/7/2019.

237 Örneğin bkz. AYM, Erkan Demir, B. No: 2017/18087, 7/10/2021.

238 Örneğin bkz. AYM, B.Y. ve Y.O.Y.; Murat Demir [GK], B. No: 2015/7216, 27/3/2019.

239 Örneğin bkz. AYM, İlnur Kızıltoprak, B. No: 2015/11579, 18/4/2019; Figen Güneştaş ve Diğerleri, B. No: 2014/18376, 26/10/2017; Sezen Acar Özfidan, B. No: 2014/16746, 25/1/2018; Murat Atılğan, B. No: 2013/9047, 7/5/2015; Dalga Eda Yıldırım ve Özgün Yıldırım, B. No: 2014/5974, 26/12/2017; B.B., B. No: 2015/14805, 23/5/2018; Cengiz Kılıç, B. No: 2013/3181, 3/2/2016.

240 Örneğin bkz. AYM, Murat Demir.

241 Örneğin bkz. AYM, F.E. ve Diğerleri, B. No: 2014/15586, 23/1/2019.

242 Örneğin bkz. AYM, A.D., B. No: 2014/7967, 23/5/2018

243 Örneğin bkz. AYM, A.S.Y., B. No: 2015/4213, 15/11/2018; R.Y., B. No: 2015/19588, 28/5/2019; A.B. ve B.B., B. No: 2015/7161, 31/10/2018.

244 Örneğin bkz. AYM, Hasan Sayar ve Müseddat Sayar, B. No: 2015/3267, 11/10/2018.

245 Örneğin bkz. AYM, Muhammed Ali Bayram, B. No: 2014/4077, 29/6/2016.

246 Örneğin bkz. AYM, Serpil Toros, B. No: 2013/6382, 9/3/2016; Mehmet Çetinkaya ve Maide Çetinkaya, B. No: 2013/1280, 28/5/2014.

247 Örneğin bkz. AYM, Z.C. [GK], B. No: 2013/3262, 11/5/2016.

248 Örneğin bkz. AYM, Z.C.

249 Örneğin bkz. AYM, Selman Tumor ve Diğerleri, B. No: 2015/18754, 12/9/2019; Gürkan Kaçar ve Diğerleri, B. No: 2014/11855, 13/9/2017.

250 Örneğin bkz. AYM, Menekşe Alkan ve Mehmet Cemal Alkan, B. No: 2014/13327, 8/3/2018.

251 Örneğin bkz. AYM, U.D.K. ve Diğerleri, B. No: 2014/19352, 24/5/2018; M.M.E. ve T.E., B. No: 2013/2910, 5/11/2015.

252 Örneğin bkz. AYM, Hayriye Özdemir, B. No: 2013/3434, 25/6/2015; Deniz Altınbaş ve Diğerleri, B. No: 2014/2033, 26/10/2017.

253 Örneğin bkz. AYM, Nurcan Yolcu [GK], B. No: 2013/9880, 11/11/2015; Gülbu Özgüler [GK], B. No: 2013/7979, 11/11/2015.

254 Örneğin bkz. AYM, Salih Ülgen ve Diğerleri, B. No: 2013/6585, 18/9/2014; Adem Ülgen ve Diğerleri, B. No: 2013/6581, 25/2/2015.

255 AYM'nin 22/04/2022 tarih ve 2022/1750 sayılı yazısı.

konuda ulusal önleme mekanizması görevini yerine getirmek üzere kurulan TİHEK, ülkemizde insan haklarının korunmasında ve geliştirilmesinde önemli bir misyona sahiptir.

TİHEK, bireysel başvuru kabul etmektedir. 6701 sayılı Kanun kapsamında TİHEK'e ayrımcılık yasağı kapsamında ve UÖM görevi kapsamında başvuru yapılabilmektedir.²⁵⁶ Ayrımcılık yasağı veya UÖM görevi kapsamı dışında kalan insan hakları ihlal iddiaları, başvuru yapılabilecek konular arasında yer almamaktadır.²⁵⁷ Bununla beraber Kurum, ayrımcılık yasağı ve UÖM kapsamı dışında kalan insan hakları ihlal iddialarını resen inceleme yetkisini haizdir. Ayrıca Kurumun ayrımcılık yasağı ihlallerini ve UÖM görevi kapsamındaki ihlalleri de resen inceleme ve karara bağlama yetkisi bulunmaktadır.²⁵⁸

6701 sayılı TİHEK Kanunu'nun 17'nci maddesinin 1'inci fıkrası uyarınca ayrımcılık yasağı ihlalinden zarar gördüğü iddiasında bulunan her gerçek ve tüzel kişi Kuruma başvuru yapabilmektedir. Ayrıca, Kanun'un 9'uncu maddesinin 1'inci fıkrasının "i" bendi ile 17'nci maddesinin 8'inci fıkrası doğrultusunda ceza infaz kurumları, nezarethaneler, geri gönderme merkezleri, çocuk evleri, rehabilitasyon merkezleri, ruh sağlığı ve hastalıkları hastaneleri, geçici barınma merkezleri gibi alıkonulma yerlerinde özgürlüğünden mahrum bırakılan ya da koruma altına alınan kişiler Kuruma başvuru yapabilmektedir.²⁵⁹

TİHEK'e ayrımcılık yasağı kapsamında yapılacak başvuruların; cinsiyet, ırk, renk, dil, din, inanç, mezhep, felsefi veya siyasi görüş, etnik köken, servet, doğum, medeni hal, sağlık durumu, engellilik, yaş temellerinden en az birine dayanması gerekmektedir. Ayrıca Kuruma başvurmadan önce Kanuna aykırı olduğu iddia edilen uygulamanın düzeltilmesinin ilgili taraftan talep edilmesi gerekmektedir.²⁶⁰

Kuruma yapılacak başvurularda, vesayet ya da koruma altında olanlar ve çocuklar ile talepleri üzerine mağdur ya da mağdurların kimlik bilgileri gizli tutulmaktadır.²⁶¹ Başvurunun avukat ya da kanuni temsilci vasıtasıyla yapılması durumunda, temsile veya vekâlete dair geçerli bir yetki belgesinin sunulması zorunludur.

İnsan hakları ve ayrımcılık yasağı ihlallerine ilişkin resen yapılan incelemeler için ihlal mağdurunun şahsen belirlenebilir olduğu durumlarda kendisinin veya kanuni temsilcisinin açık rızasının alınması şarttır. Ancak, çocuğun yüksek yararının gerektirdiği hâllerde kanuni temsilcisinin rızası aranmaz.²⁶²

256 TİHEK, "Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumuna Bireysel Başvuru Rehberi", https://www.tihkek.gov.tr/upload/file_editor/2021/08/1629465532.pdf, (E.T. 8/4/2022).

257 TİHEK, "Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumuna Bireysel Başvuru Rehberi", https://www.tihkek.gov.tr/upload/file_editor/2021/08/1629465532.pdf, (E.T. 8/4/2022).

258 20/04/2016 tarihli ve 6701 sayılı TİHEK Kanunu, 9'uncu madde birinci fıkrası.

259 TİHEK, "Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumuna Bireysel Başvuru Rehberi", https://www.tihkek.gov.tr/upload/file_editor/2021/08/1629465532.pdf, (E.T. 8/4/2022).

260 TİHEK, "Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumuna Bireysel Başvuru Rehberi", https://www.tihkek.gov.tr/upload/file_editor/2021/08/1629465532.pdf, (E.T. 8/4/2022).

261 6701 sayılı Kanun'un 17'nci maddesinin yedinci fıkrası.

262 6701 sayılı Kanun'un, 17'nci maddesinin altıncı fıkrası.

Kurum, yapılan başvuru veya resen inceleme kapsamında yaptığı inceleme ve araştırma sonucunda incelenemezlik kararı, gerekçeli kabul edilmezlik kararı, gönderme kararı, ihlal kararı, uzlaşma kararı, ret kararı ve karar verilmesine yer olmadığına dair karar vermektedir.²⁶³ Kurum, ayrımcılık yasağının ihlal edildiğini tespit ettiği başvurularda, idari para cezası uygulayabilmektedir. 6701 sayılı Kanun'un "İdari yaptırımlar" başlıklı 25'inci maddesinin 1'inci fıkrası çerçevesinde Kurumun, 2023 yılı için 5.958,00 TL'den 89.571,00 TL'ye kadar idari para cezası verme yetkisi bulunmaktadır.²⁶⁴

TİHEK, çocuk haklarına ilişkin olarak 2021 yılında dört; 2022 yılında ise on üç başvuru almıştır.²⁶⁵ TİHEK'e çocuklarla ilgili olarak yapılan başvuru konularının ise ağırlıklı olarak engelli çocukların eğitim hakkıyla ilişkili olduğu görülmektedir. Kurum tarafından, özel eğitim öğrencisi olan zihinsel engelli bir öğrencinin epilepsisi olması nedeniyle öğlenci sınıfının açılması; ancak kamu zararı gerekçesiyle servis tahsis edilmemesi nedeniyle makul düzenleme yapılmaması ayrımcılık yasağının ihlali olarak değerlendirilmiştir.²⁶⁶ Bir diğer kararda ise, işitme engeli olan bir kaynaştırma öğrencisinin bireysel eğitim programının saatlerine ilişkin düzenleme talebinin reddedilerek makul düzenleme yapılmaması engelliliğe dayalı ayrımcılık olarak kabul edilmiştir.²⁶⁷ Yine eğitim hakkıyla bağlantılı olarak, epilepsi rahatsızlığı olan ve %90 görme engeli olan bir öğrencinin öğrenim gördüğü özel eğitim sınıfının kapatılması ve çocuğun ihtiyaçlarına uygun makul düzenlemelerin değerlendirilmemesi nedeniyle yaşlılarıyla eşit bir şekilde eğitim hakkına erişemediği ve eğitim hayatının yarıda kaldığı gerekçesiyle ayrımcılık yasağının ihlal edildiğine kanaat getirilmiştir.²⁶⁸ TİHEK, yaptığı resen inceleme neticesinde, Milli Eğitim Bakanlığının "Kolaylaştırıcı Kişi" konulu resmi yazısı kapsamında sadece Otizm Spektrum Bozukluğu tanılı öğrencilere kolaylaştırıcı kişiden faydalanma hakkı verilmesinin engelli bireyler arasında ayrımcılık oluşturduğuna ve engelliliğe dayalı ayrımcılık yasağının ihlal edildiğine karar vermiştir.²⁶⁹ TİHEK tarafından yapılan bir diğer resen inceleme sonucunda ise, başvuranın bakımını üstlendiği torunlarının velayet ile ilgili sorunlar nedeniyle okula kayıt edilmemelerinin eğitim hakkını ihlal ettiği tespit edilmiştir.²⁷⁰

263 24/11/2017 tarihli ve 30250 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanununun Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, 65'inci madde.

264 TİHEK, "2023 Yılı İdari Para Cezaları", <https://www.tihkek.gov.tr/2023-yili-idari-para-cezalari>, (E.T. 29/3/2023).

265 TİHEK, "2022 Yılı İlk Çeyreğinde Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumuna Yapılan Başvurulara İlişkin İstatistik (1 Ocak-31 Mart Dönemi)", https://www.tihkek.gov.tr/upload/file_editor/2022/04/1649166369.pdf, (13/4/2022).

266 Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK), B. No: 2020/277, K. No: 2020/14, 16/6/2020, para. 53.

267 TİHEK, B. No: 2020/945, K. No: 2020/183, 25/8/2020, para. 55.

268 TİHEK, B. No: 2021/997, K. No: 2022/385, 14/6/2022, para. 40.

269 TİHEK, B. No: 2021/325, K. No: 2022/489, 9/8/2022, para. 33.

270 TİHEK, B. No: 2021/2793, K. No: 2022/658, 22/9/2022, para. 24.

3.9.1.3. Kamu Denetçiliği Kurumu

Kamu Denetçiliği Kurumu (KDK), idarenin işleyişi ile ilgili şikâyet üzerine, idarenin (Bakanlıklar, belediyeler, sosyal güvenlik kurumları, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları vb.) ve kamu hizmeti sunan özel hukuk tüzel kişilerinin her türlü eylem ve işlemleri ile tutum ve davranışlarını; insan haklarına dayalı adalet anlayışı içinde, hukuka ve hakkaniyete uygunluk yönlerinden incelemek, araştırmak ve idareye önerilerde bulunmakla görevli anayasal bir kurumdur.²⁷¹

14 Haziran 2012 tarih ve 6328 sayılı KDK Kanunu'nun 17'nci maddesi uyarınca KDK'ye gerçek ve tüzel kişiler başvurabilmektedir. Ayrıca başvuru sahibinin talebi üzerine başvuru gizli tutulmaktadır. 6328 sayılı Kanun gereğince, beş Kamu Denetçisinden biri, doğrudan çocukların hak ihlalleri ile ilgili konuları ve şikâyetleri incelemekle görevlidir. Bu bağlamda KDK başvuru kolaylığı açısından çocuklara özel başvuru sistemi geliştirmiştir.²⁷² Buna göre hakkı ihlal edilen çocuğun kendisi bizzat başvuru yapabilmektedir. Ayrıca çocuklar adına anne ve/veya babaları veya yasal temsilcileri, çocuk adına bir dernek veya vakıf veya herhangi bir yetişkin veya çocuk, turistler, mülteciler ve sığınmacılar gibi yabancı uyruklu kişiler de KDK'ya başvurabilmektedir.²⁷³

Başvurularda menfaat ihlali şartı aranmaktadır. Ancak başvuru konusu çocuk haklarıyla ilgiliyse menfaat ihlali şartı aranmamaktadır.²⁷⁴ KDK'ye başvuruda bulunulabilmesi için, 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu'nda öngörülen idari başvuru yolları ile özel kanunlarda yer alan zorunlu idari başvuru yollarının tüketilmesi gerekmektedir. İdari başvuru yolları tüketilmeden yapılan başvurular ilgili kuruma gönderilmekle beraber telafisi güç veya imkânsız zararların doğması ihtimali bulunan hâllerde, idari başvuru yolları tüketilmese dahi başvurular kabul edilebilmektedir.²⁷⁵ KDK, başvuruya ilişkin inceleme ve araştırma sonucunda tavsiye kararı, ret kararı, dostane çözüm kararı veya karar verilmesine yer olmadığına dair karar vermektedir.²⁷⁶

KDK'ya çocuk haklarıyla ilişkili olarak yapılan başvuruların ağırlıklı olarak eğitim hakkıyla ilgili olduğu görülmektedir. Yanı sıra engelli çocukların hakları, sosyal güvenlik, çocuğun her türlü şiddete karşı korunması, aileden ayrı düşme, yaşama ve gelişme, ailesinden yoksun çocuklar, boş zaman, oyun ve kültür, sağlık ve sağlık hizmetleri, çocuk mağdurların rehabilitasyonu, yeterli yaşam standardı, ana baba ödevi, devlet yardımı, çocuğun görüşlerine saygı, özgürlüğünden mahrum bırakma,

271 29/6/2012 tarihli ve 6328 sayılı Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu, 1'inci madde.

272 KDK Çocuk, "Başvuru", <https://www.kdkcocuk.gov.tr/basvuru.php>, (E.T. 18/3/2022).

273 KDK Çocuk, "Nasıl Başvuru Yapabilirim?",

https://kdkcocuk.gov.tr/nasil_basvurabilirim.php#:~:text=Okul%2C%20belediye%2C%20hastane%20gibi%20idari,%C3%A7ocuklar%20do%C4%9Frudan%20KDK'ya%20ba%C5%9Fvurabilmektedir, (E.T. 16/8/2022).

274 28/3/2013 tarihli ve 28601 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Kamu Denetçiliği Kurumu Kanununun Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, 7'nci madde.

275 6328 sayılı Kanun'un 17'nci maddesi.

276 Kamu Denetçiliği Kurumu Kanununun Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik'in 31'inci maddesi.

çocuğun yüksek yararı, savaş ve silahlı çatışmalar, ifade ve örgütlenme özgürlüğü, ayrımcılık yasağı KDK'nın çocuk haklarıyla ilgili verdiği kararların konularını teşkil eden diğer haklar arasındadır.²⁷⁷

3.9.1.4. Kişisel Verileri Koruma Kurumu

Gelişen teknolojiyle birlikte, çocukların sosyal medya ve çevrimiçi ortamlardaki faaliyetleri her geçen gün arttığından çocukların kişisel verilerinin korunması ayrı bir önem kazanmaktadır. Çocukların siber ortamlarda karşılaştığı risklerin başında kişisel verilerin farkında olmaksızın paylaşımı neticesinde çocukların yaşayabileceği mağduriyetler gelmektedir. Taciz, siber zorbalık, uygunsuz materyallere erişim ve doğrudan pazarlamanın muhtemel olumsuz etkileri bu mağduriyetlerin başlıcalarıdır.²⁷⁸

Ülkemizde, kişisel verilerin işlenmesinde başta özel hayatın gizliliği olmak üzere kişilerin temel hak ve özgürlüklerini korumak ve kişisel verileri işleyen gerçek ve tüzel kişilerin yükümlülükleri ile uyacakları usul ve esasları düzenlemek amacıyla 24 Mart 2016 tarih ve 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu kabul edilmiştir. Kanun hükümleri, kişisel verileri işlenen gerçek kişiler ile bu verileri tamamen veya kısmen otomatik olan ya da herhangi bir veri kayıt sisteminin parçası olmak kaydıyla otomatik olmayan yollarla işleyen gerçek ve tüzel kişiler hakkında uygulanmaktadır. Kişisel Verilerin Korunması Kanunu'nda çocukların kişisel verilerinin korunması özel olarak düzenlenmemiştir. Bununla beraber, TMK'nın gerçek kişi tanımından yola çıkıldığında, Kanun'un getirdiği yasal korumanın çocukları da kapsadığı sonucuna varılabilir. Ancak, çocukların kişisel verilerinin korunmasına ilişkin özel hükümler bulunmadığı için çocuklar, yetişkinlerle aynı usulde kişisel veri korumasına tabi olacaktır. Buna karşılık, AB bünyesinde uygulanan Genel Veri Koruma Tüzüğü (GDPR) çocukların kişisel verilerinin korunmasını ayrıca hüküm altına almıştır. Tüzük'teki ilgili hüküm şöyledir: *"6'ncı maddesinin 1'inci fıkrasının (a) bendinin uygulandığı hallerde, doğrudan bir çocuğa bilgi toplumu hizmetleri sağlanması ile ilgili olarak, çocuğun en az 16 yaşında olması halinde, ilgili çocuğun kişisel verilerin işlenmesi hukuka uygundur. Çocuğun 16 yaşından küçük olması halinde, söz konusu işleme faaliyeti, ancak rızanın çocuk üzerinde velayet hakkı bulunan kişi tarafından verilmesi veya onaylanması halinde ve verildiği veya onaylandığı ölçüde hukuka uygundur. Üye devletler, 13 yaştan küçük olmamak kaydıyla, bu amaçlara yönelik olarak kanunla daha küçük bir yaş belirleyebilir."* Ülkemizde de çocukların kişisel verilerinin korunması için ayrı hükümler bulunması, çocukların kişisel verilerinin ihlalinin daha ağır yaptırımlara tabi olması önerilebilir.

277 KDK, "Kamu Denetçiliği Kurumu (KDK) Çocuk Hakları Kararları", <https://kdkcocuk.gov.tr/kdk-pdf/kdk-kararlar-derleme.pdf>, (E.T. 16/8/2022).

278 Kişisel Verileri Koruma Kurumu (KVKK), "Çocukların Kişisel Verilerinin Korunması Bakımından Dikkat Edilmesi Gerekenler", <https://www.kvkk.gov.tr/icerik/6737/Cocuklarin-Kisisel-Verilerinin-Korunmasi-Bakimindan-Dikkat-Edilmesi-Gerekenler>, (E.T. 16/8/2022).

6698 sayılı Kanun, Kanun'un uygulanmasıyla ilgili Kişisel Verileri Koruma Kurumuna (KVKK) bireysel başvuru yapılabilmesine cevaz vermektedir. Ayrıca Kanun, Kurumun resen harekete geçebileceğini de düzenlemektedir. Kanun'un 13'üncü maddesi uyarınca "ilgili kişinin" Kanun'un uygulanmasıyla ilgili taleplerini veri sorumlusuna iletmesi, başvurunun reddedilmesi, verilen cevabın yetersiz bulunması veya süresinde başvuruya cevap verilmemesi hâllerinde; ilgili kişinin, veri sorumlusunun cevabını öğrendiği tarihten itibaren otuz ve her hâlde başvuru tarihinden itibaren altmış gün içinde Kuruma şikâyetinde bulunması gerekmektedir. Dolayısıyla Kanun'da, çocukların veri sorumlusuna ve/ya Kuruma doğrudan kendisinin başvuru yapıp yapamayacağına ilişkin sarıh bir düzenleme bulunmamaktadır. Buna karşılık, KVKK'nın 11 Ağustos 2020 tarih ve 2020/622 sayılı kararında ilgili kişinin 18 yaşını doldurmadığı hallerde KVKK'ya şikâyetinde bulunulmasına dair hakkın ilgili kişi tarafından kullanılıp kullanılmayacağı tartışılmıştır. Söz konusu karar, gerçeğe aykırı olarak düzenlendiği iddia edilen 18 yaşını doldurmamış ilgili kişiye ait sağlık raporunun kayıtlardan imha edilmesine yönelik talebe ilişkindir. Kurum, TMK'nın "Ayırt etme gücüne sahip küçükler ve kısıtlılar" başlıklı 16'ncı maddesi gereği kişiye sıkı sıkıya bağlı hakları kullanmada yasal temsilcinin rızasının aranmayacağını hükme bağlandığını, kişiye sıkı sıkıya bağlı haklardan olup çok önemli sonuçlar doğurmaya elverişli olan bazılarının istisnai olarak yasal temsilcinin rızasına tabi tutulduğunun görüldüğünü, öte yandan kişisel verilerin korunması hakkının çocuğun yüksek yararı da gözetilerek somut olay bakımından nispi kişiye sıkı biçimde bağlı hak kategorisinde ele alınmasının yerinde olacağını değerlendirildiğini belirtmiştir. Bu doğrultuda Kurum, küçüğün ayırt etme gücüne sahip olması koşuluyla, ilgili kişi küçük ve velisinin başvuru konusundaki iradelerinin örtüştüğü de dikkate alındığında, gerek veri sorumlusuna yapılan başvuru gerek KVKK'ya intikal eden şikâyet bakımından her iki tarafın da hakkı kullanmada yetkili kabul edilebileceğine ve Kanun'un 15'inci maddesinin 1'inci fıkrası kapsamında KVKK'ya on sekiz yaşından küçük başvurusunun intikal eden dilekçesi ile ilgili olarak inceleme başlatılmasına karar verilmiştir.²⁷⁹

KVKK, bireysel başvuru usulünün yanı sıra çocukların kişisel verilerini korumaya yönelik olarak farkındalık artırıcı çalışmalar da yapmaktadır. Ailelerin ve çocukların, çocukların kişisel verilerini korunmasına yönelik bilinç kazanması için broşürler hazırlanmaktadır. Bu broşürlerde kişisel verilerin hukuka aykırı olarak işlenmesinin zararları ve engellenmesine yönelik faaliyetler anlatılmaktadır.²⁸⁰

279 KVKK, "18 Yaşını Doldurmamış İlgili Kişiye Ait Sağlık Raporunun İmha Edilmesine Yönelik İlgili Kişinin Babası Tarafından Veri Sorumlusuna Başvuruların ve Cevap Alınmaması Üzerine İlgili Kişinin Kendisi Tarafından Kurumumuza Şikâyetinde Bulunulması Hakkında Kişisel Verileri Koruma Kurulunun 11/08/2020 Tarihli ve 2020/622 Sayılı Karar Özeti" <https://www.kvkk.gov.tr/Icerik/6816/2020-622>, (E.T. 16/8/2022).

280 KVKK, "Çocukların Kişisel Verilerinin Korunması Bakımından Dikkat Edilmesi Gerekenler", <https://www.kvkk.gov.tr/Icerik/6737/Cocukların-Kişisel-Verilerinin-Korunması-Bakımından-Dikkat-Edilmesi-Gerekenler>, (E.T. 5/5/2022).

3.9.2. Uluslararası Başvuru Yolları

3.9.2.1. Çocuk Hakları Komitesi

ÇHS metninin kendisi, bireysel başvuru usulü öngörmemekle birlikte, Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin Başvuru Usulüne İlişkin İhtiyari Protokol (bundan sonra Protokol olarak ifade edilecektir) çerçevesinde Çocuk Hakları Komitesi, bireysel başvuru kabul etmektedir. Dolayısıyla bireysel başvuru usulünün işletilebilmesi için bir devletin ÇHS'ye taraf olması yeterli değildir; ilgili devletin aynı zamanda Protokol'e de taraf olması gerekmektedir. Türkiye, Protokol'ü 2017 yılında onaylayarak Komite'nin bireysel başvuru yetkisini tanımıştır.

Protokol'ün 5'inci maddesine göre, ÇHS'de, ÇHS'ye Ek Çocuk Satışı, Çocuk Fahişeliği ve Çocuk Pornografisine İlişkin İhtiyari Protokol'de ve ÇHS'ye Ek Çocukların Silahlı Çatışmalara Dâhil Olmalarına İlişkin İhtiyari Protokol'de tanınan hakların ihlal edildiği iddiasıyla Komite'ye başvuru yapılabilmektedir. Komite'ye başvurular, çocukların kendileri tarafından yapılabileceği gibi kanuni temsilcileri tarafından da yapılabilmektedir.²⁸¹

Protokol'ün 6'ncı maddesine göre herhangi bir başvurunun alınması ile bu başvuru hakkında nihai karar verilmesine kadar geçecek süre içinde Komite, gerekli olması halinde ilgili Taraf Devletten, istisnai durumlarda ihlalin mağduru kişilerin telafisi mümkün olmayan zararlara uğramalarını önlemek üzere geçici tedbirler alma konusunu acilen düşünmesi talebinde de bulunabilmektedir.

Komite, bir başvuruyu inceledikten sonra, bu başvuru ile ilgili görüşlerini, varsa tavsiyeleriyle birlikte gecikmeksizin ilgili taraflara bildirmektedir. Ayrıca Komite, görüşlerini ve tavsiyelerini takip etmekte; bu kapsamda ilgili Taraf Devletin en fazla 6 ay içerisinde Komite'nin görüşleri ve tavsiyeleri doğrultusunda fiilen başlatılan ve öngörülen girişimler konusundaki bilgiler dâhil Komite'ye yazılı yanıt vermesi beklenmektedir.

Çocuk Hakları Komitesi'nin bireysel başvuruların esasına ilişkin verdiği kararlar, çoğunlukla, geri göndermeme ilkesi (non-refoulement), refakatsiz çocukların yaşlarının belirlenmesi ve aile birleşimi gibi göçle ilgili olayları kapsamaktadır.²⁸²

281 BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, "Children Can Now Lodge Complaints With The UN About Violations of Their Rights", <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2014/04/children-can-now-lodge-complaints-un-about-violations-their-rights?LangID=E&NewsID=14503#:~:text=The%20new%20Protocol%20enables%20children,children%20in%20armed%20conflict%20and> (E.T: 30/3/2022).

282 Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, "Individual Communications: Committee On The Rights of The Child", <https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/crc/individual-communications>, (E.T: 30/3/2022). Ayrıca bkz. , I.A.M/Danimarka (3/2015); D.D. v. İspanya (4/2017); N.B.F. v. İspanya (11/2017); L.v. İspanya (16/2017); B. v. İspanya (22/2017); C.E. v. Belçika (12/2017).

Çocuk Hakları Komitesi'ne bu güne kadar Türkiye aleyhine yapılmış bir başvuru bulunmaktadır. Söz konusu başvuruda, yabancı uyruklu başvurucular, iklim değişikliğinin sonuçlarının önlenmesinde ve hafifletilmesinde başarısız olunması nedeniyle Sözleşme'nin çocuğun yüksek yarar hakkını düzenleyen 3'üncü maddesiyle birlikte 6'ncı (yaşama ve gelişme hakkı), 24'üncü (sağlık ve sağlık hizmetleri) ve 30'uncu (dinlenme, boş zaman ve oyun) maddelerinin ihlal edildiğini öne sürmüşlerdir. Komite, iç hukuk yollarının tüketilmemesi ve başvuruların taraf devletin yargı alanında olmaması gerekçeleriyle başvuruyu kabul edilemez bulmuştur.²⁸³

3.9.2.2. AİHM

Bölgesel düzeyde temel hak ve özgürlüklerin korunmasında önemli bir işlev üstlenen AİHS çerçevesinde bireysel başvuru hakkı tanınmıştır. AİHS'in bireysel başvuruyu düzenleyen 34'üncü maddesi ile kabul edilebilirlik şartlarını düzenleyen 35'inci maddesi kapsamında Taraf Devletlerin yargı yetkisindeki herkes Sözleşme'de tanınan hak ve özgürlüklerin ihlal edildiği iddiasıyla AİHM'e başvuru yapabilmektedir. Yine Sözleşme'nin 34'üncü maddesine göre "*Yüksek Sözleşmeciler Taraf Devletler bu hakkın etkin bir şekilde kullanılmasını hiçbir surette engel olmamayı taahhüt ederler.*" Sözleşme'nin 32'nci maddesine göre ise AİHM'in yargı yetkisi, Sözleşme'nin ve Protokollerinin yorumu ve uygulanmasına ilişkin tüm sorunları kapsamaktadır.

AİHS'in 34'üncü maddesinde gerçek kişilerin, sivil toplum kuruluşlarının ve kişi gruplarının, başlangıçta bizzat kendileri veya bir temsilci aracılığıyla hareket ederek başvurularını sunabileceği hükme bağlanmış olup Sözleşme'de on sekiz yaş altı kişilerin başvuru yapıp yapamayacağına ilişkin bir hüküm bulunmamaktadır. Öte yandan Sözleşme'nin 1'inci maddesi, Taraf Devletlerin kendi yetki alanları içinde bulunan herkesin, Sözleşme'de açıklanan hak ve özgürlüklerden yararlanmalarını sağlayacağını güvence altına almaktadır. Dolayısıyla Sözleşme'de yer alan haklara çocuklar da sahiptir. Bu kapsamda "AİHM, yaşlarına bakmaksızın çocuklar tarafından ve çocuklar adına yapılan başvuruları kabul etmektedir."²⁸⁴

AİHM'in çocuk haklarına ilişkin geniş bir içtihadı bulunmaktadır. AİHM içtihatlarında çocukların haklarına ilişkin davaların yaşam hakkı (madde 2), işkence ve kötü muamele yasağı (madde 3), etkili soruşturma hakkı (madde 13), kölelik ve zorla çalıştırma yasağı (madde 4), kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı (madde 5), adil yargılanma hakkı (madde 6), özel ve aile hayatına saygı hakkı (madde 8), düşünce, vicdan ve din özgürlüğü (madde 9), ayrımcılık yasağı (madde 14), mülkiyet hakkı (1 Nolu Protokol, madde 1) ve eğitim hakkı (1 Nolu Protokol, madde 2) gibi geniş bir hak yelpazesini kapsadığı görülmektedir.

283 Çocuk Hakları Komitesi, Decision adopted by the Committee under the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on a communications procedure, concerning communication No. 108/2019, 2021.

284 FRA, Handbook On European Law Relating To The Rights of The Child, Publications Office of The European Union, Lüksemburg, 2017, s.19.

AIHM, çocukların korunması bağlamında; aile içi şiddet vakalarında yaşanan ölümleri,²⁸⁵ resmi bir tanık koruma programından dışlanma nedeniyle yaşamın tehdit altına girmesini,²⁸⁶ engelli çocukların barındırıldığı sosyal bakımevinde soğuğa ve temel ihtiyaçların giderilmemesine bağlı yaşanan ölümleri,²⁸⁷ okulda ölümle sonuçlanan şiddet olaylarını²⁸⁸ yaşam hakkı kapsamında değerlendirmiştir. Mahkeme, bedensel cezalar,²⁸⁹ aile içi şiddet ve istismar vakaları,²⁹⁰ cinsel istismar iddiaları,²⁹¹ çocuğun istismar iddialarına ilişkin yürütülen soruşturmanın çok uzun sürmesi,²⁹² çocuğun yanında babasının şiddet uygulanarak tutuklanması,²⁹³ öğretmenlerin kötü muameleleri²⁹⁴ gibi vakaları ise işkence ve kötü muamele yasağı çerçevesinde incelemiştir. Öte yandan AIHM, aile içi şiddet olaylarını, cinsel istismar vakalarını ve öğretmenlerin kötü muamelelerini, 3'üncü maddenin yanı sıra özel ve aile hayatına saygı hakkını güvence altına alan 8'inci madde bağlamında veya 3'üncü ve 8'inci maddeyi birlikte inceleyebilmektedir. Ayrıca Mahkeme, çocukların özgürlüğünden mahrum bırakılma koşullarını da 3'üncü madde kapsamında değerlendirmektedir.²⁹⁵

AIHM'in 8'inci madde kapsamında karara bağladığı davaların ikili bir görünüm arz ettiğini belirtmek mümkündür. Bu çerçevede AIHM, 8'inci madde kapsamında bir yanda çocuk-ebeveyn ilişkisinin kurulması ve sürdürülmesi ile ebeveynlik haklarına ilişkin davaları değerlendirirken, diğer yanda yukarıda da ifade edildiği üzere çocuğun korunması çerçevesinde şiddet ve istismar vakalarını, 3'üncü madde ile birlikte veya tek başına 8'inci madde kapsamında ele alabilmektedir. Bu doğrultuda, evlat edinme,²⁹⁶ evlat edinme sonrası kan hısımlarıyla ilişki sürdürme,²⁹⁷ çocuk tanıklığı,²⁹⁸ çocuklara uygulanan zorunlu aşılar,²⁹⁹ aile birleşmesi hakkı,³⁰⁰ ebeveynlik yetkileri,³⁰¹ velayet ve haklara erişim,³⁰² resmi bir ebeveyn-çocuk ilişkisi kurulması için birinin kökenini³⁰³ ve eylemlerini bilme

285 Örneğin bkz. AIHM, *Kontrovà/Slovakya*, B. No: 7510/04, 24/9/2007; *Talpis/İtalya*, B. No: 41237/14, 18/9/2017.

286 Örneğin bkz. AIHM, *R.R. ve Diğerleri/Macaristan*, B. No: 19400/11, 29/4/2013.

287 Örneğin bkz. AIHM, *Nencheva ve Diğerleri/Bulgaristan*, B. No: 48609/06, 18/9/2013.

288 Örneğin bkz. AIHM, *Kayak/Türkiye*, B. No: 60444/08, 10/7/2012; *Derenik Mkrtyan ve Gayane Mkrtyan/ Ermenistan*, B. No: 69736/12, 30/11/2021.

289 Örneğin bkz. AIHM, *Tyner/Birleşik Krallık*, B. No: 5856/72, 25/4/1978; *A. v. Birleşik Krallık*, B. No: 25599/94, 23/9/1998.

290 Örneğin bkz. AIHM, *Z. ve Diğerleri/Birleşik Krallık*, B. No: 29392/95, 10/5/2001; *E. ve Diğerleri/Birleşik Krallık*, B. No: 33218/96, 26/11/2022; *M. ve M./Hırvatistan*, B. No: 10161/13, 3/9/2015.

291 Örneğin bkz. AIHM, *P.M. v. Bulgaristan*, B. No: 49669/07, 24/1/2012; *M.C./Bulgaristan*, B. No: 39272/98, 4/2/2003; *I.G./Moldova*, B. No: 53519/07, 15/5/2012; *I.C./Romanya*, B. No: 36934/08, 24/5/2016; *G.U./Türkiye*, B. No: 16143/10, 18/10/2016.

292 Örneğin bkz. AIHM, *D.M.D./Romanya*, B. No: 23022/13, 3/10/2017.

293 Örneğin bkz. AIHM, *A./Rusya*, B. No: 37735/09, 12/11/2019.

294 Örneğin bkz. AIHM, *V.K./Rusya*, B. No: 68059/13, 7/3/2017.

295 Örneğin bkz. AIHM, *Muskhadzhiyeva ve Diğerleri/Belçika*, B. No: 41442/07, 19/1/2010; *Kanagaratnam/Belçika*, B. No: 15297/09, 13/11/2011; *Popov/ Fransa*, B. No: 39472/07, 19/1/2012.

296 Örneğin bkz. AIHM, *Chbihi Loudoudi ve Diğerleri/Belçika*, B. No: 52265/10, 16/12/2014; *Zaiet/Romanya*, B. No: 44958/05, 24/3/2015.

297 Örneğin bkz. AIHM, *Bogonosovy/Rusya*, B. No: 38201/16, 5/3/2019.

298 Örneğin bkz. AIHM, *R.B./Estonya*, B. No: 22597/16, 22/6/2021; *G.U./Türkiye*, B. No: 16143/10, 18/10/2016.

299 Örneğin bkz. AIHM, *Vavrička ve Diğerleri/Çek Cumhuriyeti*,

300 Örneğin bkz. AIHM, *Şen/Hollanda*, B. No: 31465/96, 21/12/2001; *Berisha/İsviçre*; *Osman/Danimarka*, B. No: 38058/09, 14/6/2011.

301 Örneğin bkz. AIHM, *Tlapak ve Diğerleri/Almanya*, B. No: 11308/16..., 22/3/2018; *Wetjen ve Diğerleri/Almanya*, B. No: 68125/14..., 22/3/2018.

302 Örneğin bkz. AIHM, *N.Ts./Gürcistan*, B. No: 71776/12, 2/2/2016; *V.D. ve Diğerleri/Rusya*, B. No: 72931/10, 9/4/2019.

303 Örneğin, babalığın tespiti için DNA testi yapılması, bkz. AIHM, *Jäggi/İsviçre*, B. No: 58757/00, 13/7/2006.

hakkı,³⁰⁴ devlet okullarında cinsel eğitim derslerinden muaf tutulma talebinin reddi³⁰⁵ gibi konular AİHS'in 8'inci maddesi kapsamında değerlendirilmiştir. 8'inci madde kapsamında değerlendirilen bu tür vakaların önemli bir kısmı çocuk hakları perspektifinden ziyade ebeveyn hakları perspektifinden ele alınmıştır.³⁰⁶ Ancak bu, ne 8'inci maddenin ne de Sözleşme'de tanınan diğer hakların ebeveyn hakları perspektifinden ele alınacağı anlamına gelmemektedir. Keza Mahkeme, çocuğun çıplakken gizli kamera kaydının alınması,³⁰⁷ aile içi şiddet ve istismar vakaları,³⁰⁸ çocuğun cinsel istismarı,³⁰⁹ öğretmen tarafından aşağılanma,³¹⁰ aile onayı olmaksızın çocukla röportaj yapılması,³¹¹ internet üzerinden pedofili hedefi olmaktan korunma gibi hususları³¹² 8'inci madde kapsamında veya 3'üncü madde ile birlikte 8'inci madde kapsamında değerlendirmiştir.

Çocuklarla ilişkili olarak AİHM'in önüne gelen davaların önemli bir kısmı ise eğitim hakkı ile ilgilidir. Bu kapsamda, Mahkeme, ilgili şehirde ikamet kaydı olmadığı ve göçmen kimliğinin geçerliliğini kaybetmesi gerekçeleriyle çocukların okula alınmaması;³¹³ zorunlu din eğitimi³¹⁴ ile din eğitimi dersinden muaf tutulmama,³¹⁵ yanlış tıbbi teşhis sonucu çocukların okuldan uzaklaştırılması;³¹⁶ geçici olarak okuldan uzaklaştırılma,³¹⁷ otizmlili çocukların genel okullara kabul edilmemesi³¹⁸ gibi konuları Sözleşmeye Ek 1 Nolu Protokol'ün 2'nci maddesi kapsamında değerlendirmiştir. Ayrıca Mahkeme, evlilik dışı doğuma bağlı olarak miras hakkına sahip olmama³¹⁹ ve vatandaşlık verilmemesi,³²⁰ Roman kökenli çocukların genel eğitim sisteminden dolayı olarak ayrı tutulması,³²¹ ebeveynler arasında anlaşmazlık olması durumunda çocuğun babasının soyadını ve ardından annenin soyadını taşıyacağına ilişkin düzenlemeler³²² gibi hususları ayrımcılık yasağı kapsamında değerlendirmiştir.

304 Örneğin terk edilen çocukların aileleri hakkında bilgi edinme hakkı, bkz. AİHM, *Godelli/İtalya*, B. No: 33783/09, 25/9/2012.

305 Örneğin bkz: AİHM, *A.R. ve L.R./İsviçre*, B. No: 22338/15, 19/12/2017.

306 FRA, Handbook On European Law Relating To The Rights of The Child, Luxembourg, s. 30.

307 Örneğin bkz: AİHM, *Söderman/İsveç*, B. No: 5786/08, 12/11/2013.

308 Örneğin bkz. AİHM, *E.S. ve Diğerleri/Slovakya*, B. No: 8227/04, 15/9/2009; *M. ve M./Hırvatistan*.

309 Örneğin bkz. AİHM, *V.C./İtalya*, B. No: 54227/14, 1/2/2018; *A. ve B./Hırvatistan*, B. No: 7144/15, 20/6/2019; *Scozzari ve Giunta/İtalya*, B. No: 39221/98..., 13/7/2000.

310 Örneğin bkz. AİHM, *F.O./Hırvatistan*, B. No: 29555/13, 22/4/2021.

311 Örneğin bkz. AİHM, *I.V.İ./Romanya*, B. No: 35582/15, 1/3/2022.

312 Örneğin bkz. AİHM, *K.U./Finlandiya*, B. No: 2872/02, 2/12/2008; *Trabajo Rueda/İspanya*, B. No: 32600/12, 30/5/2017.

313 Örneğin bkz. AİHM, *Timishev/Rusya*, B. No: 55762/00..., 13/3/2006.

314 Örneğin bkz. AİHM, *Papageorgiou ve Diğerleri/Yunanistan*, B. No: 4762/18..., 31/10/2019.

315 Örneğin bkz. AİHM, *Folgero ve Diğerleri/Norveç*, B. No: 15472/02, 29/6/2007.

316 Örneğin bkz. AİHM, *Memlika/Yunanistan*, B. No: 37991/12, 6/10/2015.

317 Örneğin bkz. AİHM, *C.P./Birleşik Krallık*, B. No: 300/11, 6/9/2016.

318 Örneğin bkz. AİHM, *Dupin/Fransa*, B. No: 2282/17, 18/12/2018; *Sanlısoy/Türkiye*, B. No: 77023/12, 8/11/2016.

319 Örneğin bkz. AİHM, *Marckx/Belçika*, B. No: 6833/74, 13/6/1979; *Inze/Avusturya*, B. No: 8695/79, 28/10/1987; *Camp ve Bourimi/Hollanda*, B. No: 28369/95, 3/10/2000.

320 Örneğin bkz. AİHM, *Genovese/Malta*, B. No: 53124/09, 11/10/2011.

321 Örneğin bkz. AİHM, *D.H. ve Diğerleri/Çek Cumhuriyeti*, B. No: 57325/00, 13/11/2007.

322 Örneğin bkz. AİHM, *León Madrid/İspanya*, B. No: 30306/13, 26/10/2021.

Bunların yanı sıra AİHM'in çocuk hakları bağlamında kölelik ve zorla çalıştırma yasağı,³²³ kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı,³²⁴ çocukların adil yargılanma hakkı,³²⁵ düşünce, vicdan ve din özgürlüğü;³²⁶ ifade özgürlüğü;³²⁷ mülkiyet hakkı³²⁸ konularında da kararları söz konusudur.

AİHM nezdinde Türkiye aleyhine yapılan başvuruların konularının; okullarda ve ev tahliyesi sırasında kötü muameleye karşı koruma, tutuklu çocukların hakları, kollukta gözaltına alınan çocukların korunması, babalık meselelerine ilişkin davalar, çocukların tanıklığı, resmi bir ebeveyn-çocuk ilişkisi kurulması için birinin kökenini ve eylemlerini bilme hakkı, ifade özgürlüğü, eğitim hakkı³²⁹ ile cinsel istismara ilişkin aşırı uzun ceza davası sırasında savunmasız bir çocuğun kişisel bütünlüğünün korunmaması, ikincil mağduriyet, avukat yardımından yararlanmamış bir çocuğun kolluk ifadesinin delil olarak kullanılması³³⁰, çocuğun tutukluluğunun uzun sürmesi ve bu süreçte yetişkinlerle birlikte tutulması³³¹ ile ilişkili olduğu görülmektedir.³³²

323 Örneğin bkz: AİHM, *Siliadin/Fransa*, B. No: 73316/01, 26/10/2005; C.N. ve V./Fransa, B. No: 67724/09, 11/10/2012.

324 Örneğin bkz. AİHM, *P. ve S./Polanya*, B. No: 57375/08, 30/10/2012.

325 Örneğin bkz. AİHM, *Stagno/Belçika*, B. No: 1062/07, 7/7/2009; *J.C. ve Diğerleri/Belçika*, B. No: 11625/17, 12/10/2021; *Kayak/Türkiye*, B. No: 60444/08, 10/7/2012; *D.M.D./Romanya*, B. No: 23022/13, 3/10/2017.

326 Örneğin bkz, AİHM, *Dogru/Fransa*, B. No: 27058/05, 4/12/2008; *Kervanci/Fransa*, B. No: 31645/04, 4/12/2008; *Aktas/Fransa*, B. No: 43563/08, 30/6/2009; *Bayrak/Fransa*, B. No: 14308/08, 30/6/2009; *Gamaleddin/Fransa*, B. No: 18527/08 (2009); *Ghazal/Fransa*, B. No: 29134/08, 30/6/2009; *J. Singh/Fransa*, B. No: 25463/08, 30/6/2009; *R. Singh/Fransa*, B. No: 27561/08, 30/6/2009; *Grzelak/Polanya*, B. No: 7710/02, 15/6/2010; *Perovy/Rusya*, B. No: 47429/09, 20/10/2020.

327 Örneğin bkz. AİHM, *Juppala/Finlandiya*, B. No: 18620/03, 2/12/2008; *M.P./Finlandiya*, B. No: 36487/12, 15/12/2016; *Cyprus/Türkiye*, B. No: 25781/94, 10/5/2001.

328 Örneğin bkz. AİHM, *S.L. ve J.L./Hırvatistan*, B. No: 13712/11, 7/5/2015.

329 AİHM, Factsheet: Children's Rights, Strazburg, 2021; Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarını İcra Dairesi, Tematik Bilgi Notu: Çocuk Hakları, Ankara, 2021.

330 Örneğin bkz. AİHM, *Salduz/Türkiye*, B. No: 36391/02, 26/4/2007.

331 Örneğin bkz. AİHM, *Nart/Türkiye*, B. No: 20817/04, 6/5/2018.

332 Örneğin bkz. AİHM, *N.Ç./Türkiye*.

Şebnem Güleç

Liselerarası İnsan Hakları Temalı
Resim Yarışması
2022 Yılı İzmir İl Birincisi

4. ÇOCUKLARIN ADALETE ERİŞİMİNDE YAŞANAN SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

4.1. SORUNLAR

4.1.1. Çocukların Bağımsız Bir Birey Olarak Kabul Edilmemesi

Çocukların adalete erişiminde başlangıç noktası, onların hak öznesi olduğunun kabulüdür. Onların temel hak ve özgürlüklere bir birey olarak sahip olmalarının gerektiği kabul edilmeden korunabilmeleri güçtür. Çocukların korunmaya muhtaç olmaları ve tek başına hareket edememeleri, onların ebeveynlerinden ayrı bir birey olduğu; bizatihi haklara sahip olduğu düşüncesinin yerleşmesine engel olmaktadır. Belki de çocuk haklarının gelişmesinde ve korunmasında en temel sorun, çocuğun bağımsız bir birey olarak kabul edilmemesidir.

Kural olarak, çocuğun yüksek yararını en iyi şekilde koruyacak ve gözetecek olan ebeveynleridir. ÇHS'ye Taraf Devletler de çocuğun kişiliğinin tam ve uyumlu olarak gelişebilmesi için mutluluk, sevgi ve anlayış havası içindeki bir aile ortamında yetişmesinin gerekliliğini kabul etmişlerdir. Bu bağlamda, çocuğun ailesinin yanında yetişmesi onun yüksek yararının teminini sağlar. Ancak bu durum, yani çocuğun anne ve babasının egemenliği altında olması, onun hak öznesi olmasını engellememelidir; istisnai hallerde, anne ve babanın menfaatleri ile çocuğun menfaatlerinin çatışabileceği göz ardı edilmemelidir. Çocuğun hak öznesi olarak, onu temsil edenlerden ayrı bir birey olduğu bilincinin yerleşmesi gerekir. Çocuğun

ayrı bir hak öznesi olduğunun kabulü onun haklarının korunmasında toplumsal bir refleks oluşturacaktır. Bu refleks, çocuğun haklarının ihlâl edilmesini engelleyecek, çocuğu her türlü ihmal ve/veya istismara karşı koruyacaktır.

4.1.2. Çocuk Odaklı Adaletin Yaygınlığındaki ve Etkinliğindeki Eksiklikler

Adalet sisteminde çocuk odaklı bir anlayışın var olabilmesi hukuk eğitime bağlıdır. Hukuk eğitiminde, çocuk hukuku ile ilgili kavramlara verilen ağırlık, bu husustaki hukuk nosyonunun gelişmesiyle paralel olacaktır. Çocuk hukuku meseleleri; anayasa hukuku, medenî hukuk, ceza hukuku gibi derslerde spesifik bir hukuk alanı gibi görülerek bu alana yalnızca atıf yapılması, bu husustaki bilgileri eksik bırakmaktadır.

Türkiye’de adalet sisteminde yer alanların büyük çoğunluğu yetişkinler olduğu için, sistem yetişkinler çerçevesinde kurgulanmıştır. Çocuklar için çocuk mahkemeleri kurulmuş ancak bu mahkemeler Türkiye geneline yayılmamıştır. Çocuk mahkemeleri, çocuk odaklı adaleti sağlamada önemli kurumlardan birisidir. İş yoğunluğuna göre Türkiye’ye yayılan çocuk mahkemelerinin kurulu olmadığı yerlerde, çocukların yargılanmasında eşitsizlikler ve hak ihlalleri yaşanması muhtemeldir. Buna karşılık, iş azlığı sebebiyle çocuk mahkemesi kurulmaması nedeniyle çocukların gerektiği gibi yargılanmaması da kabul edilemez. Bu noktada çocuk mahkemesi hakimlerinin bölgesel görev yapması çözüm olabilecektir. Ancak, bu halde, çocuğun mahkemenin bulunduğu yere taşınmasındansa, mahkemenin çocuğun bulunduğu yerde arızı olarak faaliyet göstermesi değerlendirilmelidir.

4.1.3. Çocuğun Yüksek Yararının Tespitindeki Güçlükler

Çocukların hak ve hürriyetlerinden yararlanması, olağan usul ve mekanizmalarla her zaman için mümkün olamamaktadır. Başka bir deyişle, yetişkin bireyler için öngörülen mekanizmalar, çocukların özel durum ve ihtiyaçlarını göz ardı edebilmektedir. Bu sebeple çocukların hassas durumları ve ihtiyaçları göz önüne alınarak düzenlemeler yapılmışsa da yeni uyarlamalara gereksinim hala vardır. Hangi çocuk olursa olsun herhangi bir ayırım söz konusu olmadan herkese eşit muamelenin yapılması gerekir. Burada bahsedilen eşit muamele tüm çocukların aynı ihtiyaçlara sahip olması değildir. Her çocuğun biricik olduğunun kabulü ile yaşanan durum içinde değerlendirilerek, çocuğun yüksek yararına uygun kararlar çıkması önemlidir.

ÇHS’de yer alan haklar, çocuklara tanınan diğer bütün hakların kullanılmasında ve devletlere yüklenen görevlerin yerine getirilmesinde göz önünde bulundurulacak temel ilkeler niteliğindedir. Sözleşme’nin temel ilkeleri şunları içermektedir;

- On sekiz yaşına kadar her birey çocuktur.

- Çocuk, yaşla ve olgunlaşma ile gelişen, gereksinimleri değişen bir bireydir.
- Çocuk hakkında alınan her kararda çocuğun görüşü alınmalıdır.
- Çocukla ilgili her işlemde “çocuğun yüksek yararı” göz önünde bulundurulmalıdır.
- Çocuklar doğuştan ve eşit olarak hiçbir ayrımcılığa maruz kalmaksızın bütün haklardan yararlanmalıdır.
- Anne -baba sorumluluğu esastır. Devlet anne babanın bu sorumluluğunu yerine getirmesinde gerekli desteği verir. Buna rağmen anne-babanın sorumluluklarını yerine getirmediği durumlarda devlet sorumluluğu alır.

“Yüksek yarar” ilkesi, ÇHS'nin felsefesinin önemli bir yapıtaşdır. Bu ilkenin eksiksiz bir şekilde hayata geçirilmesiyle çocukların statüsünde de gözle görülür bir ilerleme kaydedilecektir. Bu ilke, çocukları ilgilendiren ya da etkileyen tüm durumlarda karar alıcılar için yol gösterici olmalıdır.³³³

Çocuğun yüksek yararı kavramı ile ilgili standart bir tanım bulunmamaktadır. Çocuğun yüksek yararı soyut bir kavram olması nedeniyle uygulamada farklılıklar yaşanmaktadır. Adalet sistemi içerisindeki kişi eğer çocuk ise, tüm sürecin çocuğun yaşına, gelişimine ve durumuna uygun şekilde işletilmesi gerekir. Burada çocuğun karşılaşacağı her görevlinin, çocuğun yüksek yararı ilkesini unutmadan hareket etmesi, çocuğun mevcut durumdan örselenmeden sürecin tamamlanması için çok önemlidir. Bu süreçte yer alması muhtemel tüm personel, çocuğun yüksek yararı kavramını içselleştirmiş olmalı ve tüm adımlarında bu ilkeyi öncü tutarak hareket etmelidir.

Çocuğun Yüksek Yararının Belirlenmesine Dair BM Mülteciler Yüksek Komiserliği Kılavuz İlkeleri'nde; çocuğun yüksek yararının belirlenmesi ve çocuğun yüksek yararı şu şekilde detaylandırılmıştır:

“Çocuğun Yüksek Yararının Belirlenmesi”, özellikle çocuğu etkileyen önemli kararlarda çocuğun yüksek yararının belirlenmesini amaçlayan, usule ilişkin katı teminatlar içeren yasal süreci tarif eder. En iyi seçeneği değerlendirmek için, ayrımcılık yapmadan yeterli çocuk katılımını kolaylaştırmalı, ilgili uzmanlık alanlarından gelen karar alıcıları içermeli ve tüm ilgili unsurları dengelemelidir.

Çocuğun yüksek yararı değerlendirmesi, çocuğun yüksek yararının belirlenmesi usulünün gerekli olduğu durumlar dışında bireysel, çocuklar için harekete geçen personel tarafından yapılan bir değerlendirmedir ve bu hareketlerde çocuğun yüksek yararının gözetilmesini güvence altına almak için tasarlanmıştır. Değerlendirme yalnız başına yapılabileceği gibi gerekli uzmanlığa sahip diğer çalışanlara danışılarak da yapılabilir. Çocuğun katılımı zorunludur.³³⁴

333 İnsan Hakları Ortak Platformu, Uluslararası Çocuk Merkezi, Kingdom of the Netherland, Çocuk Adalet Sisteminde Çocuğun Yüksek Yararı Politika Belgesi, Ankara, 2012, s. 4.

334 Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, Çocuğun Yüksek Yararının Belirlenmesine Dair BMMYK Kılavuz İlkeleri, Cenevre, 2008, s. 6.

4.1.4. Personel Eksikliği

Çocukların yargılanması sürecinde hazırlanan sosyal inceleme raporları uygulamada özellikle personel ve ödenek yetersizliğinden kaynaklanan eksiklikler sebebiyle eleştirilmektedir. Çocukların buldukları ortama, özellikle ev ziyareti yapılmadan düzenlenen sosyal inceleme raporlarında, sosyal çevre ve çocuk ilişkisiyle ilgili bilgilere yeterince yer verilmemektedir. Bu bakımdan raporlar, çocuğun ihtiyaç duyduğu müdahale/koruma konusunda derinlemesine bir araştırma ve analiz içermediğinden çocukla ilgili alınması gereken tedbirler doğru ve tam olarak tespit edilememektedir.³³⁵ Her bir çocuğun ayrı bir birey olduğu ve kendine özgü ihtiyaçları olduğu değerlendirildiğinde, personelin iş yükünün ağırlığının göz ardı edilmemesi gerekir.

Çocuğun yüksek yararını belirlemeye hizmet etmeyen sosyal inceleme raporlarına karşı, öncelikle personel ve ödenek eksiklikleri giderilmelidir. Ayrıca, personelin çalışma usullerine ilişkin kriterler belirlenerek, çocuğa verilen hizmetlerin niteliğini ve etkinliğini denetleyecek bir sistem oluşturulması ihtiyacı vardır.³³⁶ Etkin bir denetim sistemi olmadığı için, raporların bir kısmı birbirine benzemektedir. İnsan kaynağının nitelik ve nicelik açısından eksikliği, palyatif prosedürleri doğurmaktadır. Yaraya merhem olmayan tedbirler ve işlemler ise, nihai çözümlere ulaşmayı güçleştirmektedir.

4.2. ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

4.2.1. Eğitim Sisteminde Çocuk Haklarının Öğretilmesi/ Farkındalık Yaratılması

Çocukların yaş gruplarına uygun boyama kitabı, karikatür gibi eğitici materyaller geliştirilmesi önerilebilir. Keza, çocuk haklarına ilişkin uygulamalı eğitim çalışmaları yapılabilir.

Çocuk haklarına ilişkin farkındalık eğitimi esasen yetişkinlerin de ihtiyaç duyduğu bir eğitimidir. Gebelikle beraber sunulan sağlık hizmetlerinin yanı sıra, ebeveynlik eğitimi hazırlanarak, gebelik takibiyle beraber anne ve baba adaylarına sunulabilir. Ebeveynlik eğitiminde çocuk hakları bilincine ayrı bir yer verilerek, çocuğun aile içinde, hak sahibi bir birey olarak yetiştirilmesi esasına ağırlık verilmelidir. Bu eğitimde çocuğun yüksek yararını sağlamaya yönelik toplumsal bir bilinç de geliştirilmelidir. Çocuğun aile içinde kendiliğinden sağlıklı bir şekilde yetiştirilmesi suretiyle devletin müdahalesine gereksinim de azalacaktır.

³³⁵ Karataş, Mavili, a.g.e., s. 1038.

³³⁶ Çopur, a.g.e., s. 31.

4.2.2. Çocuk Odaklı Adalet Anlayışının Geliştirilmesi

Çocuk odaklı adalet sisteminin inşasında, hukuk eğitiminde çocuğun bağımsız bir birey olarak temsil edilmesi esasının, temele atılacak ilk harç olması gerekir. Toplumsal kültürde ve adalet sisteminde çocuğun ayrı bir hak öznesi olarak kabul edilmesiyle onun haklarının sağlanması ve korunması mümkündür. Çocuğun en sağlıklı yetişeceği ortam aile ortamıdır. Bununla birlikte, onu ebeveynlerinin bir parçası olarak görmek ve çocuk adına karar verme yetkisini hiçbir sınırlama olmadan ebeveynlerine bırakmak, çocuğu birey olarak kabul etmemek ve onun iradesini yok saymak anlamına gelir. Bu noktada hem ailenin korunması hem de çocuk haklarının tesisini birlikte mümkün kılan denge ve denetim mekanizmaları kurulmalıdır.

Çocukların adalete erişiminde mağdur ya da suça sürüklenen çocuk ayrımı yapılmaksızın öncelikle bütüncül bir çocuk adaleti yaklaşımı sürdürülmelidir. Çocuk adalet sisteminin süjesi olan çocukların geleceğin yetişkinleri olacağı bilinciyle, sağlıklı bireyler olarak gelişmeleri sağlamak temel hedef olmalıdır. Bir çocuğun adalet sistemine, talep eden mağdur, müşteki, suça sürüklenen gibi farklı sıfatlarla dâhil olması, sistemin nihai hedefi olan çocukların sağlıklı gelişiminin ve yüksek yararının tesisinde çocuğa olan bakış açısını değiştirmemelidir.

Adli yardım sisteminde çocuklarla ilgili davalarda görev alan avukatların yargılamalarda çocuklarla etkili iletişim başta olmak üzere çocuğun üstün yararına ilişkin özel bir eğitim almaları sağlanarak eğitim sonucunda başarılı olanların bu hususta adli yardımda bulunabileceği bir sistem geliştirilmelidir. Bu bağlamda, TBB Adli Yardım Yönetmeliği'nde değişiklik yapılarak çocuklara adli yardım hizmeti verecek avukatların öze bir eğitim almasına ve bu eğitimin içeriğine ve çocuklara verilecek adli yardım hizmetlerinde uygulanacak standartlara ilişkin düzenleme yapılması gerekir.

Bu eğitimde çocuk hukukunun spesifik alanlarına ilişkin düzenlemelerin yanı sıra mutlak surette çocuklarla iletişim konularında bilgi verilmelidir. Adli yardım hizmetinin ilk adımı, bu hizmetin süjesi olan çocukların maddi ve manevi ihtiyaçlarının anlaşılabilmesidir. Bunun için, çocuklarla, onların gelişim düzeylerine uygun şekilde iletişim kurulmasına yönelik özel teknikler anlatılmalıdır. Yine bu süreçte özellikle mağdur konumunda olan çocukların ikincil örselenmelerini önlemeye yönelik süreç yönetim esasları eğitimin ayrı bir konusu olmalıdır. Bu eğitimlerde çocuğun yüksek yararı kavramı ayrıntılı bir şekilde ele alınmalı, her bir çocuğun ayrı bir birey olduğu ve yüksek yararının değişebileceği bilinci kazandırılmalıdır. Keza, çocuğun yüksek yararını belirlemeye ilişkin yöntemler ve yüksek yararı çerçevesinde mahkemeye yöneltilmesi gereken talepler üzerinde durulmalıdır. ÇİM süreçleri, AGO süreçleri de uygulamalı örneklerle anlatılmalı, bu süreçlerin sağlıklı işleminde avukatın etkinliğini artıracak temel kurallar değerlendirilmelidir. Diğer taraftan çocukların adalete erişim sürecinde alınması gereken tedbir kararları ve bu kararların

yerine getirilmesinin izlenmesinde avukatların işlevine ilişkin eğitim modülleri tasarlanması yine adli yardım hizmetlerinin kalite standartlarının arttırılmasını sağlayacaktır.

Çocuk adalet sisteminin sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi için, sisteminin sürekli kontrolü gerekir. Adalet mekanizmasında çocuğun avukattan, hakimlerden ve uzmanlardan aldığı hizmetin kalitesi düzenli olarak ölçülmeli, bu süreçte yaşanan aksaklıklar tespit edilerek raporlanmalıdır. Bu raporlama sürecinde çok paydaşlı bir yaklaşım benimsenmelidir. Bu suretle, çocuk adalet sistemi, değişen ihtiyaçlarla sürekli iyileştirilmeli ve geliştirilmelidir.

Geçen zamanla beraber çocuk adalete sisteminin yeni sorunlarla karşılaşması muhtemeldir. Çevrimiçi faaliyetlerin artmasıyla birlikte bu husustaki sorunların artması da kaçınılmazdır. Çocukların dijital riskler, siber zorbalık vb. farklı hak ihlallerine karşı korumaya yönelik sistemlerin geliştirilmesi yakın geleceğin önemli ihtiyaçlarındandır.

4.2.3. Çocuk Adaletine Özgü Yargı Uzmanlığının Geliştirilmesi

Çocukların fiziki ve ruhi gelişimlerdeki farklılık, ihtiyaçlarına ve anlama düzeyine de yansır. Bu çerçevede, çocuk adalet sisteminde rol alan herkesin çocuğun durumunu ve ihtiyaçlarını doğru bir şekilde tespit ederek onun gereksinimlerine uygun şekilde hareket etmesini sağlayacak bir sistem geliştirilmelidir. Zira çocuklar homojen bir grup değildir. Her ne kadar 0-3; 3-6; 6-12; 12-15; 15-18 yaş aralıklarına göre çocuklar gruplansa da coğrafi ve kültürel farklılıklar çerçevesinde aynı yaştaki iki çocuk arasında dahi büyük farklılıklar gözlemlenebilmektedir. Bu çerçevede, her bir çocuk kendi şartları içinde ayrı değerlendirilmelidir. Adalet sisteminde görev alan ve çocuklarla karşı karşıya kalacak personelin çocuklarla iletişim konusunda eğitilmesi gerekir.

Çocukların adalete erişimlerini hızlandırmak için, telefonla veya çevrimiçi olarak rahatlıkla erişebilecekleri danışma sistemleri kurulabilir. 24 saat esaslı çalışacak bu hatlarda çocuklarla iletişimde uzman kişiler, gerekli acil yardım hizmetlerinin sunulması için yönlendirme yapabilmelidir. Bu suretle çocukların daha kısa sürede ve etkin bir biçimde korumaya ulaşabilmesi mümkün hale getirilebilir. Özellikle iş azlığı sebebiyle uzman görevlilerin bulunmadığı yerler bakımından da, uzman personelin ülke sathına yayılması sürecinde, anlık teknik bilgi desteği sağlayacak bir erişim uygulaması da danışma sisteminin bir parçası haline getirilebilir.

Uluslararası koruma ve geçici koruma altında bulunan çocukların adalet ihtiyaçlarında, dil ve kültür farklılığının dikkate alınması önem arz etmektedir. Bu çocukların adalete erişimlerinin tesisi için, çocuk hukukuna göre çok daha boyutlu ve spesifik bir uzmanlığa ihtiyaç vardır. Dil ve kültür farklılıklarının yanı sıra hem uluslararası sözleşmelere hem de ulusal mevzuata hakim olunmaması

çeşitli zorluklar doğurmaktadır. Bu zorluklara rağmen kısa sürede ve etkili adalet hizmeti verebilmek için, bu alandaki uzmanlardan danışmanlık alınarak sürecin yönetilmesi önerilebilir. Keza, bu alanda faaliyet gösterecek avukat ve uzmanlar bakımından, kısa ve uzun vadeli eğitim programları hazırlanabilir. Öte yandan acil hukukî yardım ihtiyaçlarına yönelik pratik rehber ilkeler belirlenerek sorunların daha hızlı çözümlenmesi sağlanabilir. Ayrıca, dil probleminin aşılmasında tercümanlık hizmetinin daha etkili sunulması için, çocuk hakları, uluslararası koruma kapsamındaki çocukların kültürü ve çocuklarla etkili iletişim konusunda tercüman eğitime yönelik bir program geliştirilebilir.

İlk derece yargılaması yapan çocuk mahkemeleri bulunduğu halde, istinaf ve temyiz aşamalarında çocuklara ilişkin yargılamada çocuk yargılaması konusunda uzmanlaşma mevzuatta düzenlenmiş değildir. Çocuk dostu bir adalet sisteminde sadece ilk derece yargılamasında değil; üst derece yargılaması aşamalarında da uzmanlaşma esası kabul edilmelidir. Bölge adliye mahkemeleri ve Yargıtay'da çocuk hukukuna ilişkin kararları inceleyecek ayrı daireler kurulmasa dahi bu dosyaları inceleyecek uzman tetkik hakimlerinin yetiştirilmesi ve görevlendirilmesi etkili olabilir. Diğer taraftan çocuklara ilişkin yargılamaların ivedilikle kesinleşmesi sağlanmalıdır. Uzun süren yargılamalar, çocukların süreçteki örselenmelerini arttırmaktadır.

SONUÇ

Çocuklara ilişkin sorunlar söz konusu olduğunda, toplumsal olarak bu sorunların çözümü öncelikli addedilmekte, tüm kültürlerde çocuklar imtiyazlı birey kabul edilmektedir. Bu imtiyaz mevzuata da yansımaktadır; ancak, fiili uygulamaya geldiğinde mevzuatın uygulanması ve çocukların kendilerine uygun muamele görmesi her zaman mümkün olmamaktadır.

Adalet erişim, hak ihlalleri karşısında, ilgililerin yetkili makamlara başvurabilmesini ve yetkili makamların hak ihlaline karşı etkili karar vermelerini gerektirir. Hakkı ihlal edilen çocuk olduğunda, adalet erişim kavramının daha kapsamlı ele alınması gerekir. Zira çocuklar fiziki, sosyal ve psikolojik gelişimine göre bir fiilin hak ihlali olup olmadığının ayırıcısında zorluk yaşarlar. Bu bağlamda adalet erişimin gerçekleşmesinde birinci basamak çocuğun haklarını bilmesidir. Bu kapsamda çocuğun, ilgili makamlara başvuru konusunda bilgi sahibi olması gerekir. Çocuğun bu başvuruyu yapamayacak kadar küçük olması halinde de, hak ihlalini öğrenenlerin çocuğun korunması için gerekli hukuki yollara başvuru konusunda bilgi sahibi olması ve başvurabilmesi gerekir.

Türkiye’de okul öncesi yaş grubundaki çocukların aileleri ve yakınları dışında takibinde sağlık kurumları etkin rol oynamaktadır. Aile sağlığı merkezlerinde çocukların düzenli kontrolleri yapılarak sağlıklı gelişimleri takip edilmekle birlikte; diğer taraftan çocuğun ihmal ve/veya istismara uğraması halinde bu hususta bulgular raporlanarak gerekli tedbirler alınmakta; adli sürecin başlaması için bildirimler yapılmaktadır. Bu noktada ÇİM’lere ilişkin çalışmalar iyi uygulama örneği olarak tüm Türkiye’de yaygın hale getirilmelidir.

Çocuk dostu ceza adalet sisteminde temel amaç, çocuğun cezalandırılması değil; topluma kazandırılmasıdır. Bu çerçevede, çocuğun örselenmeden yargılama sürecinin tamamlanmasına adına gerekli koruyucu ve destekleyici önlemlerin alınması gerekir. Her ne kadar çocuk şubesi, çocuk savcılığı, çocuk mahkemesi gibi çocuklara özgü kolluk ve adli makamlar oluşturulsa da Türkiye geneline yaygınlaşmadığı için çocukların, aynı ülkede farklı rejimlere tabi tutulması eşitsizlik yaratmaktadır. İş yoğunluğunun azlığı sebebiyle aynı birimlerin oluşturulmadığı yerlerde, görev yapan personele çocuklara özgü eğitimler verilmesi gerekmektedir.

Diğer taraftan çocukların adalete erişiminde görev alan avukatların, çocuklara adli yardım konusunda ayrı bir eğitim alması gerekir. Türkiye Barolar Birliğinin adli yardım hizmetlerine ilişkin mevzuatta değişiklik yaparak, çocuklara adli yardım hizmeti sunabilmek için, bu hususta eğitim alma şartı getirmesi, adli yardım hizmetlerinin kalitesini artıracaktır. Barolara bu hususta teknik destek sağlanarak, Türkiye genelinde çocuklara nasıl adli yardım sağlanması gerektiği konusunda eğitimler verilmeli; bu eğitimi alanların çocuklara adli yardımda görevlendirilmesi sağlanmalıdır.

Çocuk dostu adalet sisteminin en temel özelliği çocuğun üstün yararını gözetmesidir. Çocuğun üstün yararının gözetilmesi, bu hususun mevzuata açıkça yazılmasından ziyade bu hususta bilincin gelişmesine bağlıdır. Çocuk dostu adalet sisteminde, çocuğun bilişsel ve fizyolojik gelişimine göre değişkenlik arz eden ihtiyaçlarının göz önünde bulundurulması gerekir. Bu bakımdan, çocuk adalet sisteminin işlevselliği yargı politikalarıyla beraber, aile, ekonomi, eğitim, çevre gibi farklı sosyal politika alanlarında da değişimi gerektirmektedir. Etkin bir çocuk adalet sistemi, bütüncül ve uyumlu sosyal politikaların geliştirilmesiyle hayata geçirilebilir. Bu noktada kurumlar arasındaki koordinasyonda yaşanan sorunlar ortadan kaldırılmalı; tüm paydaşların daha etkili bir şekilde çocuk haklarını gerçekleştirmek ve korumak üzere çalışmaları sağlanmalıdır. Bu bağlamda, çocukla ilgili sürecin bütüncül bir şekilde koordine edilmesi açısından, sağlık, eğitim, yaşam ve adalet alanlarındaki tüm kurum kuruluşlarla eş güdümü sağlamak üzere hem bir çocuğa özgü koordinatör tayin edilmeli; hem de sürecin etkinliğini ve denetimini sağlamaya yönelik bir elektronik sistem kurulmalıdır. Bir çocuğun adalet sistemine mağdur, suça sürüklenen, tanık, ilgili gibi herhangi bir sıfatla katılması halinde, mutlaka bir uzmanla, uygun bir ortamda görüşmesi sağlanmalıdır.

Türkiye’de ve Avrupa ülkelerinde çocuk hukuku lisans düzeyinde seçimlik ders olarak okutulmaktadır. Medeni hukuk, ceza hukuku derslerinde çocukları ilgilendiren hususlara yer verilmektedir. Ancak, çocuk hukuku ayrı bir anabilim dalı özelliği taşımamakta; medeni hukuk ve ceza hukuku anabilim dallarının bir uzantısı olarak görülmektedir. Başlı başına bir anabilim dalı özelliği taşımadığı için bu alanda uzman hukukçu yetişmesinde güçlük yaşanmaktadır. Bu bağlamda hukuk eğitiminde, çocuk adalet sisteminin kendine özgü gereklerine ayrıca yer verilmesi ve yetişkinlerden farklı yargı ve infaz yöntemlerinin hukuk kültürünün parçası haline

getirilmesi sağlanmalıdır. Çocukların adalete erişim sürecinde birebir etkili olacak uygulama-teori bağıni kuracak hukuk klinikleri açılarak, lisans eğitiminin etkinliği artırılabilir. Diğer taraftan çocuk hukukunda konunun çocuk olmasının ve ihmal ve/veya istismar vakıalarına ilişkin çalışmaların manevi zorluğu ve bu alana verilen emeğin maddi karşılığının yetersizliği, alana duyulan ilgiyi azaltmakta ve bu alanda çok az uzman yetişmesine sebebiyet vermektedir. Bu alanda görev alan hâkim, savcı, avukat, sosyal hizmet uzmanı gibi kişilerin uzmanlaşmasının maddi ve manevi teşviklerle artırılması gerekmektedir. Bu bağlamda bu alanda yaşanan personel eksikliği sorununun önüne geçilmelidir. Çocukların adalete erişimi alanında görev alan kişilerin uzmanlığı, çocuklara sunulan adalet hizmetinin kalitesini arttıracak gibi sistemin daha etkili çalışmasını da temin edecektir.

Adli yardım mevzuatında değişiklik yapılarak, çocuklara adli yardımda bulunacak avukatların öncelikle çocuklarla iletişim, çocuk hakları ve korunması gibi konularda aldıkları eğitimi başarı ile tamamlanmış olmaları şartı aranmalıdır.

Çocukların ceza almaları halinde bu cezanın infazının ve çocuk üzerindeki etkilerinin paydaşlar tarafından gözlemlenmesi ve sürece yön verilmesi ihtiyacı vardır. Çocukların suç işlemeye sevk uygun yapıları ve kendi ihtiyaçlarını karşılamadaki yetersizlikleri ceza politikalarının çocuklar açısından yeniden düşünülmesini gerektirmektedir. Çocuklara verilen cezaların infazına ilişkin kısa, orta ve uzun vadeli politika takvimleri geliştirilmelidir. Kısa vadede, infaz sürecinde de çocuğa hukuki destek verilmeli ve toplumun bir ferdi olarak yaşamına devam etmesi için gerekli eğitim, sağlık, çalışma vb. ihtiyaçları karşılanmalıdır. Bu noktada, kapalı kurumlarda bulunan çocukların durumlarının TİHEK tarafından gözlemlenmesi ve raporlanması, ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik mekanizmaların geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Uzun vadede ise, çocukların suç teşkil eden fiillerinin kapalı kurumlarda zorla tutularak cezalandırılmaması, onların ıslahı ve sağlıklı bir birey olarak toplumsal yaşama katılmalarını teşvik edecek, yaşlarına uygun yöntemler geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılmalıdır.

Çocuk adalet sisteminde rol üstlenen farklı kurumların varlığı, bu kurumlar arasında koordinasyonu zorunlu kılmaktadır. Çocuğun adalete erişim sürecinde karşılaştığı kişi ya da kurumların eş güdüm içinde olmayan uygulamaları onun adalete erişme çabasında örselenmesine, adalete inancının zarar görmesine sebebiyet verebilmektedir. Bu çerçevede, çocuk adalet sistemindeki tüm bileşenlerin görev ve sorumluluklarının işbirliği ilkesi çerçevesinde yürütüldüğü; kurumlar arasında eş güdüm sağlanarak parçalı değil; bütüncül bir hizmetin sunulduğu bir sistem geliştirilmelidir. Çocuğun üstün yararı ilkesine uygun olarak, çocuk bir kurumdan diğerine sevk edilememeli; onun ruhi ve bedeni ihtiyaçlarına uygun bir ortamda barınma, sağlık, eğitim ve yargı hizmetlerine erişimi sağlanmalıdır. Diğer bir ifadeyle, hizmetler çocuğun bulunduğu yerde verilmelidir.

KISA SONUÇ

Çocuğun kişiliğine saygı gösterilmesi ilkesi, çocuğun üstün yararı kavramı gibi günlük yaşamın bir parçası olmalıdır.

Çocuk adalet sisteminde, çocukların mutlaka uzmanlarla görüşmesi sağlanmalıdır.

Çocuk adalet sisteminde görev alan kişilerin uzmanlaşmaları sağlanmalı, maddi ve manevi olarak teşvik edilmeli, sistemin etkinliği ve kalitesi artırılmalıdır.

Çocuklara adli yardımda bulunacak avukatların çocuklarla iletişim ve çocuk hakları ve korunması konusunda özel eğitim almış olmaları sağlanmalıdır.

Çocuk adalet sisteminde tüm paydaşların etkinliği artırılmalı; kurumlar arasında koordinasyonda yaşanan güçlükler bertaraf edilmeli; nitelikli personel sayısı artırılmalıdır.

Çocukların kendi hakları ve korunmaları konusunda farkındalıklarının artırılması için başta eğitim ve sağlık kurumları olmak üzere, TİHEK, barolar, STK'lar ve ilgili diğer kamu kurumları işbirliği içinde olmalıdır. Hem çocuklarda hem de yetişkinlerde çocuk hakları bilinci geliştirilmelidir.

KAYNAKÇA

6284 sayılı Ailenin Korunması Ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun, RG. 20/3/2012- 28239.

Ahmet EKİNCİ, "Anayasa Mahkemesi'nin Bireysel Başvuru Kararlarında Mahkemeye Erişim Hakkı", *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, (18), 2014, s. 822-823.

AİHM (2021). *Factsheet - Children's rights*.

AİHM (2021). *N.Ç. ve Türkiye*, Başvuru Numarası: 40591/1.

AİHM (2021). *R.B ve Estonya*, Başvuru No. 22597/16.

AİHM (2021). *Vavřička ve diğerleri v. Çek Cumhuriyeti*, Başvuru No: 47621/13.

AKBULUT, B. (2019). *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, Adalet Yayınevi, Ankara.

AKTAY, M. (2020). "İstismar ve İhmalin Çocuk Üzerindeki Etkileri ve Tedavisi", *Gelişim ve Psikoloji Dergisi*, s.169-184.

AKYÜZ, E. (2020). *Çocuk Hukuku, Çocukların Hakları ve Korunması*, Pegem Akademi, Ankara.

ALGAN, M. (2020). *Anayasa Hukukunda Çocuk Hakları*, Oniki Levha, Ankara.

ANTAKYALIOĞLU, Ş. (2022). "Çocuk İhmal ve İstismarıyla Mücadelede Sivil Toplum Deneyimi", *Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin Kabulünün 32. Yılında Çocuk Hakları Sempozyumu*, Ankara.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarını İcra Dairesi (2021). *Tematik Bilgi Notu Çocuk Hakları*.

Avrupa İşkencenin Önlenmesi Komitesi, *9. Genel Rapor*, CPT/Inf (99) 12.

Avrupa Komisyonu (2021). *AB Genişleme Politikasına İlişkin 2021 Bilgilendirmesi'ne Ekli 2021 Türkiye Raporu*, Strazburg.

Avrupa Konseyi (2016). *Council of Europe Strategy for the Rights of the Child (2016-2021)*, Strazburg.

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi (2010). *Çocuk Dostu Adaletle İlişkin Rehber*, Avrupa Konseyi Yayını.

AYM (2015). *Marcus Frank Cerny Başvurusu*, Başvuru Numarası: 2013/5126.

- AYM (2016). *Sabriye Yürekli ve Diğerleri Başvurusu*, Başvuru Numarası: 2014/7115.
- AYM (2019). *Defne Su Poçulu Başvurusu*, Başvuru Numarası: 2015/7477.
- AYM (2021). *B.Y. ve Y.O.Y Başvurusu*, Başvuru Numarası: 2017/32942.
- BAYTEMİR KONTACI, B. (2021). "Çocuklar Bakımından Uzlaştırma: Farklı Yararlar Arasında Bir Denge Arayışı", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, s. 1705-1772.
- BM (1985). *Pekin Kuralları*, R. 40/33.
- BM (1990). *Havana Kuralları*, R. 45/113.
- BM (2005). *Suç Mağduru ve Tanığı Çocuklar için Adalet İlkeleri Model Yasa ve İlgili Açıklamalar*, ECOSOC R. 2005/20.
- BM Mülteciler Yüksek Komiserliği (2008). *Çocuğun Yüksek Yararının Belirlenmesine Dair BMMYK Kılavuz İlkeleri*.
- Bryant G. GARTH, Mauro CAPPELLETTI, "Access to Justice: The Newest Wave in the Worldwide Movement to Make Rights Effective" (1978). *Articles by Maurer Faculty*, s.1142.
- CEDAW Komitesi (2015). *General recommendation on women's access to justice*, CEDAW/C/GC/33.
- CEDAW Komitesi (2022). *Concluding observations on the eighth periodic report of Türkiye*, CEDAW/C/TUR/CO/8.
- Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023).
- Çocuk Hakları Komitesi (2003). *Genel Yorum No. 4 Çocuk Hakları Sözleşmesi Bağlamında Ergen Sağlığı ve Gelişimi*, CRC/GC/2003/4.
- Çocuk Hakları Komitesi (2009). *Genel Yorum No. 12 Çocuğun Görüşlerinin Dinlenilmesi Hakkı*, CRC/C/GC/12.
- Çocuk Hakları Komitesi (2013). *Genel Yorum No.14 Çocuğun Yüksek Yararı Hakkının Öncelikli Olarak Dikkate Alınması (Madde 3, Paragraf 3)*, CRC/C/GC/14.
- Çocuk Hakları Komitesi (2018). *Çocuk Adalet Sisteminde Çocuk Haklarına İlişkin 24 Nolu Genel Yorum*, CRC/C/GC/24.
- Çocuk Hakları Komitesi (2021). *Decision adopted by the Committee under the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on a communications procedure*, Başvuru Numarası: 108/2019.
- Çocuk Hakları Komitesi, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi (2014). *31 ve 18 Nolu Ortak Genel Yorumu/Tavsiyeleri*, CEDAW/C/GC/31/CRC/C/GC/18.
- Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik, RG. 06/04/2004-25425.
- ÇOPUR, O. (2021). *Çocuğun Yüksek Yararı Nedir*, Ankara.
- DLA Piper (2017). *Access to Justice and the Right to Education for Children with Disabilities A Report Exploring Barriers to Access to Justice in The Context of Inclusive Education in Ten European Countries*.
- ERBAY, A. (2017). "Çocuk Ceza İnfaz Kurumlarının Çocuk Tutuklu/Hükümlüler Üstündeki Psikolojik Etkileri", *Aydın İnsan ve Toplum Dergisi*.
- FRA (2015). *Handbook on European law relating to the rights of the child*, Lüksemburg.
- FRA (2017). *Handbook on European law relating to the rights of the child*, Luxembourg.
- HAZAR, Z. (2022). "İnsan Hakları Çatışmalarının Çözümlemesinde Çocuğun Üstün Yararı

İlkesinin İşlevi: Türk Anayasa Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Bir Değerlendirme", *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, s. 647 - 684.

Human Rights Council (2013). *Access to justice for children Report of the United Nations High Commissioner for Human Rights, A/HRC/25/35*, 2013.

İnsan Hakları Komitesi (1998). *Genel Yorum No. 17: Madde 24 (Çocuk Hakları)*, 35. Oturum. İnsan Hakları Ortak Platformu, Uluslararası Çocuk Merkezi, Kingdom of the Netherland (2012). *Çocuk Adalet Sisteminde Çocuğun Yüksek Yararı Politika Belgesi*, Ankara.

KARAGÖZ, S. (2022). "Ulusal Yargı Reform Stratejisi ve İnsan Hakları Eylem Planı'nda Çocuk Adalet Sistemi'ne Yönelik Öncelikler", *BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin Kabulünün 32. Yılında Çocuk Hakları Sempozyumu Kitabı*, Ankara.

KARATAŞ, Z., MAVİLİ, A. (2019). "Çocuk Adalet Sisteminde Suça Sürüklenen Çocuklara Yönelik Uygulamalarda Karşılaşılan Sorunlar", *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, s. 1013 - 1043.

KDK Kanununun Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, R.G. 28/03/2013-28601.

KOCA, M., ÜZÜLMEZ, İ. (2019). *Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

KOÇYILDIRIM, G. (2022). "Adalet Erişim Hakkı Bağlamında Çocuklara Özgü Meseleler", *BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin Kabulünün 32. Yılında Çocuk Hakları Sempozyumu Kitabı*, Ankara.

KURT KONCA, N. (2022). "Hukuk Yargısında Çocuğun Adalet Erişimi", *Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin Kabulünün 32. Yılında Çocuk Hakları Sempozyumu*, Ankara.

ÖZEKES, M. (2003). *Medeni Usul Hukukunda Hukukî Dinlenilme Hakkı*, Ankara.

ALGAN, M. (2020). *Anayasa Hukukunda Çocuk Hakları*, (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

EKŞİ, "Mevzuat ve Antlaşmalar Kapsamında Çocukların Uluslararası Korunması", *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, 4 / 7, 2016, s. 559-574.

ÖZTÜRK, N., TANER, G., KONTACI, E. (2019). *Çocukların Adalet Erişim Hakkı Çerçevesinde Hukuki Yardım Hizmetlerine Dönük İhtiyaç Analizi*, TBB, Ankara.

Penal Reform International (2014). *Interagency Panel on Juvenile Justice, Neglected needs: Girls in the criminal justice system*, Londra.

Sağlık Bakanlığı (2018). *Bebek, Çocuk, Ergen İzlem Protokolleri*.

SEROZAN, R. (2013), *Çocuk Hukuku*, İstanbul.

SİSLİ, M. (2019). "Uluslararası ve Ulusal Hukuk Çerçevesinde Özgürlüğünden Mahrum Bırakılan Engellilerin Tutulma Koşulları", *TİHEK Akademik Dergisi*, S. 79 - 105.

ŞİRİN, M.C. (2019). "Çocuğun Yararı Gözüyle Çocuğun Yüksek Yararı İlkesine Bakış", *Çocuk ve Medeniyet Dergisi*, s. 219 - 240.

ŞİRİN, T. (2018). *Bireysel Başvuru (Anayasa Şikâyeti) Usul Hukuku*.

TEKİN BABUÇ, Z. (2020). "Ceza Adalet Sistemi İçerisinde Mağdur Çocukların İkincil Mağduriyeti", *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, s. 320 - 355.

TİHEK (2018). *İzmir Çocuk ve Gençlik Kapalı Ceza İnfaz Kurumu Ziyareti Raporu*, Rapor No: 2018/12.

TİHEK (2019). *2018 Yılı Faaliyet Raporu*, Ankara.

TİHEK (2019). *Sincan Çocuk Kapalı Ceza İnfaz Kurumu Ziyareti Raporu*, Rapor No: 2019/12.

TİHEK (2020). *2019 Yılı Ulusal Önleme Mekanizması Raporu*, Ankara.

TİHEK (2020). *2020/143 Sayılı Kurul Kararı*

TİHEK (2020). *2020/183 Sayılı Kurul Kararı*.

TİHEK (2021). *2020 Yılı Ulusal Önleme Mekanizması Raporu*, Ankara.

TİHEK (2022). *2021 Yılı Faaliyet Raporu*, Ankara.

TİHEK (2022). *2022/385 Sayılı Kurul Kararı*.

TİHEK (2022). *Artvin İl Emniyet Müdürlüğü Nezarethaneleri Ziyareti Raporu*, Rapor No: 2022/31.

TİHEK (2022). *Diyarbakır İl Emniyet Müdürlüğü Ziyareti Raporu*, Rapor No: 2022/08.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanununun Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, RG. 21/11/2017- 30250.

Adalet Bakanlığının 29.03.2022 tarihli ve E-81509476-209.03.02[209.03.02]-2490/43016 sayılı yazısı.

AİHM (2014). *Berisha v. İsviçre*, Başvuru No. 948/12.

1136 sayılı Avukatlık Kanunu, RG. 7.4.1969 - 13168.

5237 sayılı TCK, RG. 12/10/2004-25611.

5271 sayılı CMK, RG. 17/12/2004 - 25673.

5395 sayılı ÇKK, RG. 15/7/2005- 25876.

6100 sayılı HMK, RG. 4.2.2011-27836.

AYM, E. 2010/41, K. 2012/19, T. 9/2/2012.

6458 sayılı YUKK, RG. 11.4.2013-28615.

6701 sayılı TİHEK Kanunu, RG. 20.04.2016-29690.

6328 sayılı KDK Kanunu, RG. 29/06/2021-28338.

İçişleri Bakanlığının 07.03.2022 tarihli ve 2824 sayılı yazısı.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının 11.03.2022 tarihli ve 2941433 sayılı yazısı.

Adalet Bakanlığının 16.03.2022 ve E-44633215-605.01-27/521 sayılı yazısı.

İçişleri Bakanlığının 30.03.2022 tarih ve E226596176592973 sayılı yazısı.

Adalet Bakanlığının 16.03.2022 tarihli ve E.74044743-252.01.206/16136 sayılı yazısı.

İnternet Kaynakları

http://www.goc.gov.tr/files/files/goc_terimleri_sozlugu.pdf (E.T.: 03.12.2021).

<https://basin.adalet.gov.tr/cocuklarin-ustun-yarari-icin-kurulan-anne-cocuk-unitesi-pilot-olarak-sincan-kadin-kapali-ceza-infaz> (E.T.: 09.09.2022).

<https://basin.adalet.gov.tr/turkiyenin-ilk-cocuk-adalet-merkezi-hem-magdur-hem-suca-suruklenen-cocuklari-adli-sureclerde-koruyo> (E.T.: 05.09.2022).

<https://bmyk.gov.tr/TR-68987/cocuk-destek-merkezleri-codem.html#:~:text=Aile%2C%20%C3%87aI%C4%B1%C5%9Fma%20ve%20Sosyal%20Politikalar,karar%C4%B1%20verilen%20%C3%A7ocuklardan%20psikososyal%20deste%C4%9Fe>

https://cocukhaklari.barobirlik.org.tr/dokuman/egitimbasvuru_egitim/sucasuruklenencocuklara.pdf, (E.T.: 15.09.2022).

<https://cte.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/cik-istatistikleri12012021090932>, (E.T.: 15.09.2022).

<https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/cocukergen-sgp1/sagl%C4%B1g%C4%B1n-gelisitirilmesi/bebek-%C3%A7ocuk-ergen-izlemleri.html>, (E.T.: 26.06.2022).

<https://karabukeah.saglik.gov.tr/TR-180603/--cocuk-izlem-merkezi.html> (E.T.: 07.09.2022).

<https://kdkcocuk.gov.tr/kdk-pdf/kdk-kararlar-derlemesi.pdf> (E.T.: 16.08.2022).

<https://magdur.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/cocukadaletmerkezinedir#:~:text=%C3%87ocuk%20Adaleti%20Merkezi%20uygulamas%C4%B1%20ile,etkin%20%C5%9Fekilde%20yararlanabilme%20imk%C3%A2n%C4%B1%20sa%C4%9Flanacakt%C4%B1r.> (E.T.: 07.09.2022).

<https://magdur.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/19102020111437170-NOLU-GENELGE.pdf>, (E.T.: 13.04.2022).

https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/?gclid=Cj0KCQiAosmPBhCPARIsAH Oen-MvqiNXfrfgTRIC0Wb81hDqKDlZRW-Inwf7S8CsYlvMEhtPhOPO-EcaAsvrEALw_wcB (Erişim Tarihi: 27.01.2022).

https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/?gclid=Cj0KCQiAosmPBhCPARIsAH Oen-MvqiNXfrfgTRIC0Wb81hDqKDlZRW-Inwf7S8CsYlvMEhtPhOPO-EcaAsvrEALw_wcB (Erişim Tarihi: 27.01.2022).

<https://rayp.adalet.gov.tr/resimler/1/dosya/insan-haklari-ep02-03-202115-14.pdf>, (E. T.: 14.04.2022).

<https://www.aile.gov.tr/eyhgm/sayfalar/istatistikler/engelli-ve-yasli-istatistik-bulteni/> (E.T.: 18.03.2022).

https://www.aile.gov.tr/media/94718/2030_engelsiz_vizyon_belgesi.pdf, (E.T.: 22.09.2022).

<https://www.aile.gov.tr/sss/cocuk-hizmetleri-genel-mudurlugu/cocuk-destek-merkezleri-evleri-haklari/#:~:text=%C3%87ocuk%20evi%20hizmeti%2C%20korunma%20alt%C4%B1nda,dairelerde%20verilen%20yat%C4%B1l%C4%B1%20sosyal%20hizmet> (E.T.: 22/03/2022).

<https://www.anayasa.gov.tr/media/3626/akarca.pdf>, (E. T.: 13.04.2022).

<https://www.kdkcocuk.gov.tr/basvuru.php> (E.T.: 18/03/2022).

https://kdkcocuk.gov.tr/nasil_basvurabilirim.php#:~:text=Okul%2C%20belediye%2C%20hastane%20gibi%20idari,%C3%A7ocuklar%20do%C4%9Frudan%20KDK'ya%20ba%C5%9Fvurabilmektedir. (E.T.: 16.08.2022).

<https://www.kvkk.gov.tr/Icerik/6737/Cocuklarin-Kisisel-Verilerinin-Korunmasi-Bakimindan-Dikkat-Edilmesi-Gerekenler>, (E.T. 16.08.2022).

<https://www.kvkk.gov.tr/Icerik/6816/2020-622>, (E.T.: 16.08.2022).

<https://www.ohchr.org/en/press-releases/2014/04/children-can-now-lodge-complaints-un-about-violations-their-rights?LangID=E&NewsID=14503#:~:text=The%20new%20Protocol%20enables%20children,children%20in%20armed%20conflict%20and> (E.T.: 30.03.2022).

<https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/crc/individual-communications> (E.T.: 30.03.2022).

<https://www.tih.gov.tr/2022-yili-idari-para-cezalari/> (E.T.: 18.08.2022).

https://www.tih.gov.tr/upload/file_editor/2021/08/1629465532.pdf, (E.T.: 08.04.2022).

https://www.tih.gov.tr/upload/file_editor/2022/04/1649166369.pdf, (13.04.2022).

<https://www.unicef.org/protection/justice-for-children> (E.T.: 25.08.2022).

<https://www.unicef.org/turkiye/%C3%A7ocuklar-i%C3%A7in-adalet> (E.T.: 25.08.2022).

<https://www.unicef.org/turkiye/%C3%A7ocuklar-i%C3%A7in-adalet> (E.T.: 25.08.2022).

<https://www.unicef.org/turkiye/raporlar/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zle%C5%9Fme-uygulama-elkitab%C4%B1> (E.T.: 03.10.2022).

<https://yenimahalleah.saglik.gov.tr/TR,157695/cocuk-izlem-merkezi.html>
(E.T.: 06.12.2022).

Yüksel Caddesi No:23 06650 Kızılay/ANKARA
Tel: 0312 422 78 00 • Fax: 0312 422 78 99

www.tihek.gov.tr